

WOC

WORLD OF CONFERENCES

XII international scientific conference
Challenges and problems of modern science
London
04-05.01.2024

CHALLENGES AND PROBLEMS OF MODERN SCIENCE

Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference

04-05 January 2024

London, United Kingdom

2024

UDC 001.1

BBC 1

XII International Scientific and Practical Conference «Challenges and problems of modern science», January 04-05, 2023, London, United Kingdom. 97 p.

ISBN 978-92-44513-83-5

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.10475605>

Publisher: «World of Conferences»

Main organization: ESD GROUP

Editor: Tarmo Vesik

Layout: Asko Laar

The conference materials are in the public domain under the CC BY-NC 4.0 International license.

The publisher is not responsible for the materials published in the collection. All materials are provided in the author's edition and express the personal position of the participant of the conference.

The sample of the citation for publication is: *Yaqubov N.I., Jafarov Y.I., Zalova R.M. STRUCTURAL PROPERTIES OF GERMANIUM (II) SELENIDE // Challenges and problems of modern science. Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference. London, United Kingdom. 2023. Pp. 24. URL: <https://conference-w.com/>*

Contact information

Website: <https://conference-w.com/>

E-mail: eng@conference-w.com

Content

Economic sciences

- Maharramov Matlab Mohubbat**
CURRENT PROBLEMS OF FINANCIAL STABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN AZERBAIJAN 5
- V.A. Vasich**
CONCEPT AND MEANING OF ENTREPRENEURIAL INCOME 15

Jurisprudence

- Jelescu Dumitru**
THE INTERCONNECTION OF THE PRINCIPLES OF ELECTORAL LAW AND TYPOLOGY OF POWER 16
- Mykhailo Oleksandrovich Baimuratov, Boris Yakovych Kofman**
HUMAN RIGHTS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: THE ROLE OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THEIR PROTECTION AND PROTECTION 20
- Sahil Zahir Huseynov**
LOCAL SELF-GOVERNMENT IDEOLOGY AND LEGAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION 34

Medical sciences

- Kostiuk Tamara, Lytovchenko Nataliia**
OPTIMIZATION OF GUM RECESIONS TREATMENT USING PLATELET CONCENTRATES 39
- Nino Todua**
THE POSSIBLE ROLE OF HELICOBACTER PYLORI IN THE PATHOGENESIS OF LIVER DISEASES 41

Pedagogical sciences

- Khatuntseva Svitlana Mykolaivna, Glazkova Iryna Yakivna**
CHARACTERIZATION OF BARRIERS TO BE OVERCOME IN THE FORMATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF A FUTURE SPECIALIST 47
- Oleksiuk Nataliya, Hukaliuk Andriy**
COMPONENTS OF THE SOCIAL COMPETENCE OF A TEACHER OF A VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION 52

Philological sciences

- Nurmakhanova Zhanar, Dautova Sakhinur**
EFFECTIVENESS OF USING INNOVATIVE TEACHING METHODS IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE TO A FOREIGN LANGUAGE AUDIENCE 55
- Nushaba Hagverdi Hasanova**
SOME CLASSIFICATION OF PREPOSITIONS DENOTING ABSTRACT RELATION 58

Political sciences

- Kappassova G., Alzhanova A.**
FORMATION OF POLITICAL AND ECONOMIC COOPERATION BETWEEN THE EU AND THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA 60
- Kappassova G., Ospanov O.**
UNDERSTANDING THE PROBLEM OF NATIONAL SECURITY IN THE HISTORY OF POLITICAL THOUGHT 65
- Nato Songulashvili, Maia Manchkhshvili**
NATIONAL IDENTITY OF GEORGIA AND SOVIET SYSTEM (1940-1991) 69
- Kappassova G., Myrzabek M.**
THE CONTENT OF THE DIGITALIZATION PROCESS AND ITS IMPACT ON POLITICAL PROCESSES 70

Sociological sciences

- Goryunova Svetlana Alexandrovna**
INFLUENCE OF ADVERTISING ON THE CONSUMERS OF ADVERTISING CONTENT: SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT 73
- Predrag Mirković, Jelena Stojšić Dabetić**
METHODS OF RESOLVING DISPUTES IN E-COMMERCE – THE EVOLVING APPROACHE TO ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION 78
- Syzdykova M.B.**
INNOVATIVE POTENTIAL OF ETHNO-CULTURAL TRADITIONS 85

Technical sciences

- Alexander Serhieiev, Mykhailo Mosiichuk, Yevhen Lapchenkov, Ivan Zhyvchenko, Oleksandr Dzekun**
THE POSSIBILITY OF USING THE LATEST TECHNOLOGIES RECHARGEABLE BATTERIES ON THE WHEELED AND TRACKED VEHICLES SAMPLES 90
- Oleksandr Serpukhov, Volodymyr Chalapko, Tetiana Rybak, Taras Khlimantsov, Oleksandr Chechui**
USING MATHEMATICAL APPARATUS OF GAME THEORY IN SUPPORT SYSTEMS AND DECISION MAKING ON LOGISTICS MANAGEMENT 93

Economic sciences

CURRENT PROBLEMS OF FINANCIAL STABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN AZERBAIJAN

Maharramov Matlab Mohubbat
Doctoral student of the department
"Organization and business management",
Sumgait State University.
AZ 5008, Azerbaijan Republic,
Sumgait, 43th quarter.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ АЗЕРБАЙДЖАНА

Магеррамов Матлаб Мохуббат оглы
докторант кафедры «Организация и управление бизнесом»
Сумгайтского Государственного Университета.
AZ 5008, Азербайджанская Республика, г.Сумгаит, 43-й квартал.

Abstract

The article presents current problems of financial stability of industrial enterprises in Azerbaijan. For this purpose, the financial problems of industrial enterprises were investigated and summarized. Mechanisms of financial guarantees are considered to ensure the stability of the activities of industrial enterprises. Are presented the measures taken by Azerbaijan in the field of financial stability in recent years. In the near future, proposals have been prepared to strengthen the financial stability of the country's industrial enterprises.

Аннотация

В статье представлены актуальные проблемы финансовой устойчивости промышленных предприятий Азербайджана. Для этого были исследованы и обобщены финансовые проблемы промышленных предприятий. Рассмотрены механизмы финансовых механизмы, позволяющие обеспечить стабильность деятельности промышленных предприятий. Приведены меры, предпринятые Азербайджаном в сфере финансовой стабильности за последние годы. Подготовлены предложения по укреплению финансовой устойчивости промышленных предприятий страны в ближайшем перспективе.

Keywords: Azerbaijan, industrial enterprises, finance, financial stability, financial problems of industrial enterprises, financial mechanism of industrial enterprises

Ключевые слова: Азербайджан, промышленные предприятия, финансы, финансовая стабильность, финансовые проблемы промышленных предприятий, финансовый механизм промышленных предприятий.

В современных условиях проблемы обеспечения финансовой устойчивости промышленных предприятий вышли в центр внимания в силу их значительной актуальности. В частности, поскольку негативные последствия недавнего мирового финансового кризиса все еще ощущаются, проблемы укрепления финансовой устойчивости промышленных предприятий остаются более актуальными. Хотя в нашей стране принимаются последовательные и системные меры по укреплению финансовой устойчивости и финансовой устойчивости, в последние годы проблемы, связанные с финансовой устойчивостью, отмечаются во всех сферах экономики и субъектах экономической деятельности, включая промышленные предприятия, развитие и требуется применение новых механизмов для

устранения этой проблемы [1]. Наряду с этим следует отметить расширение стратегических подходов в направлении обеспечения финансовой стабильности в нашей стране, а также укрепления финансовой устойчивости предприятий. Финансовая стабильность и финансовая устойчивость каждого предприятия считаются стратегическими вопросами. Финансовая устойчивость – это финансовое состояние предприятия, при котором улучшение платежеспособности за счет платежей происходит одновременно с увеличением частного капитала и увеличением текущей ликвидности, сбором ресурсов для будущего роста и развития [2]. В связи с этим актуальна проверка достаточности источников частного финансирования для определения причин улучшения или ухудшения платежеспособности компании. Важно оценить уровень поступающих платежных ресурсов, использовать их для погашения долгов и обязательств и одновременно подготовить и проанализировать баланс денежных потоков, который включает в себя переходный баланс для будущего роста и разработка. Обеспечение финансовой дисциплины каждого ответственного лица и структурного подразделения важно для повышения уровня финансовой устойчивости предприятия.

Платежеспособность отражает способность предприятия нести ответственность по своим долгам и обязательствам за счет всех денежных средств. Поэтому оценка общей платежеспособности, финансовой устойчивости и финансовой зависимости предприятия отражает взаимоотношения с различными кредиторами. Известно, что оценка общей платежеспособности характеризует взаимоотношения предприятия с такими кредиторами, которые в значительной степени заинтересованы в факте погашения долгов и обязательств в зависимости от состава и принадлежности источников денежных средств. К таким кредиторам относятся работники предприятий (погашение задолженности по оплате труда), поставщики (погашение задолженности за сырье, материалы, товары, работы и услуги) и бюджет в целом (погашение задолженности по расчету налогов, -налоговые платежи и сборы). Акционеров прежде всего интересует оценка финансовой устойчивости, поскольку достаточность частных источников платежей для погашения долгов и обязательств в текущем периоде, а также для будущего роста и развития в следующем периоде полностью характеризует эффективность работы. известного предприятия. В этом случае повышение финансовой устойчивости предприятия напрямую влияет на улучшение его финансового положения и снижение различных рисков.

В нынешних условиях вопросы и проблемы обеспечения финансовой устойчивости предприятия отличается актуальностью. После мирового финансового кризиса вопросы обеспечения финансовой устойчивости предприятия носит стратегический характер, так как развитие отдельных отраслей национальной экономики в целом зависит от финансовой устойчивости предприятий [3]. Проблемы финансовой устойчивости обуславливают создание более оптимальной стратегии управления финансовыми потоками предприятия и создания мобильной системы контроля за движением финансовых ресурсов. Более того, необходимо обеспечить адекватное отношение к финансовым ресурсам и эффективности финансовых источников предприятий по всем структурным подразделениям предприятия в ближайшей и долгосрочной перспективе. В этом контексте одним из ключевых вопросов считается осуществление диверсификации финансовых источников предприятий в условиях интенсификации глобальных экономических угроз. Более того, требуется разработка и реализация комплексных и системных мероприятий по повышению уровня финансовой устойчивости предприятия исходя от стратегических направлений деятельности. Немаловажное значение имеет обеспечение прозрачности использования и движения финансовых потоков, вопросы бухгалтерского учета и подготовка финансовых отчетов согласно принципам достоверности и объективности. Все эти факторы требуют осуществления глубокого анализа деятельности предприятия и, в первую очередь, его финансовой составляющей. В рыночных условиях проблемы финансовой устойчивости предприятий рассматриваются как одна из важных критериев экономической безопасности страны и поэтому очень важно, чтобы проблемы финансовой устойчивости предприятий

решались системно и последовательно. Финансовая устойчивость - это такое состояние финансовых ресурсов предприятия, которая позволяет обеспечивать его развитие при условии роста капитала и прибыли, поддержании необходимого уровня платежеспособности и кредитоспособности при допустимом уровне риска. Вопросы финансовой обеспеченности и устойчивости предприятий существенно повышает их инвестиционно-инновационную привлекательность перед потенциальными инвесторами [4]. Но для этого необходимо, чтобы предприятие учитывало важные показатели финансовой устойчивости, которые сыграют существенный роль в повышении эффективности инвестиционной и финансовой политики предприятия, и в рамках этих задач финансовая служба и менеджмент предприятия должны адекватно оценить рациональность движения финансовых ресурсов, их источников и систему контроля за этими ресурсами. С этой целью финансовому менеджменту предприятия необходимо разработать и осуществить комплексные механизмы по пресечению финансовых угроз и рисков, по определению основных критериев финансовой устойчивости предприятий и укреплению ключевых механизмов обеспечения финансовой безопасности предприятия с нейтрализацией воздействий внутренних и внешних факторов, глобального экономического влияния. Необходимо предпринять более практичные меры по усилению финансовой устойчивости предприятия, обеспечить страхование финансовых рисков, сформировать более производительные источники финансовых поступлений, повысить роль финансового менеджмента с целью повышения эффективности финансовой стратегии предприятия. Для успешной деятельности предприятия нужна эффективная и отлаженная система функционирования, которая в состоянии дать возможность оперативно принимать оптимальные управленческие решения, используя при них конкретный набор разработанных методов и эффективных инструментов их воплощения в деятельность. Так, в современных условиях, при ограниченном количестве необходимых предприятию ресурсов, как трудовых и материальных, так и финансовых, руководство всех предприятий нацелено на максимальную выгоду, но даже эффективная система и ее организация не даст желаемого результата, если стратегия финансовой устойчивости этого предприятия не имеет в наличии эффективные инструменты ее реализации.

Цель формирования стратегии финансовой устойчивости любого предприятия заключается в том, чтобы построить гибкую систему, которая сможет адекватно реагировать на внешние и внутренние риски, возникающие перед руководством и менеджерами организации. Так, финансовая устойчивость предприятия - это способность предприятия продолжать свою деятельность в течении долгосрочного периода, получая при этом доход, достаточный для погашения дивидендов, дальнейшего воспроизводства потенциала и устойчивого развития. Кроме того, финансово устойчивое предприятие должно обеспечивать и экономически эффективный баланс финансовых источников и своих активов, соотношение поступлений и выплат денежных средств, несмотря на разного рода угрозы и риски.

В современное время на первый план в качестве важных вопросов выходят комплексные и системные подходы к решению проблем укрепления финансовой устойчивости каждого промышленного предприятия. Учитывая влияние глобальных финансовых проблем, промышленные предприятия должны иметь хорошо обоснованную финансовую стратегию и механизмы практических действий в этой области. Помимо повышения эффективности использования финансовых ресурсов и максимально продуктивного использования имеющихся ресурсов, формирования новых финансовых источников, выявления более продуктивных источников, в том числе расширения зарубежного сотрудничества в этой области, привлечения иностранных инвестиций и крупного капитала, обеспечения создания Для них необходимо создать благоприятную среду финансовой и инвестиционной привлекательности.

Следует подчеркнуть, что для оптимизации механизмов финансовой устойчивости предприятий, необходимо более тщательно разработать и осуществить методологические подходы по этим направлениям. В рамках оптимизации методологических подходов требуется четкое определение востребованных критериев усиления финансовой устойчивости

предприятий, разработка механизмов предупреждающих и обеспечивающих разного рода рисков и финансовых угроз по обеспечению безопасности предприятия, прежде всего, негативно влияющих на интенсивность и рациональность финансовых потоков. Путем глубокого исследования и изучения требуется максимально выявить границы финансовой устойчивости предприятий с разработкой дальнейших адекватных мер по усилению финансовых составляющих механизмов предприятия. Кроме того, немаловажное значение имеет применение методологии прогнозирования уровня устойчивости и предотвращения угроз. На фоне этих проблем и факторов требуется разработка общих стратегий усиления финансовой устойчивости предприятия и увеличение степени ее адекватности по противодействию глобальным экономическим угрозам. Отметим, что элементы и факторы серьезно влияющие на финансовую устойчивость предприятия, в совокупности формируются за счет внешних и внутренних воздействий. Поэтому каждый элемент связан с финансовой устойчивостью предприятия, что обуславливает индивидуальный подход и особенное отношение к возникающим проблемам. В целом финансовая устойчивость - это есть комплексное понятие, в котором необходимо учитывать множественные проблемы и факторы, характеризующие адекватность финансовой системы предприятия в нынешних условиях. Кроме того, критерии финансовой безопасности предприятия рассматриваются во взаимодействии разных структур и подразделений по увеличению устойчивости финансовых механизмов и эффективности движения финансовых потоков. При этом очень важно своевременно исключить из числа финансовых операций те вопросы и проблемы, которые наиболее рискованные и представляют определенные угрозы для устойчивости финансовой системы предприятия. Наряду этими необходимо рационально использовать существующие производственные мощности и одновременно оптимизировать текущие затраты на разную производственную и коммерческую деятельность. В вопросах определения уровня адекватности финансовой устойчивости важное значение имеет организация комплексного экономическо-финансового анализа предприятий. Объективные и достоверные анализы своевременно выявляет самые уязвимые стороны финансовой устойчивости предприятий, и дают возможность разработать более совершенную форму финансовой системы предприятия. Кроме того, в период проведения комплексного анализа одновременно исправляются допущенные ошибки, ликвидируются пропущенные неточности, проверяется достоверность ведения бухгалтерского учета и составления финансовых отчетов. Благодаря анализу существует возможность исследовать плановые, фактические данные, выявлять резервы повышения эффективности производства, оценивать результаты деятельности, принимать управленческие решения, выработать стратегию развития предприятия. Для повышения финансовой устойчивости предприятия необходимо обеспечить расширение производственной возможности и перечня структуры выпускаемой продукции. Как мы отметили, немаловажное значение имеет основные стадии планирования затрат на изготовление продукции и товаров и в связи этим требуется сформировать систему энергосбережения и режим экономики других затратных статей. Более того, у предприятия должны быть оптимальные маркетинговые стратегии, которые способствовали бы удачной организации и выходу продукции на основные рынки и принесли бы прогнозируемую прибыль предприятию. Так же необходимо комплексно подходить к внутренним факторам, которые в большой степени влияют на усиление финансовой устойчивости предприятий, к таким фактором больше всего относиться структура выпускаемой продукции, форма собственности и отраслевая принадлежность предприятия, адекватность издержек и интенсивность поступающих оборотных средств, уровень имеющихся финансовых ресурсов и запасов. Вопросы оптимального прогнозирования эффективного движения финансовых ресурсов должны контролироваться адекватно требованиям нынешних внутренних и внешних угроз с осуществлением последовательных превентивных и действенных мер. Кроме того, в условиях трансформации существующих финансовых механизмов в мире, в том числе, на всех уровнях, предприятиям необходимо разработать более устойчивые и конкурентоспособные механизмы усиления финансового состояния предприятия. При этом особое внимание

необходимо уделить инновационно-инвестиционным аспектам финансовой политики предприятий [5]. Предприятия для обеспечения своей финансовой стабильности должны иметь продуктивные источники поступления финансовых ресурсов, которые могут решить проблемы формирования финансовых запасов и оборотных средств для финансирования текущей деятельности. Каждое предприятие должно приложить усилия к сбалансированию своих дебиторских и кредиторских задолженностей и обеспечить снижение опасности, связанной с различными финансовыми рисками. Для этого требуется систематическое осуществление объективной оценки финансовой устойчивости предприятия. Оценка финансовой устойчивости предприятий в контексте эффективности проводимых мероприятий по дебиторским и кредиторским задолженностям и минимизацией издержек должны проводиться максимально объективно и с достоверным составлением финансовых отчетов. При этом особо нужно обратить внимание на повышение эффективности управления оборотными активами посредством оптимизации структуры источников финансирования оборотного капитала, согласования объема и темпа оборачиваемости кредиторской и дебиторской задолженностей, использования резервов, минимизации постоянных затрат предприятия.

В современное время проблемы балансирования и обеспечения финансовой устойчивости предприятий весьма актуальны и требуется оптимизация их решения. Эти проблемы стали более заметными в последние годы. Негативные аспекты мирового финансового кризиса до сих пор не устранены, требуется дальнейшее усиление связанных с ним мер [6]. При этом вопросы обеспечения финансовой устойчивости предприятий следует рассматривать более системно и комплексно в контексте безопасности национальной экономики. Работа сети предприятий в условиях финансовой стабильности выступает составной частью общей устойчивости экономики [7]. Также важно иметь стратегию финансовой безопасности самого предприятия, а для этого должна быть достигнута диверсификация финансовых источников. Иными словами, должны быть сформированы механизмы финансового обеспечения деятельности предприятия [8]. Для реализации этой задачи финансовые активы и ресурсы предприятия должны быть глубоко и честно проанализированы, определены риски, выявлены ресурсы и в целом объективно оценен финансовый потенциал. Должны быть сформулированы принципы и критерии долгосрочного прогнозирования финансового положения предприятия [9].

Следует отметить, что в нашей стране вопросы, связанные с укреплением финансовой безопасности субъектов экономической деятельности и обеспечением финансовой устойчивости, носят стратегический характер. Так, эти аспекты были выражены в «Стратегической дорожной карте развития финансовых услуг в Азербайджанской Республике», утвержденной Указом Президента страны от 6 декабря 2016 года. В частности, больше внимания уделяется усилению финансовой поддержки малого и среднего бизнеса. Опять же, примером тому является создание «Агентства по развитию малого и среднего бизнеса Азербайджанской Республики», утвержденного Указом Президента страны от 26 июня 2018 года. Иными словами, государство обеспечило стратегический подход к развитию этой сферы и создало специальное государственное агентство. До сих пор постоянно предусматриваются меры, связанные с развитием малого предпринимательства. Так, с 4 июня 1999 года вступил в силу «Закон Азербайджанской Республики о государственной помощи малому предпринимательству». [10]. Этим законом сформированы механизмы доступа к финансовым и кредитным ресурсам таких субъектов хозяйствования. Этот вопрос весьма важен, поскольку финансы предприятий выполняют распределительную и контрольную функции, типичные для государственных финансов на микроэкономическом уровне. Поскольку финансы предприятий охватывают все финансовые отношения в сфере материального производства и потребления, они составляют основную составляющую и материальную базу общей финансовой системы [11]. Соблюдение этих принципов и критериев является одним из основных условий укрепления финансовой безопасности предприятия, и должны быть предусмотрены строгие механизмы контроля за их соблюдением.

Итак, как одна из основных составляющих обеспечения процессов экономического развития, в том числе стабильной деятельности малых и средних предприятий, финансовая безопасность имеет большое значение.

В последние годы в нашей стране активизируются процессы применения современных механизмов, связанных с развитием малого и среднего предпринимательства, и все это отражается на деятельности этих предприятий. С этой точки зрения, если рассмотреть ряд показателей, связанных с деятельностью малых и средних предприятий, то можно увидеть, что роль предприятий этого типа в совершенствовании структуры национальной экономики, формировании новых источников роста и создание дополнительной стоимости в нашей стране увеличивается. Все это показывает, насколько важны малые и средние предприятия. Однако для дальнейшего расширения этого в процессах практической деятельности и повышения эффективности этих предприятий проблемы финансового обеспечения требуют определения оптимальных решений. Механизмы финансовых гарантий должны носить гибкий и мультипликативный характер и должны создавать прочную основу для реализации стратегических целей, стоящих перед предприятием [12]. Поэтому должны существовать универсальные механизмы финансового обеспечения малого и среднего бизнеса, а гибкие инструменты реализации этих механизмов применяться не должны. Финансовые и кредитные ресурсы должны быть гарантированы и застрахованы.

Следует отметить, что постоянно принимаются меры по упрощению доступа к финансовым ресурсам и формированию более устойчивых механизмов в нашей стране. В современных условиях важно обеспечить универсальные механизмы финансового обеспечения предприятий и добиться их гибкости. С другой стороны, должны быть механизмы повышения платежеспособности предприятия и, наоборот, определения ее ухудшения. Для этого следует оценить уровень поступающих финансовых ресурсов, определить возможности их использования для погашения долгов и обязательств, а также составить и проанализировать баланс частных денежных потоков, включающий переходный баланс для будущего роста и развития. Должно быть обеспечено систематическое исследование различных рисков, которые могут возникнуть при эффективном движении финансовых ресурсов предприятия, а также разработка и внедрение механизмов, позволяющих их разрешение [13]. Кроме того, под платежеспособностью понимается способность предприятия отвечать по своим долгам и обязательствам за счет всех денежных ресурсов. Оценка общей платежеспособности, финансовой устойчивости и финансовой зависимости предприятия отражает взаимоотношения с различными кредиторами. Считается важным обеспечить и оптимизировать движение денежных средств и расходов предприятия в соответствии со стратегическими целями его деятельности. Для этого должна быть обеспечена работа и эффективность функций контроля и управления активами и главным образом капитальными ресурсами компании. Важными вопросами также характеризуются достаточность капитала, финансовых ресурсов и текущего уровня ликвидности в распоряжении предприятия, темпы роста [14]. Одной из основных целей каждого предприятия является увеличение внутренних финансовых ресурсов. А значит, его эффективная работа напрямую зависит от надежности этих ресурсов. Финансовые ресурсы формируются путем создания уставного фонда при создании предприятия в его первоначальном виде. Чем больше размер уставного фонда, тем больше возможности инвестирования и оперативного использования средств предприятия. Чем более необходимо собирать и приумножать финансовые ресурсы на предприятии, тем важнее правильно и эффективно их использовать. Таким образом, там, где существуют отношения рыночного хозяйства, существует множество вариантов эффективного использования финансовых ресурсов, и их адекватная оценка имеет большое значение. С другой стороны, в условиях углубления механизмов рыночной экономики важно обеспечить и оптимизировать движение денежных средств и расходов предприятия в соответствии со стратегическими целями его деятельности. Должны быть приняты меры по максимально эффективной организации функций контроля и управления активами и капитальными ресурсами общества. Также особое внимание следует уделить

вопросам честности и прозрачности учета финансовых активов и финансовых ресурсов предприятия. Финансовый учет объединяет учет движения денежных и безналичных ресурсов. Среди стратегических и основных задач финансового учета предоставление подробной информации о деятельности предприятия и его внутренних пользователей, акционерах, менеджменте, иностранных инвесторах, кредиторах; больше внимания уделяется обеспечению доступности информации, представленной в финансовых отчетах, для внутренних и внешних пользователей, укреплению финансовой устойчивости предприятия и повышению его конкурентоспособности. К основным принципам финансового учета относятся принципы собственности, сложившиеся между учредителем и предприятием, вопросы, связанные с деятельностью предприятия, приоритетные механизмы учетной политики, честный анализ хозяйственной деятельности предприятия, охватывающий все случаи, связанные с Хозяйственной деятельностью предприятия основана на учете и инвентаризации, своевременном учете важной информации. Они касаются формирования финансового учета и аналитической базы данных с целью отражения, организации экономического анализа.

Важно контролировать каждый этап деятельности, исходя из принципов эффективности в направлении движения финансовых ресурсов, необходимых для организации финансово-хозяйственной деятельности в различных сферах экономики, и сильной финансовой дисциплины работников и руководства. Сотрудники, ответственные за эти процессы. Кроме того, в связи с деятельностью промышленного предприятия должна быть обеспечена оптимизация необходимых затрат и в конечном итоге снижение издержек, при этом должна быть сформирована стратегия эффективного использования финансовых ресурсов каждого предприятия. Считается важным оперативно реагировать на изменения на финансовых рынках и на любых интенсивных направлениях. Но для этого предприятие должно иметь сильные и совершенные финансовые механизмы, а промышленное предприятие должно обеспечить создание финансовых резервов хотя бы на определенный антикризисный период. Таким образом, предприятие должно иметь механизмы финансовой устойчивости и инструменты работы с повышенной и сильной устойчивостью в условиях преобразований и антикризисных мер. Помимо этого, промышленному предприятию важно уделять особое внимание достаточности оборотных активов и частных источников для балансирования своих обязательств и погашения долгов и обязательств. Должны быть приняты меры по совершенствованию финансовых механизмов промышленного предприятия, а для этого должны быть приняты меры по обеспечению финансовой дисциплины каждого ответственного лица и структурного подразделения. Платежеспособность отражает способность предприятия нести ответственность по своим долгам и обязательствам за счет всех денежных средств. Поскольку все фонды содержат частные и долговые источники, финансовая устойчивость означает способность предприятия нести ответственность по своим долгам и обязательствам за счет частных источников, а финансовая зависимость означает способность нести ответственность по своим долгам и обязательствам только за счет источников внешнего долга в денежной форме. Поэтому оценка общей платежеспособности, финансовой устойчивости и финансовой зависимости предприятия отражает взаимоотношения с различными кредиторами.

Для эффективной организации финансово-хозяйственной деятельности оценка общей платежеспособности характеризует взаимоотношения предприятия с такими кредиторами, которые в значительной степени заинтересованы в факте погашения долгов и обязательств по составу и аффилированности. источников денег [15]. В настоящее время реализуются структурные и институциональные, а также кадровые реформы, обеспечивающие прозрачность во всех сферах экономики, включая финансовый сектор, на предприятиях, полное устранение двойного учета, ослабление «теневой экономики» или полную утрату ее поддержки, совершенствование заслуживают внимания налоговая база, финансовая поддержка промышленных предприятий, меры по совершенствованию учета ресурсов и активов. В целом, можно будет увидеть эффект от экономических реформ, проводимых в

финансовом секторе Азербайджана, как в текущем периоде, так и в средне- и долгосрочной перспективе. В частности, на фоне стабильности маната и цен политика оживления экономики через банковский сектор будет успешной. Быстрые экономические реформы и хорошая инфраструктура являются основой устойчивого экономического развития.

Следует отметить, что после Великой Карабахской победы на освобожденных от оккупации территориях были созданы новые экономические районы и начались масштабные строительные работы [16]. В этих процессах большое значение также имеет создание инфраструктуры финансовой безопасности, в том числе обеспечивающей деятельность банковских, финансово-кредитных организаций [17]. Помимо этого, остро необходимы меры по повышению инвестиционной привлекательности региона, льготы уже применяются государством сроком на 10 лет. Мы считаем, что в этих условиях удастся укрепить финансовую безопасность и финансовую устойчивость промышленных предприятий [18]. При этом важно сформировать альтернативные финансовые источники и механизмы для эффективного использования ресурсов освобожденных территорий и создания промышленно-перерабатывающих предприятий [19]. Реализация этих мер создаст дополнительные возможности для развития различных отраслей промышленности на постконфликтных территориях.

В ближайшей перспективе предприятиям Азербайджана потребуются немалые усилия для формирования и развития, более модернизированных и устойчивых механизмов повышения финансовой стабильности, минимизации финансовых рисков и существенного поднятия уровня эффективности применяемых финансовых механизмов в условиях роста глобальных экономических угроз и продолжения негативных последствий финансового кризиса в мире:

- должны быть решены проблемы совершенствования и обновления механизмов финансовой устойчивости промышленных предприятий в условиях глобальных влияний;
- необходимо определить долгосрочные стратегические направления деятельности промышленных предприятий, обеспечить совершенствование финансовой политики с учетом важных приоритетов и стратегических целей;
- должна быть обеспечена подготовка стратегической финансовой политики и механизмов каждого предприятия, обоснование с учетом долгосрочных приоритетов развития предприятия;
- необходимо применять механизмы доступа к более дешевым кредитным ресурсам малых и средних предприятий и держать под контролем прозрачность процессов деятельности и достоверность бухгалтерской отчетности;
- должны быть разработаны принципы и критериальные показатели достижения диверсификации финансовых источников предприятий данной категории, повышения устойчивости этих источников и в связи с ними обеспечение функциональности инструментов практических действий и т.д.

Список источников (References)

1. Əliyev, Ş.T. Pandemiya və postpandemiya dövründə Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin aktual məsələləri // “Xəbərlər”, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, 2020, №5, Səh. 5-12. <http://economics.com.az/index.php/kitabxana/bizim-s-rl-r/jurnalla/xeberler/item/2126-amea-n-n-khaebaerlaeri-izhtisadiyyat-seriyas-zhurnal-n-n-2020-5-say.html>;
http://economics.com.az/images/fotos/xeberler_pdf/2020_5/1.Shafa.pdf.
2. Zahid F.Mamedov, Shafa T. Aliyev, Natavan Jafarova Digitalization of the economy: analysis of influence on the banking sphere in Azerbaijan in the context of world experience. / Economic and Social Development - 55th International Scientific Conference on Economic and Social Development. Varazdin Development and Entrepreneurship Agency and University North in cooperation with Azerbaijan State University of Economics (UNEC) Faculty of Management University of Warsaw Faculty of Law, Economics and Social Sciences Sale - Mohammed V University in Rabat Polytechnic of Medimurje in Cakovec, 18-19 June 2020, Volume 2, p. 596-602.

Web of science. <https://www.proquest.com/openview/d0f16e8414e64acfe06d4c4fbb34477b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2033472>.

3. Алиев, Ш., & Гулиев, Х. (2021). Основные глобальные экономические проблемы в мире в современных условиях и постпандемическом периоде. InterConf, (75), 14-22. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.09.2021.002>.

4. Алиев, Ш.Т., Гусейнова, Н.Э., Яхьяева, А.Ю. Проблемы повышения инвестиционной привлекательности Карабахского региона Азербайджана и пути их решения / II International Scientific and Practical Conference Current Issues And Prospects for the Development of Scientific Research held on in Orléans, France, May 7-8, 2021, p.13-19. - <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/7-8.05.2021/534>.

5. Əliyev, Ş.T., Behbudova K.E. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə səmərəli investisiya qoyuluşları / “Qlobal iqtisadi çağırışlar: Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində sosial-iqtisadi inkişafın əsas istiqamətləri”. Ümumilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci il dönmünə həsr edilmiş Beynəlxalq Elmi-Praktiki Konfrans. BBU, 2021, Səh. 93-95. - https://bbu.edu.az/uploads/files/Konfrans/SON-konfrans-16_07_2021----.pdf.

6. Атаşов В.Х. Малиyyə bazarları. Bakı, “Кооперасија” nəşriyyatı, 2016. -456 s.

7. Каурова Н.Н. Финансово-экономическая безопасность в условиях открытости национальной экономики (теоретико-методологический аспект). Дисс. д-ра экон. наук. Институт Экономики РАН. Москва. – 2013.

8. Ибашева П.А. Финансовая устойчивость предприятий в условиях экономического кризиса / П.А. Ибашева // Актуальные вопросы современной экономики. – 2015. – № 1. – С. 63 – 67.

9. Грачев А. В. Финансовая устойчивость предприятия. Анализ, оценка и управление в рыночной экономике. М.: Дело и сервис, 2006. – 544 с.

10. Kіçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 4 iyun 1999-cu il № 673-IQ.

11. Атаşов В.Х., Novruzov N.A., İbrahimov E.Ə. Müəssisələrin maliyyəsi. Bakı.“Кооперасија” nəşriyyatı, 2009.- 336 s.

12. Əliyev Ş.T. Azərbaycanada maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi problemləri və maliyyə-kredit sisteminin inkişafının müasir aspektləri// Audit, № 03, 2017. -S. 26-40.

13. Əliyev, Ş.T. Sumqayıt sənaye kompleksinin ölkəyə valyuta resursları gətirilməsində rolunun gücləndirilməsi məsələləri// Audit. 2016. № 4. S. 45-50 - <https://audit-journal.az/files/items/14.pdf>.

14. Əliyev, Ş.T. Azərbaycanın maliyyə resurslarının və sənaye-ixrac potensialının artırılmasında texnoparkların əhəmiyyəti.// Maliyyə və uçot. 2015, № 6, s. 47-53.

15. Алиев Ш. Т. Вопросы экономического роста и финансовых ресурсов Азербайджана в контексте нефтяного фактора. // Финансы и кредит. 2008 г. № 30. С.61–64.

16. Алиев, Ш.Т., Мурадлы М.Г., Велиева Л.М. Стратегическое значение и перспективы развития Восточного Зангезурского экономического района Азербайджана / V International Scientific and Practical Conference Scientific Community: Interdisciplinary Research held in Hamburg, Germany. Scientific Collection «Interconf». 08.26-28, 2021, № 72.– p.11-18. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/14111/12973>.

17. Алиев, Ш.Т., Азимова, А.Р., Гурбанова, Р.В. Стратегические аспекты развития банковской инфраструктуры в Карабахском и Восточно-Зангезурском экономических районах Азербайджана / III International Scientific and Practical Conference Recent Scientific Investigation held in Oslo, Norway. InterConf, (74), September 16-18, 2021. – p.18-27. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/14492>.

18. Алиев, Ш.Т., Наджафов Н.А., Ахмедова Т.М. Роль инвестиционных ресурсов в возрождении постконфликтных территорий в контексте международного опыта/ VI международная научно-практическая конференция Recent Scientific Investigation. Осло, Норвегия. 26-28 июля 2023 - S. 39-48. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4115>.

XII international scientific conference. London. Great Britain. 04-05.01.2024

19. Алиев, Ш.Т., Сулейманлы А.В., Яхьяева А.Ю. Эффективное использование ресурсов в Карабахском экономическом районе с учётом доступности альтернативных финансовых источников / II Международная Научно-Практическая Конференция “Innovative Development In The Global Science”. Бостон США. 26-28 июня 2023. - С.53-59. - <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/3941/3977>, <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/3941>.

CONCEPT AND MEANING OF ENTREPRENEURIAL INCOME

V.A. Vasich

Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine

At the current stage of Ukraine's economic development, it is obvious that enterprises cannot operate profitably without a logical and economically sound approach to organizing their activities, choosing a profit plan, and evaluating and analyzing the results. The policy of maximizing profitability is one of the key elements of a company's financial policy plan.

Entrepreneurial ability as a resource has its own specific payment - entrepreneurial income. Entrepreneurial income is the amount of money that an enterprise or individual receives as a result of its activities. This amount is calculated by subtracting all expenses, taxes and other mandatory costs from the total income, which allows you to determine the net profit that remains with the owner or company. Business income is a key indicator of business performance and reflects its financial condition[1].

Entrepreneurial income includes, first, normal profit, i.e., the adequate remuneration of an entrepreneur necessary to attract and retain him in a given business segment, this profit is taken into account by the company's internal expenses. Secondly, income that exceeds normal profit, i.e. economic (net) profit, in a competitive, i.e. static economy, net profit would be zero[2]. In other words, entrepreneurial business income is an important indicator of the efficiency of the use of company resources and its ability to generate profit. Not only does it serve as a source of motivation for the entrepreneur, reflecting the results of his or her work and business decisions, but it is also important for effective financial planning and strategic decision-making regarding the development of the enterprise. Comparing the level of business income with competitors helps determine the competitiveness of products or services in the market. A high level of business income is a key factor in attracting investment and obtaining financial support. It also allows the company to implement various initiatives and invest in the development of new products, technologies or markets. Analyzing the dynamics of business income is necessary to determine the effectiveness of implemented strategies in marketing, management and other areas of activity.

The total income of an enterprise includes profits from the sale of products, performance of works and services, receipts from the sale of tangible assets and property, as well as from non-operating transactions, such as participation in joint ventures, lease of property, securities, trade credit and income from economic sanctions. Enterprises generate income, which is then divided into consumption, investment, and insurance funds after deduction.

Thus, effective enterprise management includes not only achieving normal profits, but also adapting to changes in the competitive environment to ensure sustainable economic success.

Jurisprudence

THE INTERCONNECTION OF THE PRINCIPLES OF ELECTORAL LAW AND TYPOLOGY OF POWER

Jelescu Dumitru

Ph.D student,

Free International University of Moldova, Chisinau

ORCID: 0000-0002-7460-0784

INTERCONEXIUNEA PRINCIPILOR DREPTULUI ELECTORAL ȘI TIPOLOGIEI PUTERII

JELESCU Dumitru

doctorand,

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

ORCID: 0000-0002-7460-0784

Abstract

In the context of modern societies, power, in all its forms and aspects, and the principles of electoral law are two fundamental aspects underlying the functioning and evolution of a community. This article proposes to explore the interconnection between the typology of power and the principles of electoral law, thus highlighting the importance of the relationship between these two essential legal institutions.

Adnotare

În contextul societăților moderne, puterea, sub toate formele și aspectele sale, și principiile dreptul electoral reprezintă două aspecte fundamentale care stau la baza funcționării și evoluției unei comunități. Acest articol propune explorarea interconexiunii dintre tipologia puterii și principiile dreptului electoral, evidențiind astfel importanța relației dintre aceste două instituții de drept esențiale.

Keywords: power, typology of power, principles, principles of electoral law, interconnection, legitimacy.

Cuvinte-cheie: putere, tipologia puterii, principii, principiile dreptului electoral, interconexiune, legitimitate.

De la începuturile sale și până în prezent ființa umană tinde mereu spre libertate, dreptate, bunăstare, care sunt niște valori socio-umane primordiale.

În acest sens, Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU, chiar de la început, în art.1, prevede că „*Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi*”¹.

Totodată, fiecare comunitate, pentru a exista eficient și a atinge cu succes obiectivele sale colective în toate domeniile, precum și progresul uman, necesită o structură ordonată bazată pe principii, norme și valori împărtășite și puse în practică atât de către cetățenii obișnuiți, cât și de către conducătorii de diverse niveluri. Instituirea și menținerea unei ordini sociale corespunzătoare reprezintă, în primul rând, responsabilitatea puterii politice, una dintre *tipurile puterii*, care la rândul său se instituționalizează prin manifestarea puterii și voinței poporului/cetățenilor prin exprimarea votului în cadrul alegerilor, care sunt organizate, desfășurate și într-un final, totalizându-se rezultatele

¹ THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS. Link: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf

votării în temeiul principiilor dreptului electoral, astfel manifestându-se interconexiunea/legătura dintre principiile dreptului electoral și tipologia puterii în toată complexitatea sa.

În altă ordine de idei, puterea unui om, în sens universal, este același lucru cu mijloacele sale prezente pentru obținerea unui viitor bine întrezărit. Ea este fie originară, fie instrumentară.

Puterea naturală este superioritatea facultăților corpului sau a celor ale minții: cum ar fi o neobișnuită tărie, frumusețe a înfățișării, prudență, îndemânare, elocvență, generozitate sau noblețe. Instrumentale sunt acele puteri care, dobândite prin mijlocirea primelor sau prin noroc, constituie mijloace sau unelte pentru dobândirea altora: bogăție, reputație, prieteni, etc.

Cea mai mare dintre puterile omenești este aceea compusă din puterile celor mai mulți oameni, unite prin consimțământ într-o singură sau mai multe persoane (puterea de stat, puterea legislativă), naturală ori civilă, care dispune de toate acele puteri reunite după propria voință ori după voința fiecărui individ în parte. De aceea, a avea slujitori înseamnă putere (relația administrație publică – cetățean); a avea prieteni înseamnă putere; căci prin aceasta forțele mai multora se unesc. De asemenea, bogățiile, însoțite de generozitate, înseamnă putere, iar în lipsa acesteia apare invidia. Reputația înseamnă putere, izbânda înseamnă putere, căci ea aduce reputația înțelepciunii. Bunăvoința celor care au deja putere înseamnă sporirea puterii; căci prin aceasta se câștigă iubire².

Tipologiile prezintă prin sine un element important al investigațiilor sociale. Ele conferă evenimentelor și faptelor nuanță mai concretă și chibzuită, contribuie la înțelegerea și explicarea mai bună a fenomenelor sociale, asigură conexiunea dintre noțiuni și structurile noționale. De aceea, analiza tipologică a puterii este o parte semnificativă a analizei conceptuale a puterii³.

Analiza și evaluarea dinamicii sociale pun în evidență o anumită tipologie a puterii politice⁴. Totuși clasificarea tipurilor de putere poate fi efectuată conform unor criterii bine determinate. Unul dintre primele criterii și, de altfel, printre cele mai des răspândite sisteme tipologice, este cel *antropologic*. În cadrul acestuia, tipurile de putere se deosebesc prin motivele temeinice care constituie fundamentul comportamental al subiectului și obiectului puterii. După Confucius, sursele puterii unui lider își găsesc originea în exemplul personal și respectarea cu strictețe a principiilor morale – dreptate, umanism, grijă față de necesitățile poporului, simțul datoriei și înțelepciune. Supușii, la rândul lor, trebuie să-și respecte conducătorul și să-și îndeplinească obligațiunile⁵.

Niccollò Machiavelli a pus la bazele clasificării tipurilor de putere alte motive ale comportamentului uman. În lucrarea sa *Discurs asupra primelor zece cărți ale lui Titus Livius* scoate în evidență două motive principale ale comportamentului uman: dragostea și frica. Cel care este temut, poate să guverneze la fel de ușor ca și cel care este iubit. Cu toate acestea există și unele diferențe între ele. Frica este mai mare și mai intensă, pe când dragostea se bazează pe un sentiment firav – recunoștința umană. Nimic nu-l poate împiedica pe un om rău să distrugă recunoștința umană de dragul unor interese meschine personale. După părerea acestuia, omul poate să se resemneze cu pierderea puterii, onoarei sau chiar a libertății, dar niciodată nu se va resemna cu pierderea proprietății și averii.

Pe lângă frică și dragoste în calitate de surse ale puterii, Niccollò Machiavelli considera că ar trebui luate în calcul pasiunile și viciile umane (timiditatea, fățarnicia, lăcomia).

Principiul antropologic a fost utilizat mai târziu și în cadrul altor tipuri de clasificări, cu toate acestea, pe lângă *frică*, care înainte era fundamentul puterii, s-a mai adăugat și *convingerea* (în special în perioada dezvoltării mass-media) și *interesul*. Convingerea poate fi utilizată ca sursă a puterii atât în cadrul societăților democratice, cât și în cadrul sistemelor totalitare (cu ajutorul manipulării ideologice a populației și a controlului informației). La rândul său, interesul constituie baza raporturilor dintre putere și individ în statele democratice cu o societate civilă dezvoltată⁶.

² Socaciu, Emanuel-Mihai (coord.). Political philosophy of Thomas Hobbes. Bucharest, "Polirom" Publishing House, 2001, p.23-24.

³ Ledyev, V.G. Power: conceptual analysis. Moscow, 2001, p. 276. Link: <http://grachev62.narod.ru/led/content.htm>

⁴ Jude, Ioan. Paradigms and mechanisms of power. Kratology - a possible science about power, Didactic and Pedagogical Publishing House, Bucharest, 2003, p. 127-130.

⁵ Mukhaev, R. T.. Political Science. Moscow, 2000, p. 80-81.

⁶ Mukhaev, R. T.. Political Science. Moscow, 2000, p. 81.

Savanții au propus de-a lungul anilor cele mai variate tipologii ale puterii. *J. French* și *B. Raven* (1959) au evidențiat următoarele forme ale puterii: intenția (reward power), coerciția (constrângerea), putere legitimă, putere referință, putere de experți⁷, putere de gratificație, putere de competență⁸. *U. Connoly* (1993) deosebește puterea de manipulare, de constrângere, de stăpânire (reținere), de cedare prin prevedere (anticipatory surrender), autoritară de formare (conditioning). *A. De Crespigny* (1968) în tipologia puterii include constrângerea, intenția (îndemnul), reacția (reactional power), putere de obstacol, putere legitimă și putere atractivă (de seducție). *S. Bacharach* și *A. Lawler* (1981) consideră că relațiile care reflectă puterea preiau două forme – de autoritate și influență. *D. Wrong* (1988) în calitate de formă a puterii numește și consideră tăria, manipularea, convingerea și autoritatea. *While H.D. Lasswell* și *A. Kaplan* (1950, *Power and Society*) propun o clasificare mai detaliată a formelor de putere. Ea include 64 de forme, inclusiv și puterea politică, respectul, sugestia, constrângerea, dictatura și multe altele.⁹ *K. Boulding* (1990) evidențiază două clasificări de bază ale puterii: după consecințele realizării ei, puterea poate fi distructivă, productivă (constructivă) și integrativă; după obiectul său, puterea poate fi exercitată asupra obiectelor, asupra animalelor și altor ființe vii, precum și asupra oamenilor. Un alt mod de clasificare a puterii a fost înaintat de *R. Martin* (1977). Sprijinindu-se pe teoria Marxistă despre formațiile social-economice, autorul deosebește puterea sclavagistă, feudală și capitalistă. *P. Moris* evidențiază puterea ca fiind de două feluri: putere ca aptitudine generală (ability) și putere ca aptitudine concretă (ableness)¹⁰.

Ca și multe alte fapte, puterea deseori se clasifică în corespundere cu sfera de utilizare a ei. Astfel, *V.G. Ledyaev* vorbește despre puterea politică, economică, puterea familiei, puterea în organizațiile (colectivele) de muncă ș.a. Frecvent deosebiriile dintre ele sunt neesențiale. Uneori, însă, mai cu seamă în analiza teoretică, e foarte important să nu fie amestecate diferite feluri de relații autoritare între unii și aceeași actori¹¹.

În lucrarea „Drept Constituțional”, *Teodor Cârnaț* deosebește o diversitate de expresii ale puterii: putere economică, militară, legislativă, judecătorească și putere publică¹².

A studia în mod științific puterea în diferite tipuri de colectivități umane (familie, școală, întreprindere, unitate militară, minister ș.a.) înseamnă a analiza metodic elaborarea hotărârilor de acțiune colectivă, modul de coordonare a activităților particulare, de reglementare a tensiunilor sau conflictelor, modul de organizare formală a relațiilor conducere-supunere, sistemul care rezultă din îmbinarea acestei structuri cu procesele de control social, rețelele de influență și de ascendență și relațiile de dominare-subordonare cu antagonismele ce pot rezulta din ele¹³.

Așadar, *tipologia puterii* reprezintă un element de bază în analiza structurii politice a unei societăți. Vom menționa că roluri distincte în menținerea echilibrului și funcționării corespunzătoare a unei comunități le au puterea legislativă, executivă și judiciară – la nivel administrativ, diriguitor și coercitiv; dar și puterea democratică, puterea libertății, puterea vorbirii, puterea gândului, puterea de poziție – la nivel de implicarea cetățenilor în procesul decizional și asigurarea legitimității (prin alegerile la toate nivelurile, bazate pe principiile dreptului electoral), eficacității și responsabilității administrației în fața cetățenilor.

Prin intermediul interconexiunii tipologiei puterii și principiilor dreptului electoral, se conturează legitimitatea celor care guvernează, mecanismele de guvernare și se definește modul în care deciziile sunt luate și implementate într-o societate. Principiile dreptului electoral, și anume principiile organizării și desfășurării alegerilor, principiile participării cetățenilor la vot și principiile totalizării și verificării rezultatelor votării contribuie la protejarea drepturilor individuale și la crearea unui mediu în care puterea politică și cea de stat poate să se dezvolte în mod corect, sănătos, democratic, corespunzător. Or, societatea, prin fiecare individ care își exprimă voința prin vot

⁷ Mai târziu ei au completat această enumerare cu puterea informațională.

⁸ Schiopu, Ursula (coord.). Dictionary of Psychology. Babel Publishing House, Bucharest, 1997, p. 582.

⁹ Ledyaev, V.G. Power: conceptual analysis. Moscow, 2001. Link: <http://grachev62.narod.ru/led/content.htm>

¹⁰ *Ibidem*, p. 277.

¹¹ *Ibidem*, p. 279.

¹² Carnat, Teodor, Constitutional Law, Reclama, Chisinau, 2004, p.80.

¹³ Madureanu, Virgil. Decline or apotheosis of power, "RAO" Publishing House, Bucharest, 2003, p. 97.

universal, egal, direct, secret, liber, constituie sursa fundamentală a valorilor sociale pentru cei ce guvernează (puterea de stat), iar guvernarea este responsabilă de punerea și aplicarea în practică.

Concluzii

În concluzie vom reliefa că interconexiunea dintre tipologia puterii și principiile dreptului electoral este esențială pentru a înțelege modul în care o societate funcționează și cum se exprimă voința cetățenilor prin intermediul proceselor electorale. Echilibrul și colaborarea între cele trei ramuri ale puterii, alături de respectarea principiilor dreptului electoral, contribuie la fundamentarea și consolidarea democrației într-o societate și formarea statului de drept și democratic. Analiza acestor aspecte evidențiază complexitatea și importanța relației dintre structura de putere și procesul electoral, subliniind necesitatea unei abordări integrate în dezvoltarea sistemelor politice contemporane.

Așadar, într-o formă mai explicită sau mai puțin explicită, *principiile dreptului electoral care sunt văzute ca trăsături, condiții, norme* în legislație națională și internațională privind organizarea, desfășurarea, participarea și totalizarea alegerilor, legitimează puterea celor care conduc. Altfel spus, interconexiunea dintre principiile dreptului electoral și tipologia puterii evidențiază importanța colaborării între cetățeni și structurile politice, stabilind regulile diriguitoare în societate prin fiecare individ, fiind expresia sa democratică, rămâne motorul valorilor fundamentale, iar puterea politică, responsabilă de gestionarea acestor valori trebuie să răspundă în mod adecvat. Această interacțiune dintre principiile dreptului electoral și tipologia puterii reprezintă fundația unui sistem politic echilibrat și orientat către progres.

References

1. Carnat, Teodor, Constitutional Law, Reclama, Chisinau, 2004. [Publicat în limba română].
2. Jude, Ioan. Paradigms and mechanisms of power. Kratology - a possible science about power, Didactic and Pedagogical Publishing House, Bucharest, 2003. [Publicat în limba română].
3. Ledyayev, V.G. Power: conceptual analysis. Moscow, 2001. Link: <http://grachev62.narod.ru/led/content.htm> [Publicat în limba rusă].
4. Madureanu, Virgil. Decline or apotheosis of power, "RAO" Publishing House, Bucharest, 2003. [Publicat în limba română].
5. Mukhaev, R. T.. Political Science. Moscow, 2000 [Publicat în limba rusă].
6. Schiopu, Ursula (coord.). Dictionary of Psychology. Babel Publishing House, Bucharest, 1997. [Publicat în limba română].
7. Socaciu, Emanuel-Mihai (coord.). Political philosophy of Thomas Hobbes. Bucharest, "Polirom" Publishing House, 2001. [Publicat în limba română].
8. THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS. Link: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf [Publicat în limba română].

HUMAN RIGHTS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: THE ROLE OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THEIR PROTECTION AND PROTECTION

Mykhailo Oleksandrovich Baimuratov

*Doctor Habilitat of Law, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
academician of the Ukrainian Academy of Sciences,
Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical School
University named after K.D. Ushinskogo, Odessa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4131-1070*

Boris Yakovych Kofman

*Doctor Habilitat of Law, Senior Researcher,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical School
University named after K.D. Ushinskogo, Odessa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8121-5190*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЇХ ОХОРОНІ І ЗАХИСТУ

Баймуратов Михайло Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету ім. К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-4131-1070*

Кофман Борис Якович

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету ім. К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-8121-5190*

Abstract

The article examines the topical issues of the role of territorial communities in the protection and protection of human rights in the conditions of martial law. It is stated that the state of war in the state in the conditions of full-scale armed aggression of Russia against Ukraine objectified and actualized the conclusion about the complete unpreparedness of public authorities, including public self-governing (municipal) authorities, which are formed by the communities themselves, act on their behalf and in their interests, to functioning in the extraordinary conditions of statehood. It can be argued that the organizational and competent legal personality of territorial communities and their local self-government bodies in the given extreme conditions turned out to be not only insufficient, unsatisfactory, but ultimately defective, i.e., such that it does not meet the urgent needs of state and municipal administration, which, certainly had a negative impact on the performance by the above entities of their fundamental functions, including the function of protecting human rights and freedoms. At the same time, it is necessary to state that the public state power is aware of the state of affairs that has developed with the formalization and leveling of the powers of local self-government

bodies in the conditions of martial law, and is beginning to correct this situation accordingly through the intensification and activation of legislative activity and by-law rulemaking. The given extreme conditions of the functioning of statehood demonstrate not only significant defects in the system of state and local (regional, municipal) management, but also actualize the anthropocentric problem of local self-government in its military interpretation, determine the formation, development, emergence and legalization of a number of community functions and their adequate competence powers of local self-government bodies that meet the urgent needs of the existence and functioning of local self-government, their subject composition in the new and complex conditions of military aggression. The proposed legal regimes of the territories of the communities, depending on their involvement in military operations, as well as the real possibilities of implementing the function of protecting the rights and interests of the person and the citizen, represent an organizational and organizational-legal basis for the further development of the system of functions and powers of such communities, their local self-government bodies to support and ensure their activities in crisis conditions.

Анотація

У статті досліджуються актуальні питання ролі територіальних громад у охороні і захисті права людини в умовах воєнного стану. Констатується, що воєнний стан в державі в умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України об'єктивував та актуалізував висновок про повну неготовність органів публічної влади, включаючи й органи публічної самоврядної (муніципальної) влади, – що сформовані самими громадами, виступають від їх імені та в їх інтересах, – до функціонування в екстраординарних умовах існування державності. Можна стверджувати, що організаційна та компетенційна правосуб'єктність територіальних громад та їх органи місцевого самоврядування в наведених екстремальних умовах виявилася не тільки недостатньою, незадовільною, але й у підсумку дефектною, – тобто такою, що не відповідає нагальним потребам державного та муніципального управління, що, безумовно, здійснило свій негативний вплив на здійснення наведеними суб'єктами своїх основоположних функцій, включаючи й функцію захисту прав і свобод людини. Разом з тим, необхідно констатувати, що публічна державна влада усвідомлює стан справ, що склався з формалізацією та нівелюванням повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, та починає відповідним чином виправляти таке положення через інтенсифікацію та активізацію законодавчої діяльності та підзаконної нормотворчості. Наведені екстремальні умови функціонування державності демонструють не тільки суттєві дефекти в системі державного та локального (регіонального, муніципального) управління, але й актуалізують антропоцентричну проблематику місцевого самоврядування у її мілітарній інтерпретації, детермінують формування, розробку, появу і легалізацію низки функцій громад та адекватних ним компетенційних повноважень органів місцевого самоврядування, що відповідають нагальним потребам існування та функціонування місцевого самоврядування, їх суб'єктного складу в нових і складних умовах воєнної агресії. Запропоновані правові режими територій громад, в залежності від їх залучення до воєнних дій, а також реальних можливостей реалізації функції захисту прав і інтересів людини і громадянина, представляють організаційну та організаційно-правову основу для подальшої розробки системи функцій та повноважень таких громад, їх органів місцевого самоврядування для супроводження і забезпечення їх діяльності в кризових умовах.

Keywords: territorial community, local self-government, martial law, military constitutionalism, military municipalism, human rights and freedoms, local system of protection of human rights and freedoms.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, воєнний стан, мілітарний конституціоналізм, мілітарний муніципалізм, права і свободи людини, локальна система захисту прав і свобод людини.

Вступ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалась у лютому 2022 року, детермінувала і продемонструвало не тільки екстраординарні умови функціонування державності, але й актуалізувала, акцентувала і контекстуалізувала наявність реальних спроможностей органів публічної влади: а) організаційно, б) компетенційно-нормативно і в) ресурсно-забезпечувально існувати та функціонувати в таких умовах. На жаль, на початку агресії як органи публічної державної влади, так й органи публічної самоврядної (муніципальної) влади [1] виявились не спроможними діяти в якісно нових і складних умовах, – і це було обумовлено, насамперед: а) надлишковою бюрократизацією управлінських процесів як наслідок суттєвої централізації управління, б) темпоральним затягуванням у процесі прийняття самостійних рішень, в) реальною нестачею управлінських можливостей і г) компетенційних повноважень, – що повинні були бути використовувані в умовах збройного конфлікту.

Саме в цих умовах стали проявлятися мотиваційні настанови населення держави, що були засновані на почуттях патріотизму, громадянської свідомості, колективістських засадах організації суспільного життя на рівні територіальних громад (далі – ТГ), що стали первинним колективним суб'єктом, що виступили з могутнім протестом проти дій рашистських загарбників та об'єдналися навколо ідей громадянського спротиву окупантам та надання всебічної допомоги Збройним Силам України.

Роль і значення територіальних громад у охороні і захисті прав людини

Основним напрямом діяльності ТГ в умовах воєнного стану стали охорона і захист прав і свобод жителів-членів громади, бо саме вони складали основоположний людський ресурс як самої громади, так й самої держави у сукупності аналогічних ТГ різного рівнів (безпосередньо – на сільському, колишньому селищному та міському рівнях; асоційовано – на районному в областях та обласному рівнях, на рівні Автономної Республіки Крим).

Виходячи з первинного правового статусу ТГ, що закріплений в межах місцевого самоврядування (далі – МСВ) ст. 140 Конституцією України [2], можна визначити їх роль і значення як для стабільного існування і функціонування державності, так й локального соціуму, що існує, функціонує та розвивається на її основі, включаючи кожного з жителів-членів такого соціуму і одночасно членів ТГ, а саме:

- МСВ як самоорганізація жителів-членів ТГ, що функціонують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в рамках однієї держави, виступає важливим, об'єктивно необхідним елементом та іманентною ознакою демократичної правової державності. Більш того, саме органи місцевого самоврядування (далі – ОМСВ), що безпосередньо формуються жителями-членами ТГ виступають:

А) самими наближеними до населення органами публічного управління та рівнем публічної влади, який

Б) відповідає за організацію місцевого життя, надання комунальних послуг тощо, тобто за організацію повсякденного життя людини, її груп та асоціацій,

В) а в широкому розумінні – за реалізацію прав людини в межах локального соціуму (створення саме ОМСВ локальної системи захисту прав людини на локальному рівні соціуму в межах ТГ [3, с. 97–101]),

Г) на фоні глибоких самоврядних змін, що лежать в основі реформування та демократичної реновації суспільства і держави,

Г) у контексті формування феноменології муніципалізму, який, безперечно, є важливою складовою частиною національного конституціоналізму та національного муніципалізму.

Такий висновок, на нашу думку, є методологічно і праксеологічно обґрунтованим, оскільки детермінується екзистенційною парадигмою існування локальної людської спільноти:

А) саме на рівні місцевого самоврядування (*сфера соціального простору* – авт.);

Б) в межах локальної людської спільноти – ТГ (*сфера дії системи міжсуб'єктного існування* – авт.);

В) через комунікаційну взаємодію з іншими членами локальної спільноти (*сфера міжособистісної комунікативної взаємодії* – авт.);

Г) у процесі формування індивідуальної і колективної соціалізації в контексті реалізації наративів людської діяльності та її найбільш поширених форм, що набули типізованого, стереотипного характеру (*сфера праксеологічного існування та впливу на людину та її групи і асоціації соціальних і правових факторів* – авт.);

Г) при формуванні та наявності загальних телеологічних домінант існування (*сфера існування феноменології інтерсуб'єктивності* – авт.);

Д) конкретна людина-житель відповідної території держави і одночасно член відповідної громади (*сфера екзистенційного існування людини як біологічного виду та соціальної істоти* – авт.);

Е) в умовах повсякденності (*основоположний та іманентний філософський стан існування людини та її спільнот* – авт.);

Є) реалізує свій життєвий цикл (*основна і стратегічно-визначальна телеологічна домінанта існування людини* – авт.);

Ж) через продукування екзистенційних потреб, запитів, інтересів у вигляді прообразу прав і свобод (*сфера виникнення соціальних, пара- і мета- нормативно-правових атитюдів /правових настанов/, а також формування на їх основі індивідуальних і колективних габітусів /практичних форм життєдіяльності* – авт.);

З) що на практиці виступають правами і свободами людини (*формування нормативного дискурсу «екзистенційний інтерес – конкретне право людини»* – авт.);

И) що визнаються і легалізуються державою, нею охороняються, захищаються, гарантуються (*основоположна рольова функція держави у формуванні системи прав і свобод людини і громадянина у вигляді правового статусу* – авт.);

І) і у підсумку легалізуються у вигляді конституційних прав і свобод людини, що є пріоритетними перед правами держави (ст. 3 Конституції України) (*надання державою обов'язкового характеру та пріоритету прав людини перед правами держави* – авт.);

Ї) саме конституційні права і свободи людини складають конституційно-правовий статус людини і громадянина в конкретній державі (*фактор формалізації і нормативно-правового оформлення реального стану прав людини в межах демократичної держави* – авт.);

Й) саме завдяки цим конституційним правам і свободам людини на рівні МСВ формується масив муніципальних прав людини, який, з одного боку, фактично копіює такі конституційні права і свободи людини і громадянина, а з іншого боку, – додатково і суттєво легітимізує інститут локальної демократії, підкреслюючи його виключно важливу екзистенційну роль і створюючи реальні умови для реалізації таких прав і свобод в умовах повсякденної життєдіяльності людської спільноти через формування і реалізацію стратегічного статусу саме ТГ в цих процесах (*фактор просторово-інструментального забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини* – авт.);

К) крім того, завдяки наведеним складним процесам і тенденціям гуманістичної спрямованості формуються, проявляються, розвиваються і реалізуються на рівні конкретної людини, груп людей, асоціацій та спільнот, тобто, саме в межах ТГ, феноменології муніципальної свідомості і муніципальної психології, що фундаментально забезпечують існування локальної демократії, а звідси й існування, функціонування і реалізацію системного комплексу конституційних прав і свобод людини на локальному рівні соціуму у вигляді індивідуальних, групових та колективних муніципальних прав людини (*фактор свідомо-психологічного забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини* – авт.) [4, с. 83–84].

Отже, виходячи з наведеного вище, можна констатувати, що, *по-перше*, в сфері МСВ формується, будується, функціонує, реалізується відповідний правовий простір локальної демократії, що має чіткі людинорозмірні та правозахисні риси та телеологічні домінанти [5]; *по-друге* існування інституту МСВ та функціонування ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень та основоположних функцій, напряму залежить від існування та функціонування ТГ, як основоположного та первинного стратегічного об'єкта-суб'єкта їх управлінської діяльності та управлінського впливу, особливо це стосується реалізації ними

публічної влади, захисту прав і свобод людини, сприяння забезпеченню конституційних прав і свобод людьми-жителями і одночасно членами ТГ, – що, *по-третє*, фактично створює осередок життя в межах ТГ та напряду сприяє жителям-членам такої громади у розумінні, формуванні, реалізації та гарантії реалізації їх життєвого циклу, – в процесі повсякденної життєдіяльності шляхом вирішення системної сукупності питань екзистенційної значущості, – через, *по-четверте*, формування і реалізацію на локальному рівні соціуму не тільки індивідуальних, групових і колективних прав і свобод людини, а й системи їх охорони і захисту, – що, *по-п'яте*, напряду відноситься і відображає стратегічно-сутнісну проблематику загального конституціоналізму, його національної інтерпретації, а також загального і національного муніципалізму. Більш того, *по-шосте*, звідси можна визначити, що існування і функціонування ТГ саме в умовах МСВ та при наявності функціонування ОМСВ, що сформовано самою громадою у демократичний спосіб, однозначно сприяє формуванню, функціонуванню і вдосконаленню локальної системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, завдяки чому формуються та рельєфно виокремлюються одні з найважливіших функцій МСВ – правозахисна і правоохоронна [6].

На наш погляд, саме так формується могутня управлінська парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина», що виступає «альфою та омегою» демократичної правової державності [7], яка функціонує в умовах миру, але набуває суттєвого діяльнісного потенціалу та телеологічно-прогностичного спрямування в умовах воєнного стану та протидії агресії.

Теоретичні питання щодо зростання ролі територіальних громад у охороні і захисті прав людини в умовах воєнного стану

Вважаємо, що доктринально-теоретичні розробки щодо зростання ролі територіальних громад у охороні і захисті прав людини в умовах воєнного стану треба здійснювати в межах дослідження феноменології мілітарного конституціоналізму. Треба наголосити на тому, що в сучасній науці національного конституційного права такі дослідження тривають по декількох напрямках:

а) через розробку та поглиблення досліджень щодо формування нових та вдосконалення вже визнаних доктринально елементів загального конституціоналізму;

б) через дослідження актуальних питань функціонування конституціоналізму в екстремальних умовах криз призму співвідношення установчої (легітимної) і установленної (фактичної) влади в кризові періоди;

в) через дослідження функціонування феноменології конституціоналізму у більш конкретному аспекті – стані війни;

г) через функціонування феноменології конституціоналізму через феномен муніципалізму – існування та функціонування територіальних людських спільнот на відповідній території в умовах місцевого самоврядування в стані ординарного або екстраординарного функціонування державності, – але вони свідчать про об'єктивізацію та актуалізацію необхідності доктринального обґрунтування і просунення у бік формування конституційного воєнного права.

Свідоцтвом актуальності та можливості формування феноменології мілітарного конституціоналізму в сучасній науці національного конституційного права виступають інтенсивні процеси формування на національному на міжнародному рівнях феноменології екологічного конституціоналізму, як одного з видів загального конституціоналізму – в зазначених процесах беруть активну участь національні конституцієводавці та структури єдиної міжнародної універсальної міждержавної організації – ООН на рівні національної і міжнародної нормотворчості; національні і міжнародні судові органи в процесі розгляду справ профільного характеру; різні рівні публічної влади, що функціонує на теренах незалежної держави, включаючи й органи місцевого самоврядування, що виступають як органи публічної самоврядної (муніципальної) влади та діють від імені територіальних громад та в їх інтересах; різні суб'єкти інституційної структури громадянського суспільства, включаючи міжнародні і національні неуря-

дові організації тощо, – тобто, створюється відповідна поведінково-діяльнісна та управлінсько-функціональна парадигма, що заснована на міжнародному та національних нормативних масивах.

Обґрунтовано вважаємо, що запозичення наведеного підходу до формування мілітарного конституціоналізму буде корисним не тільки для держав у контексті підготовки їх конституційного законодавства та конституційно-правової практики до дій в умовах настання екстраординарних умов функціонування державності в профільній сфері, а й для міжнародного співтовариства та його держав-членів, – причому, як в доктринальному, так і в праксеологічному аспектах, враховуючи його високий конституційно-аксіологічний потенціал і значимість для існування й подальшого функціонування людської цивілізації та її державно-правового і міжнародно-правового забезпечення.

Крім того, наведена актуальність проблематики формування мілітарного конституціоналізму детермінує, об'єктивізму та контекстуалізує проблематику формування мілітарного муніципалізму, бо саме на муніципальному рівні управління, в межах ТГ, в умовах МСВ здійснюється як охорона, так й захист прав і свобод людини.

Суттєвий локальний контекст актуалізується в доктринальних розробках вітчизняних вчених-конституціоналістів, що досліджують інститут державності та інститут конституціоналізму в екстремальних умовах їх функціонування, включаючи й суттєві промілітарні аспекти.

Першою спробою дослідження такої феноменології стала стаття О. Водяннікова «Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди» [8], в якій автор спробував вирішити актуальні питання функціонування конституціоналізму в екстремальних умовах крізь призму співвідношення установчої (легітимної) і установленої (фактичної) влади в кризові періоди. До речі, варто зазначити, що вибір такого співвідношення став дуже продуктивним, бо у темпоральній перспективі конфлікт між наведеними видами влади став явним не тільки на рівні держави, а й знайшов свій прояв на локальному рівні управління – в сфері МСВ.

Наведений автор виходив із досить цікавих позицій, які, на наш погляд, треба відтворити в нашому дослідженні. Отже, цей автор вважає, що:

- сучасний конституціоналізм ґрунтується на засаді обмеження публічної влади задля захисту людських прав, а використання надзвичайних повноважень за нормальних умов становить пряму загрозу конституційним засадам (*включення кризових ситуацій в коло загроз конституціоналізму – авт.*);

- тому дослідження дихотомії нормальних та екстремальних умов по суті є дослідженням умов існування конституціоналізму, умов легітимності публічної влади в демократичному суспільстві (*визнання існування феноменології конституціоналізму як в ординарних, так й в екстраординарних умовах функціонування державності – авт.*);

- звідси постають питання – які інструменти має конституційний лад для захисту за екстремальних умов; які запобіжники існують проти внесення змін до конституції в умовах моральної паніки; за яких умов можливі вади конституційного ладу можуть вести до реалізації первинної установчої влади; коли настає акт знищення з точки зору теорії установчої влади; чи становлять надзвичайні режими частину конституційного ладу чи окремий надзвичайний правовий порядок, із запровадженням якого зупиняється дія звичайного правового порядку? (*формування умов функціонування конституціоналізму в екстраординарних умовах та їх інструментально-нормативне супроводження і забезпечення – авт.*);

- в юридичному дискурсі дослідження екстремальних умов зводилося до розгляду правових режимів надзвичайних станів або особливих випадків революції – у статті пропонується відійти від нормативної концепції воєнного і надзвичайного стану як формалізованих режимів, адже питання екстремальних умов є набагато ширшим і складнішим (*визначається широке коло екстраординарних умов, до яких входять й умови воєнного і надзвичайного станів – авт.*);

- наведений автор вважає, що поняття екстремальних умов нерозривно пов'язане з розумінням «нормальності» в тому сенсі, що ці умови розглядаються як явища, що знаходяться

поза рамками звичайного ходу подій чи очікуваних дій. Отже, загальна парадигма співвідношення екстремальних і звичайних умов полягає в тому, що звичайні умови є правилом, а екстремальні умови – винятком. У такому сенсі категорія нормальності виступає спростовною презумпцією (*rebuttable presumption*). В онтологічному сенсі екстремальні умови є підставами для спростування загальної і сильної презумпції нормальності. Тобто в епістемологічному сенсі це означає, що формального рішення про запровадження надзвичайних режимів недостатньо – мають бути доведені фактичні обставини «ненормальності», «нагальної небезпеки», «ургентності» (*пропозиція щодо визначення деструктивно-негативного і дисфункціонального потенціалу екстраординарних загроз конституціоналізму – авт.*);

- у статті автор здійснює спробу концептуалізації інструментів і моделей реагування конституційного правопорядку та політичної спільноти на виникнення екстремальних умов, – при цьому інструменти, що є в наявному чи потенційному розпорядженні в рамках конституційного ладу можна охарактеризувати як інструменти пристосування (*пропозиція щодо формування та використання інструментально-організаційного й інструментально-нормативного супроводження і забезпечення конституціоналізму на випадок появи екстремальних загроз його існуванню – авт.*);

- однак, коли такі інструменти не спрацьовують, виникають умови для реалізації установчої влади задля самозбереження політичної спільноти. Інструменти такого самозбереження – інструменти перетворення – включають як зміни чинного конституційного ладу, так і встановлення на місці зруйнованого екстремальними умовами конституційного ладу нового конституційного правопорядку. При цьому, екзистенціальне *ratio*, що полягає у самозбереженні політичної спільноти, є важливою категорією аналізу реакцій на екстремальні умови, адже воно визначає досить тонку межу, що відділяє інструменти пристосування від інструментів перетворення (*пропозиція щодо формування запасного варіанту у вигляді нового інструментального забезпечення існування конституціоналізму в умовах екстраординарних загроз, що базується на трансформації конституційного устрою – авт.*);

- своєю чергою, інструменти пристосування можна поділити на три типи: (1) *leges ex ante*, тобто визначені заздалегідь (передбачені законами винятки, передбачені Конституцією і законами режими надзвичайного і воєнного стану), (2) *leges latae*, тобто інструменти, що приймаються під час дії екстремальних умов, виходячи з їх інтенсивності, характеру і загроз, але у встановлених Конституцією і законодавством рамках (тимчасове спеціальне законодавство, спеціальні секторальні режими), та (3) *leges ex post*, тобто законодавчі інструменти, що приймаються за екстремальних умов поза заздалегідь встановлених конституційних чи законодавчих рамок, і які легітимізуються чи визнаються неконституційними після нормалізації ситуації (спеціальні секторальні режими) (*наявність переліку розроблених інструментів подолання кризових явищ в сфері конституціоналізму в залежності від виду та ступеню загроз на основі варіативності їх застосування – авт.*);

- наведений автор пропонує, виходячи з комбінації інструментів пристосування, виділити чотири моделі пристосування конституційного ладу до екстремальних умов (*формування переліку кола інструментів пристосування у вигляді моделей поведінки задля збереження конституційного устрою шляхом його пристосування до негативних умов – авт.*):

(1) модель *business as usual*, тобто звичайного порядку функціонування;

(2) модель законодавчого пристосування, коли прийняття заходів реагування відбувається в рамках звичайного конституційного правопорядку відповідно до звичайної процедури;

(3) неоримську модель, за якою глава держави чи уряду набуває надзвичайних повноважень для відновлення нормальності;

(4) модель *ex post facto* легітимації, коли не передбачені законом чи конституцією повноваження набуваються на підставі конституційного обов'язку збереження держави і організованого суспільства (прерогативні повноваження);

- інструменти перетворення, своєю чергою, як форми відповіді на екстремальні умови включають (*формування переліку кола інструментів перетворення у вигляді моделей поведінки задля трансформації конституційного устрою шляхом його зміни або нівелювання – авт.*):

(1) повноваження похідної установчої влади, тобто повноваження щодо внесення змін до Конституції відповідно до процедури і в порядку, передбаченому самою Конституцією;

(2) прерогативні повноваження щодо зміни конституційного ладу поза процедурою і порядком, передбаченим Конституцією та

(3) установчі повноваження щодо знищення чинного ладу і започаткування нового.

При цьому, особливістю двох останніх інструментів перетворення є те, що вони існують поза юридичними рамками чинного правопорядку, так би мовити, в метаправопорядку, у сфері екзистенціального *ratio* політичної спільноти [8]. А це напряму володіє й локальними характеристиками та функціоналом.

Отже, бачимо, що дослідник розробив технологічно-процедурну та поведінково-діяльну системуутворюючу парадигму, відповідний комплексний управлінський алгоритм для збереження феноменології конституціоналізму, прагнучи захистити основоположний онтологічно-функціональний елемент його побудови і результативності – конституційний устрій, через використання механізмів і інструментарію пристосування та перетворення. Вважаємо такий підхід методологічно виваженим та праксеологічно важливим, бо він скерований на формування системи безпеки феноменології конституціоналізму, її збереження та відтворення.

Але у нас виникають сумніви у можливостях використання наведеного інструментарію в умовах воєнного стану або війни, принаймні, до їх припинення, – на нашу думку, інакше це призведе до обвалення інституційної структури держави, на якій базується конституційний устрій. Разом з тим, розробка таких охоронних та відновлювальних інструментальних механізмів в їх варіативній кількості є важливим досягненням у науці конституційного права.

Інший дослідник, фахівець-конституціоналіст М. В. Савчин, на відміну від попереднього автора, що розглядає загальні підходи до існування і функціонування феноменології конституціоналізму в екстраординарних умовах, пропонує вивчати її у більш конкретному аспекті, якому й присвячено наше дослідження – стані війни. У своїй статті «Конституціоналізм і війна» [9] він аналізує досліджувану феноменологію з трьох позицій:

1. Конституціоналізм у контексті війни.

2. Інституційна спроможність держави.

3. Вимога захисту прав людини в умовах війни та обмеження ресурсів.

При цьому в розділі «Конституціоналізм у контексті війни» він виокремлює такі параметральні ознаки, що торкаються:

а) якості міжнародно-правового забезпечення ведення війн та об'єктивізації необхідності його розвитку внаслідок вдосконалення їх видової характеристики;

б) управління юрисдикцією держави через прийняття невідкладних та ефективних заходів захисту основоположних засад конституційної демократії;

в) забезпечення ролі контролю вищого законодавчого органу та органу конституційної юстиції по підсумках війни;

г) рефлексії на факті варваризації війни, що нівелює міжнародно-правові вимоги щодо її гуманізації і міжнародно-правовий захист її жертв;

г) прийняття відповідних невідкладних заходів щодо фіксування військових злочинів та злочинів проти людяності і людства, а саме:

А) основні тренди переростання конвенційних війн у неконвенційні війни: кібервійна і перші прояви війни у космосі;

Б) *Gubernaculum-jurisdicto* (управління юрисдикцією) та невідкладність і ефективність заходів оборони конституційної демократії: роль статей 3, 17 і 64 Конституції України [10] (відносно гуманістично-гуманітарної домінанти в діяльності держави (ст. 3); захисту суверенітету держави та його елементного складу (ст. 17); можливості обмеження прав і свобод людини і громадянина в естраординарний період, за виключенням відповідного кола прав, прямо вказаних в Конституції держави (ст. 64));

В) роль парламентського і судового контролю *post factum*;

Г) варваризація війни та значення фіксації воєнних злочинів і злочинів проти людства, геноциду.

Розділ «Інституційна спроможність держави» містить ознаки, що характеризують формування такої спроможності на основі:

а) її сучасного розуміння та б) історичного досвіду, а також в) у контексті супроводження і забезпечення опору окупантам і г) побудови системи безпеки, а саме:

А) держава як інституційний простір безпеки гідної;

Б) Голодомор як наслідок поразки у першій стадії російсько-української війни (1917/22): уроки;

В) захист цивільного населення та ефективність здійснення опору;

Г) безпекові вимоги і правове регулювання: приклад будівельних правил.

Розділ «Вимога захисту прав людини» пропонується розглядати через:

а) історичну ретроспективу цієї проблематики

б) та питання її ресурсного забезпечення в контексті управління ними

в) з визначенням саме ресурсів як визначального та інтерпретаційного фактору прав людини;

г) із фінальним виходом на контекстуальне дотримання економічних свобод людини:

А) здобуття незалежності Нижніми провінціями 1648: постановка про права людини як тригер формування державності Нідерландів;

Б) війна та обмеженість ресурсів: інтерпретація прав людини через рівень технологій та доступ до ресурсів;

В) війна та проблема алокації ресурсів: обмеженість засобів у забезпеченні прав людини;

Г) економічні свободи: евакуація цивільного населення і безпекові вимоги, релокація виробництв, мобілізація ресурсів та трудові права.

Вважаємо, що такий підхід потребує активної підтримки, не тільки в силу хоча би будь-якого систематично-комплексного викладення основоположних проблем конституційно-правового характеру, що складають феноменологію конституціоналізму, а й в контексті охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, що складають серцевину того ж конституціоналізму.

Разом з тим, необхідно зазначити загальний схематичний та неповний характер наведеного узагальнення профільних питань, їх достатньо спірне, хоча й досить адекватне історичне розуміння, достатньо проблематичний підхід до розуміння ресурсного забезпечення дотримання прав людини в умовах війни, хоча він і справедливо акцентує увагу на значимості та особливій важливості економічних прав людини.

Але позитивним моментом цієї теоретичної конструкції, безумовно, виступає:

а) створення досить вдалої історично-нормативної моделі, що напряду і безперечно пов'язує конституціоналізм із феноменологією війни та військової агресії;

б) її аргументація в загальному сенсі свідчить на користь формування спеціального воєнно-гуманітарного (мілітарного) блоку конституціоналізму, який

в) внаслідок особливої важливості та екзистенційного характеру і значення проблематики, що виокремлюється, в тому числі й в контексті

г) особливо небезпечних наслідків для держав, їх народів і всього людства;

г) наявності її відповідної предметно-об'єктної самостійної регламентації та самостійного регулювання в умовах екстраординарного функціонування державності на рівні національного і міжнародного публічного права;

д) може сформувати окремий вид феноменології конституціоналізму, якому відповідає його структурна побудова: історія, теорія і практика конституційного будівництва [11] у сфері національної безпеки саме в аспекті воєнного стану або війни на міждержавному рівні.

Отже, системний аналіз наведених доктринальних позицій дає можливість констатувати, що, по-перше, такий підхід є продуктивним з позицій саме локальної дії мілітарного конституціоналізму, бо, по-друге, права і свободи людини і громадянина, що є центральним елементом конституціоналізму, володіють суто локальною характеристикою існування, функціонування і реалізації.

Зростання ролі територіальних громад у охороні і захисті прав людини в умовах воєнного стану: праксеологічні підходи

Наведена нами парадигма фактично радикальним чином порушується в умовах воєнного стану та фактичної агресії проти територіальної цілісності та незалежності нашої держави. Саме в екстремальних умовах функціонування державності виникає суттєва мілітаризація функцій держави та суспільства, що детермінує формування засад *мілітарного конституціоналізму* [12] та парадигмальна зміна завдань і функцій ОМСВ та ТГ, від імені яких вони виступають та від імені яких вони діють, що, своєю чергою, стимулює та об'єктивує формування *мілітарного муніципалізму* [13], в основі якого лежить суттєва модифікація всього системного комплексу соціально-правових відносин, що існували в мирний період між людиною, соціумом і державою в бік їх суттєвої мілітаризації через нівелювання їх демократичної змістовності і потенціалу, дегуманізації та дегуманітаризації, зростання етатистських проявів державної влади, примусових та авторитарних методів державного управління, – а у підсумку нівелювання ролі і значення самоврядних інституцій локального соціуму.

Висновок, що наводиться, на наш погляд, є логічно та методологічно обґрунтованим, бо засновується на чіткому розумінні об'єктивного звуження та мінімізації функцій держави та всієї системи її публічної влади, до якої входить й публічна самоврядна (муніципальна) влада, а також компетенційних повноважень їх інституційної структури, – з метою кумуляції зусиль держави та її соціуму на організації та вирішенні питань спротиву агресору. Разом з тим, не можна забувати, що функція держави щодо захисту прав і свобод людини і громадянина на своїй території та поза нею, залишається основоположною конституційною функцією та основним напрямом діяльності держави (ст. 3 Конституція України), а тому, – враховуючи на стратегічну роль ТГ у цьому процесі, – об'єктивно зростає діяльність самої громади та сформованих нею ОМСВ щодо її практичної реалізації саме на локальному рівні соціуму.

У зв'язку з цим нами був запропонований підхід, що:

А) спирається на градування територій існування та функціонування ТГ в мілітарному стані (стані повномасштабної воєнної агресії) відповідно до їх правового статусу;

Б) базується на розумінні ролі МСВ як первинного рівня публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади [1] та самого наближеного до населення її рівня, що здійснюється сформованими самою ТГ ОМСВ (шляхом використання виборних механізмів або демократичного призначення від імені ТГ) в організації та реалізації заходів щодо існування і функціонування ТГ в екстремальних умовах функціонування державності [14];

В) враховуючи конкретний правовий статус території на якій існує та функціонує відповідна ТГ, що формується і залежить від стану воєнних дій, що на ній проходять [14, с. 88];

Г) в залежності від конкретних дій ОМСВ (компетенційних повноважень) відносно ТГ, що ними здійснюються та території її функціонування [14, с. 87–88].

На основі наведених критеріїв нами запропоновано виокремлювати відповідні правові статуси територій ТГ з контекстуалізацією питань захисту прав і свобод людини і громадянина:

I. Знаходження території, на якій існує та функціонує ТГ під повною юрисдикцією патримоніальної держави;

II. Ведення на такій території військових дій;

III. Знаходження такої території під окупацією ворожої держави;

IV. Період деокупації зазначених територій, включаючи їх повоєнне відновлення.

Залишаючи за рамками цього дослідження організацію ОМСВ безпосереднього спротиву жителів-членів ТГ супротивнику в процесі ведення воєнних дій та тимчасової окупації території, хочемо зосередитись на виконанні ОМСВ своїх основних функцій, що впливають із їх правового статусу, закріпленого законодавством України.

Отже, вважаємо, що в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, не задіяних у воєнних діях, на перший план впливає організаційна, управлінська, ідеологічна та координу-

юча функція ОМСВ щодо створення належних умов функціонування ТГ відповідно до законодавства держави про воєнний стан і забезпечення в цьому контексті правового режиму реалізації та захисту прав людини. Разом з тим, треба зазначити про відсутність конкретних повноважень ОМСВ щодо дії саме в таких умовах, які б були закріплені в чинному законодавстві. Увесь об'єм таких повноважень фактично міститься у повноваженнях військових адміністрацій, що входять до системи центральної виконавчої влади, та які не передбачені діючою конституцією ані в організаційно-нормативному, ані в статусно-компетенційному розумінні. Звідси вони монополізують наявні функції та повноваження ОМСВ, відтісняючи їх від повсякденного забезпечення функціонування ТГ, нівелюючи їх роль та значення, що передбачені чинним законодавством. Але одночасно треба зауважити, що ТГ та їх ОМСВ, по-перше, приймають активну участь у розміщенні на своїх теренах внутрішньо переміщених осіб з інших міст та регіонів держави, що потерпають від воєнних дій або окуповані ворогом (прийом, розміщення, налагодження умов побуту та повсякденного життя тощо): по-друге, приймають активну участь в організації допомоги ВСУ в закупівлі товарів і продуктів, як воєнного значення, так й повсякденного споживання – або через організацію чи підтримку волонтерського руху, або безпосередньо. Саме так, стихійно, самостійно або за допомогою членів ТГ та інституцій громадянського суспільства – через відповідну організаційну, а потім організаційно-правову діяльність ОМСВ – й формуються нові компетенційні повноваження ТГ та їх ОМСВ в період воєнного стану, що мають конкретний вихід на охорону, захист і реалізацію прав людини.

В умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, де відбувається воєнне протистояння агресору, на перший план виходить організаційна та правозахисна функції ОМСВ, спрямовані на охорону і захист життя членів ТГ через забезпечення комплексу заходів щодо зниження негативного впливу вражаючих факторів воєнних дій. У наведених умовах правовий режим реалізації та захисту прав людини повинен здійснюватися на засадах міжнародного гуманітарного права. На жаль і в цих умовах відповідні профільні повноваження ОМСВ є відсутніми, а відповідні заходи здійснюються військовими адміністраціями та ЗСУ відповідно до їх нормативних настанов та потреб, ігноруючи роль ОМСВ та самих ТГ у здійсненні МСВ, що є екзистенційним фактором для забезпечення життєдіяльності громади, евакуації її членів тощо.

При функціонуванні ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово опинилися під контролем окупаційних військ, актуалізується організаційна, ідеологічна, управлінська та міжнародно-правова функція ОМСВ щодо встановлення на основі національного законодавства України та норм міжнародного гуманітарного права відповідного правового режиму, основною метою якого є охорона і захист життя і здоров'я членів ТГ, здійснення відповідних заходів щодо збереження реальної керованості територією та локальною спільнотою. На жаль практична діяльність окупаційної влади Російської Федерації демонструє цинічне нехтування нею основними положеннями міжнародного гуманітарного права щодо формування і реалізації правового статусу цивільного населення в період окупації та введення жорсткого окупаційного режиму, заснованого на насиллі та здійсненні воєнних кримінальних злочинів відносно населення окупованих територій.

В умовах відновлення стабільних умов функціонування ТГ після деокупації територій ТГ актуалізуються організаційна, організаційно-правова, ідеологічна, координаційна та господарська функції ОМСВ, в основі яких знаходяться питання відновлення локального господарства, пристосування територій до функціонування на них ТГ, що спрямовано на формування ординарного правового режиму реалізації та захисту прав людини [15]. Разом з тим, кожного дня стає більш чітко зрозумілим яка складна робота у перспективі буде виникати в процесі деокупації територій. По-перше, вона торкається суттєвою реанімації самих ТГ, що не тільки у своєму кількісному розумінні, а й у якісному вимірі – організаційно, ресурсно, ідеологічно, вже на рівні індивідуальної, групової та колективної свідомості – є потерпілими від окупації.

Більш того, на наведені проблеми накладається відсутність профільного блоку компетенційних повноважень ОМСВ, що фактично може залишити ТГ, що знаходяться у глибокому кризовому стані, наодинці зі своїми проблемами та в очікуванні допомоги з боку державної публічної влади.

Крім того, враховуючи на особливі потреби повоєнного відновлення ТГ та повернення їх жителів-членів до нормальної життєдіяльності, що потребує суттєвих організаційних зусиль та значних матеріально-фінансових та інших ресурсів (кадрових, владних, майнових, інфраструктурних тощо), цей процес та території ТГ, що знаходяться в такому стані, треба виокремити як самостійну стадійно-ідентифікаційну характеристику та самостійний об'єкт-суб'єкт управлінської діяльності. Хоча й цей важливіший сегмент в діяльності ТГ до цих пір не забезпечений законодавцем комплексом необхідних компетенційних повноважень ОМСВ. Хоча треба зазначити, що спроби в цьому напрямку робляться, але вони скеровані скоріше на суттєво звуження повноважень ОМСВ, особливо міського рівня, в організації будівництва та надання пріоритету у вирішенні таких питань приватним структурам, що можуть займатися відповідною діяльністю поза контролем з боку ОМСВ (законопроект про містобудування № 5655 [16]). Хоча автори цього законопроекту наголошують на тому, що він продовжує реформу містобудування, цифровізує галузь та усуває корупційні ризики у цій сфері [17].

Висновки

Отже, резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

- воєнний стан в державі в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України об'єктивував та актуалізував висновок про повну неготовність органів публічної влади, включаючи й органи публічної самоврядної (муніципальної) влади, – що сформовані самими ТГ, виступають від їх імені та в їх інтересах, – до функціонування в екстраординарних умовах існування державності;

- отже, можна стверджувати, що організаційна та компетенційна правосуб'єктність ТГ та їх ОМСВ в наведених екстремальних умовах виявилася не тільки недостатньою, незадовільною, але й у підсумку дефектною, – тобто такою, що не відповідає нагальним потребам державного та муніципального управління, що, безумовно, здійснило свій негативний вплив на здійснення наведеними суб'єктами своїх основоположних функцій, включаючи й функцію захисту прав і свобод людини. Разом з тим, необхідно констатувати, що публічна державна влада усвідомлює стан справ, що склався з формалізацією та нівелюванням повноважень ОМСВ в умовах воєнного стану, та починає відповідним чином виправляти таке положення через інтенсифікацію та активізацію законодавчої діяльності (наприклад, прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру»; внесення змін та доповнень в Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» тощо) та підзаконної нормотворчості (прийняття низки постанов Кабінету Міністрів України щодо визначення повноважень ОМСВ, сільських, селищних, міських голів, керівників об'єднаних ТГ саме в період воєнного стану);

- наведені екстремальні умови функціонування державності демонструють не тільки суттєві дефекти в системі державного та локального (регіонального, муніципального) управління, але й актуалізують антропоцентричну проблематику МСВ у її мілітарному розумінні, детермінують формування, розробку, появу і легалізацію низки функцій ТГ та адекватних ним компетенційних повноважень ОМСВ, що відповідають нагальним потребам існування та функціонування МСВ, їх суб'єктного складу в нових і складних умовах воєнної агресії;

- запропоновані нами правові режими територій ТГ, в залежності від їх залучення до воєнних дій, а також реальних можливостей реалізації функції захисту прав і інтересів людини і громадянина, представляють організаційну та організаційно-правову основу для подальшої розробки системи функцій та повноважень ТГ, їх ОМСВ для супроводження і забезпечення їх діяльності в кризових умовах;

- наведені функції ОМСВ фактично входять органічною частиною до праксеологічних (практичних) настанов як існування, так й подальшої розробки основоположних засад та правового простору мілітарного конституціоналізму та мілітарного муніципалізму, бо саме вони:

а) впливають із екзистенційних настанов існування людини в межах територіальної людської спільноти;

б) адекватно відображають історичні контексти та теоретико-конотаційні і доктринально-нарративні підходи профільних феноменологій конституціоналізму та муніципалізму в умовах їх мілітаризації;

- можна констатувати, що існування ТГ як основоположного та первинного суб'єкта МСВ, телеологічної домінанти існування, функціонування та діяльності ОМСВ, особливо в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень та основоположних функцій – реалізації ними публічної влади, захисту прав і свобод людини, сприяння практичної реалізації конституційних прав і свобод людьми-жителями і одночасно членами ТГ, – фактично створює екзистенційний осередок життя в межах ТГ не тільки в мирний, але й у воєнний час, бо напряду сприяє жителям-членам такої громади у розумінні, формуванні, реалізації та гарантії реалізації їх життєвого циклу, – в процесі повсякденної життєдіяльності шляхом вирішення системної сукупності питань екзистенційної значущості;

- наведені завдання вирішуються через формування і реалізацію на локальному рівні соціуму не тільки індивідуальних, групових і колективних прав і свобод людини, а й системи їх охорони і захисту, – напряду відноситься і відображає стратегічно-сутнісну проблематику загального конституціоналізму та муніципалізму, а також, що є особливо важливим, стратегічні настанови реалізації їх мілітарних інтерпретацій;

- існування ТГ саме в умовах МСВ та функціонування ОМСВ на виконання своїх компетенційних повноважень навіть в умовах воєнного стану – однозначно сприяє формуванню, функціонуванню і вдосконаленню локальної системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, завдяки чому формуються та рельєфно виокремлюються одні з найважливіших функцій МСВ – правозахисна і правоохоронна.

References

1. Baimuratov M.O., Grigor'ev V.A. Municipal power: current problems of formation and development in Ukraine: monograph. Odesa: Jurid. I-ra, 2003. 248p.
2. The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141.
3. Baimuratov M.O. Local system of human rights protection in Ukraine: essence and development. Legal education and the rule of law: coll. of science works Odesa, 1997. P.96–101.
4. Baimuratov M., Kofman B. The role of local self-government bodies of Ukraine in the sphere of human rights protection during the period of martial law: towards the formation of a praxeologically competent paradigm. Independence of Ukraine: human rights and national security: collection of materials of the Second International Scientific and Practical Conference (Lviv, May 20, 2022) / Lviv Polytechnic National University; according to L.V. Yarmol. Lviv: Galician Publishing Union, 2022. P.83–89.
5. Baimuratov M.O. The constitutional and legal space of local self-government as a space of formation, realization of the constitutional and legal status of a person (personality) and citizen, protection and protection of human rights. URL: <https://constitutionalist.com.ua/bajmuratov-m-o-konstytutsijno-pravovyj-prostir-mistsevoho-samovriaduvannia-iak-prostir-formuvannia-realizatsii-konstytutsijno-pravovoho-statusu-liudyny-osobystosti-i-hromadianyna-okhorony-ta-zakhystu/>
6. Smetana V.V. Constitutional and legal provision of human rights activities in the field of local self-government: national and international experience: diss. Ph.D. law Sciences: specialty 12.00.02. Kyiv, 2020. 238 p.
7. Baimuratov M.O. The paradigm "human rights - municipal human rights - municipal man" as a strategic direction of the development of statehood in the conditions of globalization / M. O. Baimuratov, B. Ya. Kofman // 176 (2023): 3RD ISPC "Modern directions and movements in science" (October 26-28, 2023; Luxembourg, grand duchy of Luxembourg). P. 97-105.
8. Vodyannikov, O. (2021). Konstytutsionalizm v ekstremal'nykh umovakh: ustanovcha i vstanovlena vlada v kryzovi periody. Ukrayins'kyu chasopys konstytutsiynoho prava, 4, 8–37. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2021/konstytutsionalizmekstremalnykh-umovakh-ustanovchavstanovlena-vlada-kryzovi-periody/> (Last accessed: 30.05.2022) [in Ukrainian].
9. Savchyn, M. Konstytutsionalizm i viyna. URL: https://www.academia.edu/82345691/Savchyn_warfare_and_constitutionalism?auto=download&email_work_card=download-paper (Last accessed: 30.05. 2022) [in Ukrainian].

XII international scientific conference. London. Great Britain. 04-05.01.2024

10. Konstytutsiya Ukrayiny: pryynyata na V sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku. (1996). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 30, St. 141.
11. Orzykh, M. F., Krusyan, A. R. Sovremennyy konstytutsyonalizm: teoryya y perspektyvy razvytyya. URL: http://www/kspmr.com/MAG/?id_article_4da0dac591.
12. Baimuratov M.O., Kofman B.Ya. Military constitutionalism: doctrinal and praxeological approaches to the formation of phenomenology. Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference "Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development" (December 16-18, 2022). Geneva, Switzerland. No. 136. R. 228-236. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1929/1958>
13. Baymuratov M.O., Kofman B.Ya. Military municipalism: towards an understanding of the ontological foundations of formation and emergence. Decentralization of public power in Ukraine: achievements, problems and prospects: materials of the 5th International scientific and practical conference (May 12, 2023, Lviv) / [by science. ed. Prof. O. V. Batanova, Assoc. R. B. Bedria]. Kyiv; Lviv; Szczecin: Ivan Franko National University, 2023. P. 29-42.
14. Baymuratov M., Kofman B. About the role of local self-government bodies during the period of martial law in Ukraine. Deoccupation. Legal Front [Electronic edition]: materials of the International Expert Round Table (Kyiv, March 18, 2022) / State University of Trade and Economics, Ukrainian Association of Comparative Jurisprudence, Ukrainian Association of International Law, Association of Reintegration of Crimea; according to and science ed. O. V. Kresin. Kyiv: State auction. economy University, 2022. P.138–141.
15. Baimuratov M.M. Competence of local self-government bodies of Ukraine and human rights: determination, relationship and content. Decentralization of public power in Ukraine: achievements, problems and prospects: materials of the 5th International scientific and practical conference (May 12, 2023, Lviv) / [by science. ed. Prof. O. V. Batanova, Assoc. R.B. Bedrija]. Kyiv ; Lviv; Szczecin: Ivan Franko National University, 2023. P. 166-171.
16. Novyk P. Construction and war in Ukraine: scandals, schemes and problematic draft law. URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/strong-zabudova-ta-viyna-v-ukraini-skandaly-skhemy-ta-problemnyy-zakonoproiekt-strong/>
17. Shulyak O. Urban planning reform: the most common myths about draft law No. 5655. The most common myths about the draft law, which introduces new rules in the field of urban planning, and their refutation. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/29/694378/>

LOCAL SELF-GOVERNMENT IDEOLOGY AND LEGAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION

Sahil Zahir Huseynov

*The head of the department "Law" of the
National Aviation Academy of the Republic of Azerbaijan, PHD in law, Baku, Azerbaijan
<https://orcid.org/0009-0003-0732-7110>*

Abstract

In the article have been considered the provisions reflected in ancient and modern scientific sources, on the origin of ideology of local self-government, the essence of the elements creating its structure. It's *substantiated* the idea on consisting of the ideologies of management concepts, ideas, principles, and theoretical knowledge was substantiated, and also confirmed the possibility of realizing the concept of local self-government, arising in Western Europe, in other countries, including Azerbaijan.

Key words: self-government, ideology, ideal, democracy, population, power, municipality

The basis of the management concept, which includes the most important conditions for ensuring the life activity of the society, is the ideas about the management of the country that have been put forward in the works of scientists and the legislative acts of the states from the earliest times until now. In the evaluation of the *global crisis situations arising from* the increasing the *danger of war* in different regions of the world in modern times; the assessing of the global crisis situation caused by the expansion of the migration flow from Asia, Africa and South America to Western Europe and North America, and the increasing in the scale of losses from environmental disasters, it is necessary to note not only the economic factors, but also the imperfection of the state management system and, in particular, the failure to realize the ideas of local self-government.

It is important to evaluate the ideas reflected in the scientific sources of the ancient and modern times for the clarifying the essence of the elements creating the structure of the ideology of local self-government in the modern era.

"Historical data show that the administration of city-states within the administrative-territorial structure of the Sumerian state, which existed between the Tigris and Euphrates rivers four to six thousand years ago, had a democratic character. City-states were governed on the basis of decisions made by the People's Assembly. The economy of the city-state was evaluated as "socialized" or "planned" and on the other hand as "free" economy. Every resident engaged in Agriculture, animal husbandry, crafts, etc. activities within the boundaries of the administrative territory paid part of the income to the state treasury in the form of taxes. The Sumerians not only had an idea about the state, law, taxation, money and various units of measurement, but also had great experience in the application of such management tools" [2, p. 14-16].

It is appropriate to take into account the historical experience of the Sumerian state consisting of city-states in the field of dividing the country's territory into administrative units, regulating the activities of the city-state by the People's Assembly, socializing and planning the economy, for solving the territorial organization of local self-government in the modern Republic of Azerbaijan.

The book "Qabusname", which is one of the first examples of ancient Eastern literature, is rich in scientific and practical provisions for the study of issues related to the regulation of relations between the head of state and the population, as well as the regulation of personal relations between officials, the rules of administration, the division of duties and powers in the state administration apparatus [5, p. 191-200].

In the book "Akhlaqi-Nasir" of the Khaja Nasreddin Tusi, who is known as one of the founders of ancient Eastern philosophy, are substantiated theoretical-practical important provisions on the regulation of the relations related to the provision of means of livelihood of the people living in the territory of the country, united in the form of a community, in the framework of national policy and public policy the relations. In the third article of the book called "rules of country (cities)

management” it is mentioned that “Human species by its nature needs to the community, i.e. society because the discipline of the world, the discipline of everyday life is produced by labor, and the human species cannot live without help” [8, p. 188]. The author's provisions on the issue of community integration of the population in residential areas, differentiation of urban and rural communities, assessment of the quality characteristics of the management activities of community leaders, regulation of inter-communal relations are used in international and national legislative acts on local self-government.

In the evaluation the historical aspects of the emergence of the modern local self-government ideology, it is necessary to take into account the development of its main provisions under the influence of classical Western management theories.

The ideology of local self-government is considered an important factor in the creation of a decentralized form of government in the regions, and for the improvement of international law and national legislation regulating the activities of municipal bodies. The ideology of local self-government, which was formed under the influence of the municipal reforms carried out in Europe in the 19th century, resulted in the emergence of a number of problems related to the implementation of representative democracy at the local level. The main goal of realizing the ideology of local self-government is to ensure the future development and efficient organization of municipal activities. The main goal of realizing the ideology of local self-government is to ensure the future development and efficient organization of municipal activities. However, the fact that the ideology is real, does not ensure the desired results *on its own*. The main task is related to the creation and implementation of the system of legal norms that ensures the realization of the ideology of local self-government. “The conducted studies confirm that there are many problems related to the implementation of the ideology of self-government in the local self-government system and the implementation of the principles of municipal democracy at the local level, and in general, the legitimacy of the local self-government system is questionable” [3, p.16].

As a result of the study dedicated to the changes in the field of management relations in Europe, “was revealed the fact of a yearly decrease in the number of voters participating in local municipal elections in Germany, France, and the Czech Republic” [1, p. 32]. There are differences in the positions of population groups in individual countries in the field of implementation of local self-government democracy. “For example, the number of candidates for local elected positions is decreasing in Australia and Great Britain” [7, p.15]. There are problems in the field of application of legal norms regulating the creation of elected bodies in municipalities, the holding of leadership positions by candidates in those bodies and their removal from positions. For example, “The complexity of the procedures for removing the head of the city administration by the voters does not go unnoticed in Poland” [4, p. 27].

According to the researchers “there have been attempts to revive the activity of the population at the local level in various countries, to make the municipal system attractive for the population, and to expand the forms of direct participation of citizens in solving local issues. In order to eliminate the crisis situation related to the realization of representative democracy” [1, p.16].

Legal analysis of the results of municipal reforms carried out in different countries in the field of implementation of the constitutional self-government rights of the population at the local level confirms the need carrying out measures to educate the population on the application of municipal law and expanding their existing knowledge about the organization of local self-government, to improve implementation procedures. Based on the above, it is impossible to deny that the ideology of local self-government, the existing knowledge base about its nature and structure, is of great importance for determining the direction of improvement of municipal legislation at the present time. Because the ideas that create the content of the ideology of local self-government are realized in practice through legal norms determined by legislative acts.

Thus, it is possible to define the essence of the ideology of local self-government as a set of important conditions for the settlement and management of a certain part of public affairs in order to ensure the solution of local issues of local importance to the population, to ensure the economic, social and cultural needs of citizens living in the administrative area. In other words, the ideology of

local self-government is considered a set of theoretical knowledge, tools, methods and procedures ensuring the regulation of the activities of municipal institutions created for the purpose of ensuring the well-being of the population living in a certain area. The main goal of realizing this ideology is to ensure active and organized participation of the population in solving local social, economic and environmental problems through local democratic institutions.

Local self-government is one of the manifestations of the democratic system that logically expresses the existence of the people's power. The main essence and purpose of democracy as a form of state administration is to shorten as much as possible the distance between the people and their directly elected government, and ensure closeness between the population and the government apparatus. In the local self-government system, the close and dynamic relationship created between the electorate and the electorate, i.e., the residents of the territory and the municipal bodies, strengthens citizens' confidence in the ideology of local self-government and its reliability. It should be noted that democracy is formed in the field of active participation of citizens in local self-government. Therefore, local self-government can be considered a cradle of democracy or a form of democratic structure.

Thus, it is appropriate to consider local self-government as the basis of the constitutional structure, the right of the population to independently solve locally important issues, and a form of people's power.

It is possible to distinguish two directions of the local self-government ideology with consideration for the transfer of the local self-government ideology formed in Western Europe to the post-Soviet republics in the 90s of the last century and the results of the municipal reforms provided in the following years in those republics and the emergence of inconsistencies between the European local self-government ideals and criteria:

- 1) the true ideology of local self-government;
- 2) the false (fictional) ideology of local self-government.

In this regard, it should be noted that the European ideology of local self-government can be likened to a lighthouse that guides the movement of a ship separated from the shore and it is necessary to recognize that the lighthouse has the potential to illuminate the surrounding areas equally. By studying the characteristics of the development of modern municipal law based on the European ideology of local self-government, it is possible to come to the conclusion that, each of the post-soviet states adopted that ideology, joined the European Charter of Local Self-Government and established the institution of local self-government by its national legislation. A signatory state of the European Charter establishing the creating of a municipal system in accordance with European rules with the Constitution and laws implements measures to implement the ideology of local self-government formed in Western Europe for hundreds of years in its sovereign territory.

Considering the ideas about the true and false ideals of local self-government, the impossibility of using the management concept that originated in Western Europe in other countries, it is necessary to remember that, the socio-political structure called "socialism" that existed in the USSR united 15 republics in 1920-1991, was formed by the theory of "marxism" that arose in Germany in the 19th century. It is known that K. Marx continued the three main trends of ideas in the three most advanced countries of mankind in the 19th century: classical German philosophy, classical English political economy, and French socialism, which is generally related to the teachings of the French Revolution, and ingeniously created the teaching of materialism and modern scientific socialism. It must be admitted that the doctrine of "marxism" had no connection with the life activity and household order of the peoples of the Russian Empire. However, the German-English-French-rooted Marxism formed the ideology of the Soviet state that existed in the 20th century, which found its expression in the constitution and laws of the USSR. It should be added to all this that the lawyers, philosophers and sociologists of the USSR did not say that the concept of statehood, which originated in Western Europe, could not be used in another country, in the Soviet Union.

The implementation methods of the European concept of local self-government are the same in all countries, including the Republic of Azerbaijan: municipal elections are held, local self-government bodies are established, local social, economic and environmental programs are prepared

and implemented at the expense of the local budget. The operations carried out within the framework of the mentioned programs are financed from the local budget and are regulated based on the general principles of international standards for the public sector.

Democratization of society means democratization of state administration, democratization of the country's socio-political life, elimination of monopolization of the economy, alignment between state administration and local self-government. It is necessary to develop the constituent parts of the power, such as legislation, executive and judiciary in order to ensure such adaptation. Organizational and financial independence of local self-government bodies is the result of the development of constituent elements of the government and is the result and indication of the democratization of society. On the contrary, the centralization of power indicated the suppression of local self-government and the departure from the democratization of society.

The main ideology of local self-government based on democratic principles is reflected in the Constitution of the Republic of Azerbaijan. The constitution contains important provisions such as the establishment of municipalities implementing local self-government based on elections, the implementation of activities of municipalities through meetings, permanent and other commissions. The powers of the municipalities are clearly defined and the possibilities of their expansion are provided, and the procedure for adopting the decisions of the municipality is defined. It is a great importance strengthening the guarantees of the independence of municipalities in Article 146 of the Constitution in order to develop the activities of municipalities, including their ideology. The mentioned provisions were reflected and developed in the Law of the Republic of Azerbaijan on the status of municipalities. Thus, the ideology of municipalities implies independence, consideration of the interests of the population, respect for the sovereignty of the state in accordance with democratic principles and implies that the activities of municipalities should be subject only to the law, and the inadmissibility of interference by state authorities.

The providing of the possibility to give additional powers to the municipalities by the legislative and executive authorities in the Constitution can be considered as the legal basis for the application of the principle of subsidiarity in order to prevent centralization in the ideology of local self-government. Because it cannot be considered efficient and democratic to keep the issues that can be successfully solved by the municipalities in the central authorities. Developing and promoting the ideology of local self-government is one of the important conditions for the dynamic development of society and the state.

Based on the above, we would like to note: First, the ideology of local self-government is the ideas, tasks and principles that determine the forms of realization of the rights of citizens to regulate and manage a large part of public affairs in order to ensure the life activities of the population in the administrative area. The structure of ideology includes the following:

- a) management concepts, ideals and teachings;
- b) legal mechanisms and norms;
- c) political platforms;
- d) self-management programs;
- e) elements of utopia.

Secondly, are justified the following conclusions based on the analysis of the historical aspects of the emergence of the ideology of local self-government:

a) Historical information about the planning of public works and the organization and management of the population's life activities in Sumerian city-states four to six thousand years ago serves as an important scientific source for the development of the concept of modern city management..

b) The provisions put forward in the books of Qabusname and Nasreddin Tusi "Akhlaqi-Nasir" on the regulation of relations between the ruler and the ruled, as well as the differentiation of urban and rural communities, and the implementation of inter-communal relations are used in modern international and national legislative acts.

Thirdly, it is reported that the trends have been observed the gradually decreasing of the level of citizen participation in local municipal elections and the increasing of the public's distrust of

representative democracy in Western Europe and the United States in the studies of experts representing developed countries.

Referenses

1. Changing Government Relations in Europe: From localism to intergovernmentalism/
Edited By Michael J. Goldsmith, Edward C. Page. – London: Published by Routledge, –December 9, 2015. –304 p.
2. Əhmədzadə, M. İ. Dövlət maliyyəsi. Tarixi, iqtisadi, hüquqi, siyasi aspektləri. – Bakı: Çəşioğlu, – 2000. – 124 s. (in Azerbaijani - Ahmadzadeh, M. I. Public finance. Historical, economic, legal, political aspects. – Baku: Çəşioğlu, – 2000. – 124 p.)
3. John P. Local governans in Western Europe. – London: Sage Publications, – 2006. –202 p.
URL:
https://books.google.az/books?id=A2Gli8JSvUsC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
4. Lenin, V. İ. Karl Marks. –Praksis, –2019. – 41 s. URL:
www.praksis01.wordpress.com/2019/01/Karl-Marks.pdf
5. Qabusnamə. –Bakı:Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, – 1989. – 237 s. (in Azerbaijani - Qabusnama. – Baku: Azerbaijan State Publishing House, – 1989. – 237 p.)
6. The Constitution of the Republic of Azerbaijan. URL:
<https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/constitution>
7. The Law of the Republic of Azerbaijan on the status of municipalities. URL: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=2667>
8. Tusi, X.N. Əxlaqi-Nasir. – Bakı: Lider nəşriyyatı, – 2005. – 280 s. (in Azerbaijani -Tusi, X.N. Moral. – Baku: Lider publishing house, – 2005. – 280 p.)

Medical sciences

OPTIMIZATION OF GUM RECESSIONS TREATMENT USING PLATELET CONCENTRATES

Kostiuk Tamara

Postgraduate student of the

Department of Surgical Dentistry and Maxillofacial Surgery of Bogomolets NMU

Lytovchenko Natalia

PHD, Associate Professor of the Department of

Surgical Stomatology and Maxillofacial Surgery of Bogomolets NMU

Actuality. Modern dentistry is increasingly facing the issue of developing mucogingival surgery by improving the regeneration of soft tissues. Gum recession and deficiency of keratinized soft tissues are now common problems in dental practice. One of the main factors leading to the development of gingival recession is primarily a thin biotype of the periodontium, as well as fenestration and dehiscence of the alveolar bone.

The aim. Comparative evaluation and implementation in the clinical process of closing the recession with an increase in the area of attachment of keratinized gums by optimizing the classic tunnel technique due to the additional use of PRP therapy and suturing in the "belt&suspenders" technique.

Materials and methods. During the period from March to November 2023, 19 patients aged 25-34 were examined on the basis of the Dental Medical Center of Bogomolets NMU. We collected the clinical material of the main group of patients (11 people) who underwent the optimized tunnel method of recession elimination with PRP-therapy graft implantation and the method of fixing sutures using the "belt&suspenders" technique.

The comparison group (8 people) included patients who underwent the classical tunnel method of recession elimination without optimization. The inclusion criteria included patients with gingival recession of the I and II class according to Miller in the area of the front group of teeth and premolars, teeth with the correct position in the dental arch, without periapical pathologies, restorative composite works and contraindications for mucogingival surgery. For the statistical analysis of the obtained numerical data, we used standard methods of descriptive and variational statistics. The analysis was carried out using the MedStat package.

The results. On the 30th day after surgery, in the patients of the main group, after using the optimized technique of the tunnel method, a complete closure of the recession was observed within the range of 3-4 mm in 10 patients (91%) and in 2 patients (9%) the closure of the recession was achieved within the range of 2 mm. In the patients of the comparison group, in which the classic tunnel method was used without optimization, a complete closure of the recession within 3-4 mm was achieved in 4 patients (50%) and in 4 patients (50%), the closure of the recession was achieved within 2 mm.

Conclusions. The tunnel method of eliminating gingival recession is a gentle and invasive method of surgical treatment that improves tissue regeneration, stimulates angiogenesis, minimizes the risk of recurrence of gingival recession, flap displacement and the development of postoperative complications, contributes to a more comfortable postoperative state of the patient. The aesthetic result is more perfect, because the gingival papillae are preserved (absence of vertical incisions and the incision in the area of the gingival papillae), the physiological contour of the gums is visualized and the area of attached keratinized gums increases. The application of the optimized tunnel method with PRP therapy and suturing in the "belt&suspenders" technique showed a predictably good result: 91% of patients had 100% closure of the recession and an increase in the area of attached keratinized

XII international scientific conference. London. Great Britain. 04-05.01.2024

gingiva, while the standard technique showed only 50%. Thus, the complete closure of gingival recession using the optimized tunnel method has a higher efficiency and allows obtaining 1.8 times better postoperative results.

THE POSSIBLE ROLE OF HELICOBACTER PYLORI IN THE PATHOGENESIS OF LIVER DISEASES

Nino Todua

*4th year student, Faculty of Medicine
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia*

Abstract

Helicobacter pylori (H. pylori) is one of the most common chronic human infections. H. pylori infection is found in 50–90% of the world population. Although H.pylori is mainly associated with gastritis, peptic ulcer, dysplasia, neoplasia, MALT lymphoma, and gastric adenocarcinoma, it has been suggested the possible association of H. pylori infection with several extragastric effects including hepatobiliary diseases. Since a microorganism resembling H. pylori was detected in samples from patients with hepatobiliary disorders, several reports have discussed the possible role of bacteria in hepatic diseases. Since the relationship between Helicobacter pylori and the development of liver diseases has not yet been thoroughly studied, my paper discusses the possible mechanisms of how Helicobacter pylori may be involved in the development of hepatocellular carcinoma, hepatic encephalopathy, and nonalcoholic fatty liver disease.

Keywords: *Helicobacter pylori, Hepatocellular carcinoma, Nonalcoholic fatty liver disease, Cirrhosis, Hepatic encephalopathy.*

Introduction. *Helicobacter pylori (H. pylori) is a spiral gram-negative, microorganism that is distributed throughout the world [1]. This microaerophilic bacillus is resistant to the activity of gastric acid. Its discovery is associated with the names of Australian scientists Dr Barry Marshall and Professor Robin Warren. In 1982, they discovered a previously unknown microorganism in the stomachs of patients with gastritis and stomach ulcers, which was later named Helicobacter pylori. It took Barry Marshall's risky experiment to confirm this fact. He swallowed a culture of the bacteria, developed gastritis, and then underwent endoscopy and stomach biopsy. H.pylori was present in the tissue samples. Based on the experiment, the role of Helicobacter pylori in causing gastric and duodenal ulcer diseases was confirmed. Barry Marshall and Robin Warren were awarded the Nobel Prize in Physiology for this discovery [2].*

The shape of microbial cells is spiral. After 5-7 days of cultivation, the cells take on a coccoid shape. They have flagella, they are lophotrichous or monotrichous. They do not have a capsule [3]. The bacterium contains stable DNA and a system of very effective DNA repair. Almost every H. pylori strain from the family and patients living in different geographic regions has its own, unique DNA sequence [4].

H. pylori prevalence ranges between 85% and 95% in developing countries and between 30-50% in developed countries [5-7]. The epidemiology of H. pylori infection has changed with improvements in sanitation and methods of eradication. However, the prevalence of H. pylori is still abundant. In developing countries, the prevalence remains the highest, and this is related to socioeconomic status and levels of hygiene. After the year 2000, the prevalence of H. pylori became lower than before in European countries. However, in Asia, the prevalence remains the same [8]. In 2015, approximately 4.4 billion individuals worldwide were estimated to be positive for H.pylori [8]. Since 1994, H. pylori has been classified as a class I carcinogen associated with the onset of gastric cancer (GC) by the World Health Organization (WHO) as well as by the International Agency for Research on Cancer [9].

The major ways of the transmission of the bacterium are oral-to-oral and fecal-to-oral routes. Unlike other microorganisms, it can survive in a highly acidic environment, such as in the stomach, where the acidity is at pH even lower than 3.0 [10-11].

The pathogenicity of H. pylori is associated with several mechanisms. Some of its virulence factors are:

XII international scientific conference. London. Great Britain. 04-05.01.2024

- Urease- which is one of the most essential H. pylori virulence factors involved in bacterial metabolism and colonization within the gastric mucosa; It is the most abundantly expressed protein by this bacterium. It helps neutralize stomach acid.
- Flagellum - which constitutes a crucial factor enabling bacterial motility and chemotaxis properties.
- Cytotoxin-Associated Gene A (Cag-A)- It is considered one of the main factors in the development of cancer. It changes the cytoskeleton in cells and affects their reproduction. Stimulates gastric epithelial cells to secrete IL-8.
- Vacuolating cytotoxin A- Involved in the formation of pores, promotes the autophagy pathways, forms the intracellular vacuoles and impaired autophagosomes, induces apoptosis and necrosis, inhibits the activity and proliferation of T and B cells, Inhibits the IFN- β signaling inducing macrophage apoptosis, induces the release of IL-8, differentiation of the regulatory T cells into effector T cells.
- Catalase-Induces mutagenesis, facilitates inflammation, protects H. pylori from complement-mediated killing, maintains bacterial survival at the cell surface of the phagocytes and in the macrophage phagosomes, protects H. pylori from phagocytosis
- Superoxidase dismutase- Facilitates bacterial colonization, stimulates the activation of the macrophages
- Lewis antigens- Protects H. pylori from the host defense mechanisms
- Arginase- Stimulates apoptosis, prevents bacterial killing
- Phospholipases- Degradation of various lipids, damage the mucus layer, stimulate chronic inflammation
- Lipopolysaccharide-Induces the host inflammatory responses by molecular mimicry, protects the bacterium from potentially toxic compounds
- Helicobacter pylori outer membrane protein Q and Z - Facilitates adherence to gastric epithelial cells
- γ -glutamyl-transpeptidase-Inhibits cellular proliferation, facilitates apoptosis and necrosis
- Heat shock proteins- Maintains the proper structural and functional properties of the cellular proteins, protects from oxidative stress, and regulates apoptosis and autophagy [12].

H. pylori is mainly present on the surface of epithelial cells of the mucosa, in the prepyloric part of the stomach. The bacteria attach to the mucus-secreting cells of the stomach mucous membrane. The formation of large amounts of ammonia from urea through urease is associated with the development of the inflammatory process, which causes damage to the mucous membrane. The loss of mucus causes gastritis, as well as the development of stomach and duodenal ulcers. In addition, ammonia neutralizes gastric juice, which promotes the development of microorganisms. Most patients experience nausea and vomiting. After a few months, signs of chronic gastritis develop, and then symptoms of ulcerative gastroduodenitis. Helicobacter pylori causes various types of damage to the stomach and duodenum, such as inflammation, development of erosions and ulcers, and gastritis. Its role in the development of stomach cancer is very important [13]. Also, H. pylori is associated with some neurological, dermatological, hematologic, ocular, cardiovascular, metabolic, and allergic diseases [14].

H. pylori infection influences local (in the gastric mucosa) and systemic increase in proinflammatory cytokines IL-1, -2, -4, -6, -8, -10, -17, interferon- β , and TNF- α [15]. This leads not only to the development of local inflammatory reactions but also potentiates generalized inflammatory reactions in the organism. H. pylori may also potentiate extra gastric organ disturbances, exacerbating the diseases of the cardiovascular system or metabolic diseases, deteriorating the normal function of the liver [16].

H.pylori and Hepatocellular carcinoma

Hepatocellular carcinoma (HCC) is the most common type of primary liver cancer. Hepatocellular carcinoma occurs most often in people with chronic liver diseases, such as cirrhosis caused by

hepatitis B or hepatitis C infection [17]. However, the detection of *H. pylori* in patients with HCC may suggest the role of bacteria in the pathogenesis of this disease [18].

In 2001, Swedish researchers identified *Helicobacter* spp. in patients with HCC and cholangiocarcinoma [19]. In evaluating patients with chronic hepatitis, cirrhosis, and HCC, Dore et al used serology and PCR to verify the presence of *H. pylori* infection [20].

The results showed that 54% of patients were positive for the bacteria, and the prevalence of infection was higher in patients with HCC (73%) compared with patients with cirrhosis (58%) and chronic hepatitis (39%). *Helicobacter* DNA was detected in 17% of liver cirrhosis patients and 55% of individuals with HCC.

In 2004, Pellicano et al confirmed the presence of *Helicobacter* spp. DNA in 17 (85%) of 20 liver samples from patients with HCC compared with 33% of positive *Helicobacter* cases in the control samples [21].

The mechanism by which *H. pylori* colonizes the human liver is not fully understood. Some researchers hypothesized that *H. pylori* DNA detection in liver tissue can result from bacterial translocation from the stomach into the blood through the portal system, especially in the advanced stages of chronic liver disease, when occurs portal hypertension. Furthermore, bacteria can reach the liver via circulating phagocytes and macrophages or retrograde transfer from the duodenum. However, reports that involved *H. pylori* culture from the liver samples of patients with HCC support true hepatic colonization by bacteria, discarding the possibility of retrograde contamination [18].

The experimental murine models of *H. pylori* infection show that bacteria can induce chronic active hepatitis and HCC in various strains of animals. Moreover, enteric *Helicobacter* species are capable of producing toxins that can cause hepatocellular injury in vivo. Furthermore, *Helicobacter* spp. may induce the production of proinflammatory chemokines and cytokines which contribute to the development of liver cancer by DNA damage, growth stimulation, increase of survival, angiogenesis, and invasion into host tissue [18].

H.pylori and Nonalcoholic fatty liver disease

Nonalcoholic fatty liver disease (NAFLD) is currently considered the most common liver disease in Western countries, affecting up to 25%-30% of subjects [18]. NAFLD includes a broad spectrum of liver disorders, which range from nonalcoholic fatty liver to nonalcoholic steatohepatitis (NASH) which may progress to cirrhosis and HCC without significant alcohol consumption [18].

H. pylori infection is implicated in the pathogenesis of Insulin Resistance (IR), which is important in the development of NAFLD [22].

In 2008, researchers detected *H. pylori* 16S rDNA in hepatic tissue collected from a 44-year-old woman with NASH [23]. After that, in a study employing liver samples from patients with CLD, *H. pylori* DNA was amplified in 45.5% (5/11) of samples obtained from subjects with NAFLD [24].

The mechanisms of *H. pylori* infection that contribute to NAFLD may include the following. On the one hand, *H. pylori* infection may cause chronic low-grade systemic inflammation, increasing the levels of inflammatory cytokines such as IL-6 and TNF- α , then activating IKK/NF-KB and leading to IR. On the other hand, *H. pylori* infection may also inhibit white adipose tissue to release leptin, and then promote liver stearoyl-CoA desaturase, thus accelerating VLDL-C and fatty deposits in the liver tissue. Due to the interaction of the stomach and the intestines, *H. pylori* infection may lead to gastrointestinal flora dysbiosis, and increase serum LPS, stimulating systemic inflammation and causing a decrease in lipoprotein activity followed by dyslipidemia [25].

Cirrhosis and hepatic encephalopathy

Cirrhosis is severe scarring of the liver. This serious condition can be caused by many forms of liver diseases and conditions [26]. Considering that patients with cirrhosis are more likely to develop gastrointestinal mucosal lesions, with increased risk for peptic ulcer disease (PUD) [27], it was suggested that *H. pylori* infection has an important role in the pathogenesis of PUD in cirrhotic patients and may be related to the development of hepatic encephalopathy (HE) and hyperammonemia [28]. HE is a frequent complication of liver cirrhosis and manifests itself as a wide variety of neuropsychiatric symptoms [29]. It is admitted that ammonia is the most relevant substance in the pathogenesis of HE. Then, reduction of ammonia production in the gastrointestinal tract is a current treatment

strategy for HE [30]. Considering that *H. pylori* urease hydrolyses urea present in the gastric juice into ammonia and carbon dioxide, and the amount of ammonia produced in the gastric mucosa could increase blood ammonia levels in cirrhotic patients, the possible participation of *H. pylori* infection in the pathogenesis of HE has been studied.

In a review, Zullo et al [31] confirmed that gastric ammonia production by *H. pylori* urease appears to be inadequate to clinically affect ammonia levels in the majority of cirrhotic patients.

In a recent review, it was demonstrated that the positivity of *H. pylori* infection was higher in HE patients compared to non-HE individuals, particularly in the older subjects. However, nowadays there are no strong evidence for the effect of bacteria on increasing blood ammonia level, nor there is strong evidence to support the hypothesis that *H. pylori* eradication can reduce blood ammonia level and improve HE symptoms [32].

However, it is believed that inflammatory cytokines produced during *H. pylori* infection may cross the blood-brain barrier and contribute to the pathogenesis of cognitive dysfunction associated with cirrhosis [33].

Alcoholic damages of the liver

Alcohol is metabolized in hepatocytes mainly with the participation of an enzyme – the alcohol dehydrogenase (ADH). In addition to this, the microsomal ethanol-oxidizing system (MEOS) and catalase take part in the alcohol metabolism. The gastric isoenzyme of ADH localized in the gastric mucosal cells is responsible for the alcohol metabolism in about 10 %. The *H. pylori* decreases the activity of the gastric ADH, thus increasing the “accessibility” of alcohol to the liver. This may create an additional risk factor for the alcoholic damage of the liver [34].

Conclusion. As we have seen, *Helicobacter pylori* is not only associated with gastro-duodenal pathologies, but it can also cause extragastric diseases. Based on the topics discussed in the paper, we can assume that the role of *Helicobacter pylori* in the development of liver diseases may be quite large. For example, *H. pylori* infection is involved in the pathogenesis of insulin resistance (IR), which is closely linked with NAFLD. Therefore, it is crucial to diagnose and treat patients with *H. pylori*.

References

1. Abdullah Ceylan, Ercan Kırmı, Oğuz Tuncer, Kürşat Türkoğın, Sevil Arıyüca, and Nesrin Ceylan, Prevalence of *Helicobacter pylori* in Children and Their Family Members in a District in Turkey. 2007. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2754017/>
2. Nobel prize is awarded to doctors who discovered *H. pylori*, 2005. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1246068/#:~:text=Professor%20Marshall%2C%2054%2C%20and%20Dr,cure%20for%20a%20common%20problem.>
3. Paweł Krzyżek, Grażyna Gościński, Morphology of *Helicobacter pylori* as a result of peptidoglycan and cytoskeleton rearrangements, 2018. Retrieved from <https://www.termedia.pl/Morphology-of-Helicobacter-pylori-as-a-result-of-peptidoglycan-and-cytoskeleton-rearrangements,41,33773,1,1.html>
4. Achtman M, Azuma T, Berg DE, Ito Y, Morelli Z, Pan J, et al. Recombination and clonal groupings within *Helicobacter pylori* from different geographical regions. 1999. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10320570/>
5. World Gastroenterology O. World Gastroenterology Organisation Global Guideline: *Helicobacter pylori* in developing countries. J. Clin. Gastroenterol. 2011. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21415768/>
6. Burucoa C., Axon A. Epidemiology of *Helicobacter pylori* infection. 2017. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28891138/>
7. Hunt R.H., Xiao S.D., Megraud F., Leon-Barua R., Bazzoli F., van der Merwe S., Vaz Coelho L.G., Fock M., Fedail S., Cohen H., et al. *Helicobacter pylori* in developing countries. World Gastroenterology Organisation Global Guideline. J. Gastrointest. Liver Dis. 2011. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21961099/>

8. References Hooi J.K.Y., Lai W.Y., Ng W.K., Suen M.M.Y., Underwood F.E., Tanyingoh D., Malfertheiner P., Graham D.Y., Wong V.W.S., Wu J.C.Y., et al. Global Prevalence of Helicobacter pylori Infection: Systematic Review and Meta-Analysis. *Gastroenterology*. 2017, Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28456631/>
9. Ishaq S., Nunn L. Helicobacter pylori and gastric cancer: A state of the art review. *Gastroenterol. Hepatol. Bed Bench*. 2015. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26171139/>
10. Ansari S., Yamaoka Y. Survival of Helicobacter pylori in gastric acidic territory. *Helicobacter*. 2017. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28402047/>
11. Ciaula A.D., Baj J., Garruti G., Celano G., Angelis M.D., Wang H.H., Di Palo D.M., Bonfrate L., Wang D.Q.H., Portincasa P. Liver Steatosis, Gut-Liver Axis, Microbiome and Environmental Factors. A Never-Ending Bidirectional Cross-Talk. *J. Clin. Med*. 2020. Retrieved January 4, 2024, from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32823983/>
12. Helicobacter pylori Virulence Factors—Mechanisms of Bacterial Pathogenicity in the Gastric Microenvironment, 2021. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7824444/>
13. Helicobacter pylori infection: An overview of bacterial virulence factors and pathogenesis, 2016. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6138426/#:~:text=In%20summary%2C%20four%20steps%20are,damage%20by%20toxin%20release%20%5BFig.>
14. Helicobacter pylori and extragastric diseases: A review, 2018. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6079286/>
15. Association between TNFA Gene Polymorphisms and Helicobacter pylori Infection: A Meta-Analysis, 2016. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26815578/>
16. The Importance of H. pylori Infection in Liver Diseases, 2018. Retrieved from <https://www.intechopen.com/chapters/63087>
17. Hepatocellular carcinoma; Retrieved from <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/hepatocellular-carcinoma/cdc-20354552>
18. Extragastric manifestations of Helicobacter pylori infection: Possible role of bacterium in liver and pancreas diseases, 2015. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4691700/>
19. Nilsson HO, Mulchandani R, Tranberg KG, Stenram U, Wadström T. Helicobacter species identified in liver from patients with cholangiocarcinoma and hepatocellular carcinoma. *Gastroenterology*. 2001. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4691700/#B54>
20. Dore MP, Realdi G, Mura D, Graham DY, Sepulveda AR. Helicobacter infection in patients with HCV-related chronic hepatitis, cirrhosis, and hepatocellular carcinoma. *Dig Dis Sci*. 2002. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12141829/>
21. Pellicano R, Mazzaferro V, Grigioni WF, Cutufia MA, Fagoonee S, Silengo L, Rizzetto M, Ponzetto A. Helicobacter species sequences in liver samples from patients with and without hepatocellular carcinoma. *World J Gastroenterol*. 2004. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14966925/>
22. Potential role of Helicobacter pylori infection in nonalcoholic fatty liver disease, 2013. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3819536/>
23. Cindoruk M, Cirak MY, Unal S, Karakan T, Erkan G, Engin D, Dumlu S, Turet S. Identification of Helicobacter species by 16S rDNA PCR and sequence analysis in human liver samples from patients with various etiologies of benign liver diseases. *Eur J Gastroenterol Hepatol*. 2008. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18090988/>
24. Pirouz T, Zounubi L, Keivani H, Rakhshani N, Hormazdi M. Detection of Helicobacter pylori in paraffin-embedded specimens from patients with chronic liver diseases, using the amplification method. *Dig Dis Sci*. 2009; <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18975076/>

25. The Possible Role of Helicobacter pylori Infection in Non-alcoholic Fatty Liver Disease, 2017. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmicb.2017.00743/full>
26. Mayo Clinic (2023). Cirrhosis and Causes. Retrieved from <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/cirrhosis/symptoms-causes/syc-20351487>
27. Rabinovitz M, Yoo YK, Schade RR, Dindzans VJ, Van Thiel DH, Gavalier JS. Prevalence of endoscopic findings in 510 consecutive individuals with cirrhosis was evaluated prospectively. Dig Dis Sci. 1990. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2344804/>
28. Abdel-Hady H, Zaki A, Badra G, Lotfy M, Selmi C, Giorgini A, El-Sayed M, Badr R. Helicobacter pylori infection in hepatic encephalopathy: Relationship to plasma endotoxins and blood ammonia. Hepatol Res. 2007. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17610507/>
29. Amodio P, Montagnese S, Gatta A, Morgan MY. Characteristics of minimal hepatic encephalopathy. Metab Brain Dis. 2004. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15554421/>
30. Schulz C, Schütte K, Malfertheiner P. Does H. pylori eradication therapy benefit patients with hepatic encephalopathy?: systematic review. J Clin Gastroenterol. 2014. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24583758/>
31. Zullo A, Hassan C, Morini S. Hepatic encephalopathy and Helicobacter pylori: a critical reappraisal. J Clin Gastroenterol. 2003. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12869889/>
32. Hu BL, Wang HY, Yang GY. Association of Helicobacter pylori infection with hepatic encephalopathy risk: a systematic review. Clin Res Hepatol Gastroenterol. 2013;37:619–625. doi: 10.1016/j.clinre.2013. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23830279/>
33. Kountouras J, Zavos C, Deretzi G, Vardaka E, Boziki M, Gavalas E, Kouklakis G, Katsinelos P, Venizelos I, Nikolaidou C, et al. Helicobacter pylori induced cognitive dysfunction might be associated with falls and fractures in cirrhosis. Hepatology. 2013. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22745033/>
34. Helicobacter pylori in liver diseases. Retrieved from https://www.jpp.krakow.pl/journal/archive/09_06_s3/articles/12_article.html

Pedagogical sciences

CHARACTERIZATION OF BARRIERS TO BE OVERCOME IN THE FORMATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF A FUTURE SPECIALIST

Khatuntseva Svitlana Mykolaivna

*Doctor of Science (Pedagogy), Professor
(Berdiansk State Pedagogical University)*

Glazkova Iryna Yakivna

*Doctor of Science (Pedagogy), Professor
(Berdiansk State Pedagogical University)*

Abstract

The paper describes the barriers that need to be overcome in the formation of information and communication competence of future specialists. This article examines the characteristics of the barriers that arise in the process of forming the information and communication competence of future specialists. The authors emphasize the difficulties that need to be overcome and are determined by specific situations when a specialist understands a pedagogical task but does not know how to solve it, or when the result does not meet his or her expectations. The article also considers anti-innovation barriers that arise when implementing information and communication technologies and highlights the role of psychological barriers in shaping the professional activities of future specialists. Approaches to overcoming these barriers and their impact on the process of learning and development of information and communication competence are analyzed. The peculiarities of teachers' behavior in the implementation of innovations, formation and development of information and communication competence are highlighted. Anti-innovation barriers are described. The article characterizes the classification of external and internal barriers, taking into account various aspects, such as social, organizational, methodological, material and technical, individual psychological, age characteristics, and personal qualities. A psychological barrier is an obstacle that a person experiences, showing emotional reactions that can stimulate activity or lead to a temporary decrease in activity. It is emphasized that the barrier includes reserves for stimulation and activation of activity. The teacher's professional activity is affected by this barrier at different stages, including the period of adaptation and the period of professional burnout after a long teaching career. It is noted that the main idea of any barrier is that it limits and hinders both external and internal activity of a person during his/her life. These restrictions can simultaneously block different aspects of life. The article describes the following barriers: social, organizational, methodological, material and technical, motivational, which are manifested in the lack of sustainable internal motivation to master information and communication competence. The motivational barrier depends on the nature of motivation, intensity of motivation, internal motives (needs, motives), which depend on the cognitive needs of the subject, satisfaction from the process of cognition and realization of one's own personal potential, and they underlie the behavior and professional activities of people, which in turn affects the intensity of emotional processes, the sharpness of reaction to situations and developments, as well as intellectual processes. Among the barriers are the following: unmet needs for cognition, loss of interest in work or study, divergence of desires, barriers of character, temperament, self-esteem, evaluation by others, emotional state, barriers of speech, guidance (often negative), as well as communication techniques and skills, barriers to self-knowledge and self-improvement. It is emphasized that intellectual barriers are related to the peculiarities of the professional mentality of the teacher. It is concluded that novice teachers lack orientation in a large amount of information and may experience fear of failure. This can be manifested in the refusal of new skills, lack of teaching methods using information and communication competence. Sensory barriers arise due to the peculiarities of people's perception, such as visual and kinesthetic limitations and cognitive style. They are manifested in difficulties in

quickly adapting to new conditions of receiving information, such as reading from a vertical plane, limiting the field of view to the size of the screen, and manipulating unrealistic objects.

Keywords: barrier, information and communication competence, developmental potential, future specialists, teacher, novice teacher.

Introduction

The uniqueness of each person's development is determined by a variety of factors that interact in many combinations. Among these factors are heredity and social environment, age and psychological makeup, gender and social status, the nature of the main activity and microenvironment, life history and quality of education, methods of education and the level of culture of society, material status and life events, etc. These factors often act as barriers that can limit the ability to achieve specific goals. Such barriers can lead to restrictions on the subject's freedom in conflict situations. Scientists note that these barriers often act as causes of conflicts [4]. Among the barriers, scientists identify the following: unmet needs for cognition, loss of interest in work or study, divergence of desires, barriers of character, temperament, self-esteem, evaluation by others, emotional state, barriers to speech, guidance (often negative), as well as communication techniques and skills, barriers to self-knowledge and self-improvement [3; 4]. The main idea of any barrier is that it limits and hinders both external and internal activity of a person during his or her life. These limitations can simultaneously block different aspects of life.

The problem of barriers always remains relevant for any sphere of human activity, including the process of training specialists in various fields and their professional growth. Overcoming a barrier involves recognizing the conditions that make it difficult to meet needs, as well as finding the means, methods and ways to achieve the goals. One of the key competencies of a modern teacher is information and communication competence, which requires overcoming numerous pedagogical and psychological barriers.

Work objective.

The purpose of the study is to determine the characteristics of the barriers that need to be overcome in the formation of information and communication competence of future specialists.

Results

An analysis of the works of domestic and foreign scholars shows that different types of barriers in the pedagogical process can be identified. Some of them are defined as cognitive, others as barriers to professional activity, in particular, teacher's, barriers to students' creative self-realization, barriers to self-education and self-education (according to the studies of I. Glazkova, S. Khatuntseva, L. Yaroshchuk). Scholars also focus on the study of the conditions for overcoming these barriers and the methods used for this purpose. Depending on the different approaches to understanding the essence of this phenomenon, scholars consider different aspects of barriers that are characteristic of the educational process. The term "barrier" is used to refer to an obstacle or an obstacle to achieving a certain result, and its specific nature is usually associated with resistance, inhibition, prohibition or blocking, which are limiting in nature (I. Glazkova). Scientists emphasize that difficulties in teaching arise in specific situations when a teacher understands a pedagogical task but does not know how to solve it, or when the result obtained does not satisfy him/her and the teacher is looking for a new way (O. Zhernovnykova, N. Kabus, M. Portian, O. Serbova, O. Frolova, I. Shymanovych). Teaching difficulties are considered as a subjective state of tension, difficulty and dissatisfaction that arises due to external factors and depends on the nature of these factors, educational, ethical and physical readiness of a person for activity and his/her attitude to it.

The peculiarities of teachers' behavior in the context of studying and implementing innovations, in particular information and communication technologies, are highlighted in the works of I. Dychkivska [2], L. Chernikova [1]. The researchers identify anti-innovation barriers, classifying them into external (social, organizational, methodological, and logistical) and internal (individual psychological and age characteristics, personal qualities, norms, values, guidelines, etc.) This

classification should also include a group of barriers that arise due to external causes and affect internal aspects (perception and understanding of pedagogical situations).

Discussion and recommendations

➤ It should be noted that a psychological barrier is an obstacle that a person subjectively experiences, manifesting emotional experiences, states and reactions that lead to a temporary inadequate decrease in activity. This barrier contains hidden reserves for stimulating and activating activity by overcoming it. The teacher's professional activity is influenced by this barrier at different stages, and there is a significant change in the intensity of the manifestation of tense mental states. The key moments in the development of these states are the tense conditions of professional activity during adaptation (during the first two years of work at school), when the personal meaning of the activity is revealed, as well as after 20 years of teaching, when the period of professional burnout begins.

According to I. Dychkivska [2, p. 255-257], external barriers include:

- social barriers that reveal the incompatibility of the new with the existing experience and values accepted in society (especially for experienced teachers) and stereotypes of thinking of the teaching community;

- organizational barriers, which are usually manifested in the opposition of educational authorities to the introduction of innovations at the initial stage and, as a result, lack of funding;

- methodological barriers related to the lack of methodological support and insufficient awareness of innovations, inability to methodically use information and communication competence in the educational process;

- material and technical barriers (availability of necessary hardware and software for teachers at school and at home, level of salary);

- motivational barriers, which are manifested in the lack of sustainable internal motivation to master information and communication competence, dogmatic professional stereotypes, refusal to innovate, preference for traditional teaching methods, even when realizing the benefits of using information and communication competence and in misunderstanding the need and possibility of further use of the acquired knowledge in future professional activities;

- motivational barrier depends on the nature of motivation, intensity of motivation, internal motives (needs, motives), which depend on the cognitive needs of the subject, satisfaction from the process of cognition and realization of one's own personal potential, and they underlie the behavior and professional activities of people, which in turn affects the intensity of emotional processes, the sharpness of reaction to situations and developments, as well as intellectual processes.

Overcoming the psychological barriers that teachers face is facilitated by building an educational process of teacher training in the field of information and communication competence based on psychological and pedagogical diagnostics and mandatory assistance to teachers in overcoming psychological barriers in the learning process [3; 8]. In our opinion, the development of teachers' motivation to learn based on the demonstration of didactic possibilities of information and communication competence, the use of business games, trainings (active forms of learning) also contribute to overcoming psychological barriers.

It should be noted that emotional and cognitive barriers are manifested in the fear of technical devices, malfunctions, equipment breakdowns and other aspects related to the use of computers and the Internet in educational activities [1; 3; 7]. These barriers arise due to inadequate emotional perception of information and communication competence opportunities, lack of clear ideas about their use in education, and increased negative emotions during mastery. This leads to an increase in teachers' anxiety and psychological stress and makes it difficult to achieve educational goals.

Intellectual barriers are related to the peculiarities of the professional mentality of the teacher. Beginning teachers often lack orientation in a large amount of information, and they may feel afraid of being found incompetent and unsuccessful. This can be manifested in refusing to learn new skills, pointing to age, computer shortcomings, or lack of teaching methods using information and communication competence.

Sensory barriers arise due to the peculiarities of people's perception, such as visual and kinesthetic limitations and cognitive style. They are manifested in difficulties in quickly adapting to new conditions of receiving information, such as reading from a vertical plane, limiting the field of view to the size of the screen, and manipulating unrealistic objects.

In addition, an increase in anxiety and psychological stress among teachers can become an obstacle to achieving educational goals, accompanying activities with negative consequences that "deter and deviate" from the tasks set. However, it is important to consider the importance of emotions of success, which "strengthen and support" the primary motivation to achieve goals. Such emotions can be not only constructive but also destructive, as they activate or deactivate, organize or disorganize behavior.

Intellectual barriers are related to the peculiarities of the teacher's professional mentality. Beginning teachers may find it difficult to navigate the volume of information and may be afraid of being found incompetent or unsuccessful. This can be manifested through a conditional rejection of new skills, pointing to age, imperfect computers, or lack of ICT teaching methods, which is the result of finding "objective" reasons for natural inexperience.

Sensory barriers arise from a person's perceptual characteristics, such as visual and kinesthetic limitations, and cognitive style. These barriers are manifested in difficulties in quickly adapting to changes in the conditions of receiving information, such as reading on a vertical plane, narrowing the field of view to the size of the screen, manipulating unrealistic objects, and fine motor skills.

The pedagogical barrier, which also needs to be overcome, can be viewed as a binary concept. On the one hand, it is a complex pedagogical phenomenon that hinders, limits and reduces the effectiveness and success of the pedagogical process (negative functions), and therefore needs to be prevented. On the other hand, it is a kind of stimulus for the development of potential capabilities of the individual. The pedagogical barrier is usually of a developmental nature. Firstly, activities that are accompanied by successful overcoming of pedagogical barriers are attractive to an individual because of positive emotions. Secondly, for a person, the perception of a barrier of misunderstanding or contradiction can be a signal for active thinking and independent work on the problematic phenomenon. Thirdly, effective overcoming of the pedagogical barrier contributes to the development of both cognitive and emotional processes, creating an internal state that determines the subject's sensitivity to certain objects and phenomena [5].

It is important to note that the developmental nature of the pedagogical barrier is of particular importance in activity theory, and the organization of the educational process based on the experience of professional activity contributes to productive learning activities and the creation of a health-preserving educational environment [6]. The pedagogical barrier has a number of positive functions. Its indicator function indicates the feedback of the quality of influence, which indicates that the use of information and communication competence by a teacher can improve the quality of the educational process. The stimulating function activates activity, and the mobilizing function prepares internal resources for actualization and direction of activity. The developmental function contributes to the development of personality and the formation of individuality through overcoming information and transformation barriers. The creative function is aimed at overcoming obstacles and stimulating creative activity. The protective function is aimed at stabilizing the personality, separating the consciousness from excessive experiences.

The pedagogical barrier also performs the function of regulation, adaptation, correction, and dosage, which contribute to the formation of skills to overcome obstacles and adapt to change. Among the negative functions are deterrent, destructive, blocking, inhibiting, and oppressive.

Conclusion

Thus, the pedagogical barrier acts as a kind of catalyst for the development of potential capabilities of the individual, showing its developmental nature. We consider it expedient to use the pedagogical barrier as a tool for activating the activities of both future teachers and practicing teachers, and, accordingly, as a means of developing their personal qualities. It is important to note that the realization of the developmental nature of the barrier is conditioned by the successful overcoming of this barrier. The relevance of studying barriers in the professional activities of

specialists stems from the need to increase the level of professional competence, in particular, information and communication competence. This is aimed at developing the ability to withstand the numerous obstacles faced by teachers when implementing innovations, identifying ways to resolve crisis situations, finding non-standard solutions, and constantly monitoring their own activities and behavior.

References

1. Chernikova L. A. (2012). Rozvytok informatsiino-tekhnologichnoi kompetentnosti vchyteliv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Development of Information Technology Competence of Teachers in the System of Postgraduate Pedagogical Education] : Dys. ... kand. ped. nauk. 13.00.04 – teoriia ta metodyka profesiinoi osvity / Chernikova Liudmyla Antonivna. Zaporizhzhia, 2012. 303 p.
2. Dychkivska I. M.(2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnologii [Innovative pedagogical technologies]: navchalnyi posibnyk. K. : Akademvydav, 2004. 352 p.
3. Glazkova, I., Khatuntseva, S., Vaseiko, Y., Shymanovych, I., & Yaroshchuk, L. Future teachers' training to application of cognitive barrier s in professional activities during the Covid-19 pandemic. Amazonia Investiga. 2022. 1 (50). P. 66–78. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7>
4. Glazkova, I.,Khatuntseva, S., Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect. Revista Române ascăpentru Educație Multidimensională. 2020. 12 (3). P. 144–162. URL: <https://publons.com/publon/36911847/>
5. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., & Knysh, S. The Method of Formingthe Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. Revista Romane ascăpentru Educatie Multidimensională. 2020. 12 (1). P. 185–197. URL: <https://publons.com/publon/32455010/>
6. Khatuntseva S.M., Hlazkova I.Ya., Liakhova I.M. (2023). Zabezpechennia bezbar'iernoho dostupu do zdorov'iazberezhuvalnoho osvitnoho seredovyscha [Ensuring barrier-free access to a health-promoting educational environment]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. Vyp. 1. 2023. 436 s. S. 410-418.
7. Nalyvaiko O., Prokopenko A., Kabus H., Khatuntseva S., Zhukova O., & Nalyvaiko H. Project-digital activity as a means of forming digital competence of humanities specialties' students. Information Technologies and Learning, Tools. 2022. 87(1). P. 218–235. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4748>
8. Serbova, O. V., & Frolova, O. V. (2020). Sotsialno-psykhologichni umovy zberezhennia psykhichnoho zdorov'ia studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia pid chas karantynu [Socio-psychological conditions for preserving students' mental health in distance learning during quarantine].

COMPONENTS OF THE SOCIAL COMPETENCE OF A TEACHER OF A VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION

Oleksiuk Nataliya

*Doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of social work and management of socio-cultural activities,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine*

Hukaliuk Andriy

*Graduate student of the Department of Mechanical Engineering and Transport,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine*

СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Олексюк Наталія

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Гукалюк Андрій

*аспірант кафедри машинознавства та транспорту,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Постановка проблеми. Компетентність – це здатність людини ефективно діяти в професійній та/або особистісній сферах життя; набута у процесі навчання, інтегрована здатність особистості, що складається зі знань, досвіду, цінностей та ставлень, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Вона виступає одиницею виміру навченості й вихованості людини та є соціальною вимогою суспільства. Проблема компетентності та її формування у майбутніх фахівців стала особливо актуальною протягом останнього десятиліття у зв'язку з введенням в теорію і практику освітнього процесу компетентнісного підходу, що полягає у спрямованості процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності здобувачів освіти [1]. Компетентісний підхід відповідає прийнятій у більшості розвинених країн загальній концепції освітнього стандарту і прямо пов'язаний з переходом в конструюванні змісту освіти і систем контролю його якості на систему компетентностей – психосоціальних, ключових, за видами множинного інтелекту та професійної діяльності [2].

Проблема соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти вирішується саме в період його професійної підготовки, адже головним завданням освітнього процесу у закладі вищої освіти є підготовка кваліфікованого, компетентного, конкурентноздатного, відповідального спеціаліста, що вільно володіє своєю професією, готового до постійного професійного росту, мобільності та оновлення власних ресурсів. Сучасному викладачу необхідні гнучкість та нестандартність мислення, вміння адаптуватися до змінних умов життя, що можливо лише за умови високого рівня його соціальної компетентності, сформованості у нього соціальної відповідальності, наявності розвинених комунікативних здібностей та відповідних особистісних якостей [3]. Саме тому дослідження змісту, структури, умов формування та розвитку соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти, здатного діяти на рівні вимог міжнародних стандартів у сфері освітньої діяльності з урахуванням потреб здобувачів освіти та українського суспільства у цілому, є вимогою сьогодення.

Мета роботи – виділити та схарактеризувати складові соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблему компетентностей викладача закладу професійної освіти, до ключових з них відносимо: особистісну компетентність (пов'язана з внутрішнім світом людини, її світоглядом, потребами, переконаннями, мотивацією, інтересами, схильностями, індивідуально-психологічними особливостями тощо); соціальну компетентність (пов'язана з оточенням викладача, його соціальними ролями та діяльністю, взаємодією з соціальним середовищем тощо); діяльнісну компетентність (пов'язана з провідною діяльністю викладача – освітньою тощо) [4]. Вважаємо, що саме соціальна компетентність є основою для усіх інших компетентностей.

Соціальна компетентність викладача закладу професійної освіти – це його здатність ефективно розв'язувати проблеми (індивідуальні та колективні) у процесі взаємодії зі здобувачами/надавачами освіти, соціумом, зумовлена особистісними якостями та рівнем поінформованості; це його здатність і готовність вільно взаємодіяти з соціумом на рівні цілісного суспільства та різних за кількістю груп суб'єктів освітньої діяльності [2]. Змістом соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти є: свідоме, адекватне, позитивне ставлення до себе й інших; прийняття себе, адекватна самооцінка; самоконтроль поведінки та діяльності; особистісна рефлексія; прийняття іншої людини, визнання її суб'єктності; шанобливе ставлення до неї; комунікативна рефлексія тощо [1]. На основі аналізу ряду наукових досліджень можемо виділити наступні підходи щодо визначення змісту соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти: на основі конкретних соціальних навичок (певні стратегії, що використовуються викладачем для ефективної взаємодії зі здобувачами/надавачами освіти, соціумом); на основі параметрів виміру соціальної компетентності (ситуативні прояви рівня соціальної компетентності); на основі якості поведінки соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливостей її характеру та діяльності).

Структуру соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти розуміємо як сукупність компонентів, які можуть поділятися на елементи, що взаємодіють на системно-синергетичному рівні чи як окремі та взаємопов'язані дидактичні системи, здатні до самоорганізації у межах цілісної педагогічної (дидактичної) системи [3]. До ключових компонентів соціальної компетентності викладача закладу професійної освіти відносимо: комунікативну компетентність (уміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкуватись без обмежень, що допомагають зрозуміти інших (учнів/студентів закладу професійної освіти, їх батьків, учителів/викладачів/вихователів, працівників); складається з трьох головних підвидів – мовленнєвої (аудіювання, говоріння, читання та письмо), мовної (лексична, граматична, фонологічна та орфографічна) та соціокультурної (країнознавча та лінгвокраїнознавча)); правову компетентність (усвідомлення значення своїх соціальних функцій як громадянина своєї країни, члена суспільства, стійке позитивне ставлення до своїх громадянських обов'язків; усвідомлена потреба особи в дотриманні вимог законів, визнанні рівності всіх людей, повазі до свободи, відкритості; визначається правовою культурою особистості, її правовою свідомістю, усвідомленістю та відповідальністю); політичну компетентність (самоусвідомлення державної політики, її прийняття або неприйняття, знання символів держави (герб, прапор, гімн), уміння співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства; націленість на вдосконалення і розвиток суспільства на принципах гуманізму, свободи і демократії; досвід суспільно-корисної громадської діяльності; наявність певної життєвої позиції і внутрішньої готовності до її реалізації; особистісна активність і мобільність, громадянська активність, повага до рішення більшості, піклування про справи громадян); **інформаційну компетентність** (передбачає володіння інформаційними технологіями, сформованість уміння опрацьовувати різні види інформації, а саме: уміння й навички роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати інформацію з інших джерел, опрацьовувати її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу); **продуктивну компетентність** (уміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них); **моральну компетентність** (готовність, спроможність і потреба

жити за традиційними моральними нормами); **психологічну компетентність** (здатність використовувати психологічні прийоми та засоби налагодження соціальної взаємодії в освітній діяльності); **предметну компетентність** (сукупність умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності учнів/студентів закладу професійної освіти, їх батьків, учителів/викладачів/вихователів, працівників закладу); **рольову компетентність** (здатність особистості розв'язувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою або її засобами); **особистісні якості** викладача закладу професійної освіти (доброзичливість, чуйність, толерантність, урівноваженість, рефлексія, здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність та ін.) [1; 2; 4].

Висновок. Таким чином, соціальна компетентність викладача закладу професійної освіти – це якість зрілої, соціально грамотної особистості, що виявляється в наявності у неї соціально значущих знань, сформованості відповідних умінь і навичок їх застосування на свідомій мотиваційно-ціннісній основі та з використанням набутого актуально важливого досвіду розв'язання різноманітних соціально значущих ситуацій у освітньому процесі й дотичних до нього видах позаосвітньої діяльності. Соціальна компетентність викладача закладу професійної освіти є складним утворенням, що включає його комунікативну, правову, політичну, інформаційну, продуктивну, моральну, психологічну, предметну, рольову компетентності, а також особистісні якості.

Список літератури

1. Honcharova-Goryanska M. (2004). Social competence: concept, content, ways of formation in research by foreign authors. // Native school. № 7–8. P. 71-74. [Опубліковано українською мовою]. URL: <http://lib.vippo.org.ua/periodyka.php?cat=145>
2. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives (2004). Educational policy library / Under general ed. O.V. Ovcharuk. К.: «К.І.С.». 112 p. [Опубліковано українською мовою]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/9372/1/Binder2.pdf>.
3. Beh I.D. (2009). Competency approach as an educational strategy. Higher school pedagogy: methodology, theory, technology. Kyiv: Genesis. P. 21–24. [Опубліковано українською мовою]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/8772/1/534%20Бех.pdf>
4. Opaliuk T. (2017). Study of the structure of social competence of future teachers as a didactic phenomenon // Ukrainian Pedagogical Journal. №3. P.124-130. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=1678204>

Philological sciences

EFFECTIVENESS OF USING INNOVATIVE TEACHING METHODS IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE TO A FOREIGN LANGUAGE AUDIENCE

Nurmakhanova Zhanar

Senior Lecturer, Master's degree

Kazakh National Agrarian Research University, Kazakhstan

Dautova Sakhinur

Senior Lecturer Kazakh National Agrarian Research University, Kazakhstan

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В ИНОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ

Нурмаханова Ж.М.

Старший преподаватель, магистр

Казахский Национальный Аграрный Исследовательский Университет, Казахстан

Даутова С.С.

Старший преподаватель

Казахский Национальный Аграрный Исследовательский Университет, Казахстан

Abstract

The article discusses the effectiveness of using innovative teaching methods in the educational process, as one of the important aspects in teaching the Russian language to a foreign-language audience. Particular attention is paid to innovative “learning technologies”, the use of which contributes to the intensification and, therefore, optimization of the entire educational process.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы эффективности применения инновационных методов обучения в образовательном процессе, как одного из важных аспектов в преподавании русского языка в иноязычной аудитории. Особое внимание уделено инновационным «технологиям обучения», применение которых способствуют интенсификации, следовательно, и оптимизации всего учебного процесса.

Keywords: integration of the educational system, reform of higher education, communicative-oriented learning, rational method.

Ключевые слова: интеграция образовательной системы, реформи-рование высшего образования, коммуникативно-ориентированное обучение, рациональный метод.

Проблема совершенствования подготовки специалиста в высшей школе актуальна на всех этапах развития общества. Особенно важной она представляется сегодня в связи с потребностью общества творческих личностях, умеющих быстро адаптироваться к изменяющимся условиям, владеющих разными способами и средствами добывания и анализа информации.

Интеграция образовательной системы в Казахстане диктует необходимость внедрения в практику преподавания инновационных технологий, которые позволят поднять на качественно новый уровень подготовку специалиста в различных областях профессиональной деятельности.

Реформирование высшего образования предполагает разработку и внедрение новых научно обоснованных средств и учебных предметных обучении, рациональных методов,

организационных форм, педагогических технологий, обеспечивающих эффективную организацию и управление учебно-воспитательным процессом [4].

Центром коммуникативно-ориентированного обучения языку является ситуация как универсальная форма процесса общения. Относительно русского языка как иностранного в вузе предполагается подбор ситуаций, включающих каждого обучающегося в процесс общения, а также обеспечение коммуникативности заданий благодаря подбору речевых и условно-речевых упражнений, создающих ситуации реального речевого общения. Каждая ситуация наделена смыслом, она включает мотивы и потребности обучающихся, учитывает взаимоотношения собеседников. Коммуникативность предполагает наличие определенных коммуникативных интенций, таких, как обращение, приветствие, благодарность, просьба, сочувствие, соболезнование, реализацию путем использования определенных речевых формул.

Сущность коммуникативного обучения заключается в том, что процесс обучения служит моделью процесса общения.

Важной составляющей частью коммуникативной компетенции является также прагматическая компетенция, которая предполагает развитие умений строить высказывания в соответствии с коммуникативными ситуациями и фактором адресата. А.Н.Щукин определил прагматическую компетенцию как желание и умение ориентироваться в ситуации общения и строить высказывание в соответствии с коммуникативным намерением говорящего и возможностями собеседника, умение выбрать наиболее эффективный способ выражения мысли в зависимости от условий общения и поставленной цели [1].

По мнению Е.В.Орлова, прагматическая компетенция должна включать следующие способности и готовности:

Строить высказывание (текст, дискурс) в зависимости от его письменной или устной формы, в зависимости от жанра, в зависимости от темы, цели, фактора адресата, то есть кому предназначен данный текст. Адресат (аудитория, субъект, воспринимающий речь) оцениваются с точки зрения количества, возраста, образования, социально-профессиональный состав, подготовленности к восприятию темы.

Использовать средства аргументации в зависимости от адресата, анализа характера аудитории;

Использовать средства привлечения внимания адресата: использование средств эмоциональной и рациональной оценки: уверенности-неуверенности, предположения, переформулирования мысли, выражение собственного мнения и выяснение мнения партнеров по общению;

Использовать риторические средства воздействия, тропы и фигуры речи;

Последовательно строить высказывание в соответствии со схемами взаимодействия. Коммуникативная деятельность предполагает четко организованную последовательность действий ее участников, а любой процесс общения можно представить схематично. Например, структура двойных реплик может выглядеть так: утверждение – согласие или несогласие; просьба (предложение, извинение) – принятие или непринятия и др. Наиболее распространенной моделью общения служат так называемые тройные реплики, включающие: слова первого собеседника – реакцию второго собеседника – ответную реакцию первого собеседника [2].

Инновации в обучении языку специальности связаны с поисками нового содержания образования и новых форм и средств обучения. Инновационные модели обучения могут быть технологическими и поисковыми. Так, в инновационном обучении выделяют инновации – модернизации и инновации – трансформации. С помощью первых достигается гарантированный результат в рамках традиционной репродуктивной ориентации. Преобразования же, заложенные во вторых, направлены на обеспечение исследовательского характера учебного процесса. На современном этапе развития педагогической мысли предлагается новая поисково - технологическая модель. Она позволяет сохранить технологичность процесса обучения и построить учебное взаимодействие с выходом

запределы репродуктивной ориентации, при этом учитывается не только рациональная, но и эмоционально-ценностная сторона познания [4].

Один из возможных путей изменения организации работы преподавателя и студентов – инновационное обучение – процесс познания теории языка и развитие речи, в котором знания усваиваются одновременно с умениями, что обеспечивается особой организацией изучения языка: способом развития речи, специальными дидактическими средствами и особой методикой и технологией.

Главная задача инновационных методов – устранение противоречий между целью обучения и его содержанием.

Инновационная методика – новый подход к организации этапа включения в деятельность, к развитию положительной мотивации учения, к возможностям интенсификации и оптимизации обучения.

Список литературы

1. Щукин А.Н. Учебное пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., испр. и доп. М.: Филоматис, 2006. 480 с.
2. Орлова Е.В. Интерактивные методы преподавания русского языка как иностранного // Русский язык в поликультурном мире. X Международная научно-практическая конференция: сб. науч. ст. / отв. ред. Е.Я. Титаренко. 2016. С. 237—243
3. Хуторской А.В. Методология инновационной практики в образовании. Монография. — М.: Ридеро, 2021. — 162 с. (Серия «Инновации в обучении»).
4. Агманова А.Е. Усвоение второго языка: проблемы теории и методологии исследования: учебное пособие/ А.Е.Агманова.-Изд.3-е, доп. и перераб.- Алматы: Эверо, 2016.

SOME CLASSIFICATION OF PREPOSITIONS DENOTING ABSTRACT RELATION

Nushaba Hagverdi Hasanova
Candidate of a degree,
Azerbaijan University of Languages

Abstract

The meaning of the word has been attempted to be defined by linguists in all periods of existence of linguistics as a science. The work on the scientific understanding of the meaning of the word is carried out with the aim of a detailed description of the semantics of the words. In the theory of linguistics, there are different definitions of the meaning of a word, which is due to the existence of different approaches to understanding the meaning. Although there are various theories about the meaning of words, most of them are not suitable to describe the meaning of prepositions.

Keywords: word, preposition, meaning, lexical, unit, linguistic

Linguistic researchers often use the term "abstraction" to allow any detailed analysis of some language phenomenon. The "abstractness" considered by linguists is also manifested in the field of morphology. Prepositions are one of the linguistic units associated with abstraction. Prepositions are part of speech capable of expressing abstract or abstract concepts in the language and also in the sentence [Sweet 1892, p. 1].

Linguistic researchers often use the term "abstraction" to allow any detailed analysis of some language phenomenon. The "abstractness" considered by linguists is also manifested in the field of morphology. Prepositions are one of the linguistic units associated with abstraction. Prepositions are part of speech capable of expressing abstract or abstract concepts in the language and also in the sentence [Sweet 1892, p. 1].

As a result of researching existing prepositions in modern English, it is possible to group the prepositions belonging to the class of prepositions expressing abstraction as follows: [Quirk 1987, p. 274].

1. Prepositions denoting positive, negative and relative position/space:

- *at, on, in, away from, off, out of, above, over, on the top, below, under, before* və s.

Her voice was barely above a whisper, but he turned – Onun səsi pıçıldından bir az yüksək idi, lakin kişi geri çevrildi.

Thank you for getting me off the hook (30, səh. 14– Məni qarmaqdan qurtardığınızı (çıxartdığınızı) üçün sizə təşəkkür edirəm.

2. Transitional prepositions:

- *through, under, behind, across, over, past* və s.

He has given you wings with which to fly through the air) – O sizə qanadlar verib ki, onların vasitəsilə havada uçub gedəsiniz.

3. Prepositions denoting completeness, finality, finality:

- *from, out of, over, past* və s.

We're out of coffee. - Kofemiz bitib.

4. Prepositions denoting distribution/scope:

- *over, with, throughout* və s.

Throughout his life he had always drunk - Bütün həyatı boyu o, həmişə spirtli içki qəbul etmişdi.

5. Prepositions indicating attendance:

- *during, for, over, through* və s.

A large part of this work appeared during his lifetime – Bu əsərin böyük bir hissəsi onun həyat sürdüyü müddət ərzində (sağlığında) meydana gəlib.

6. Prepositions denoting cause, result, incitement:

- *because of, on account of, from, for.*

Their village was abandoned on account of frequent inundations - Onların kəndi tez-tez su basması səbəbindən tərk edilmişdi.

7. Purpose, a preposition indicating the intended end point:

- for.

The main point, however, was that they flew, and flew swiftly, if a bit unevenly, toward the rock for which they had headed. - Ancaq əsas məqam o idi ki, onlar uçdular və bir az qeyri-bərabər olsa da, baş aldıkları (nəzərdə tutduqları) qayaya doğru sürətlə uçdular.

- for.

The main point, however, was that they flew, and flew swiftly, if a bit unevenly, toward the rock for which they had headed. - Ancaq əsas məqam o idi ki, onlar uçdular və bir az qeyri-bərabər olsa da, baş aldıkları (nəzərdə tutduqları) qayaya doğru sürətlə uçdular.

8. Prepositions denoting recipient, purpose, aim, target:

- for, to, at.

It is not enough for James to support?– Bu Ceymsin dəstəklənməsi (müdafiə edilməsi) üçün kifayət deyildir?

- for, to, at.

It is not enough for James to support?– Bu Ceymsin dəstəklənməsi (müdafiə edilməsi) üçün kifayət deyildir?

9. Preposition denoting source, root:

- from.

In just four years from now, we will have duplicated that again and effectively doubled our computation power– Bundan sonra cəmi 4 il ərzində biz bunu təkrarlamağa-cağır və hesablama gücümüzü effektiv şəkildə ikiqat artıracağıq.

10. Prepositions denoting behavior or situation:

- with, in ... manner, like, in, without .

Like a bird let loose, his horse leaped forward– Onun atı, sərbəst uçuşa icazə verilən quş kimi, irəli atıldı.

11. Prepositions denoting a tool, means executor (intermediary):

- with, without, by.

Begin lighting with the red candles and finish with the green at the end of the seven day period) - Qırmızı şamlarla işıqlandırmağa başlayın və yeddi günlük müddətin sonunda yaşıl olanlarla bitirin.

12. Stimulus/provocation prepositions:

- at, by.

All were shocked at/by the news of Queen's death – Hamı Kraliçanın ölüm xəbərindən sarsıldı/şoka düşdü.

13. Accompanying/joining prepositions:

- with, together with, without.

Some baroque pottery was also found, together with a human jawbone - İnsan çənə sümüyü ilə birlikdə bəzi barokko üslubuna xas qablar da tapılmışdı.

References

1. Sweet H.A. New English Grammar, Logical and Historical, part I. Oxford: Oxford, 1892, 225 p.
2. Quirk R., Greenbaum S., Leech G. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 1987, 793 p.
3. Jacobs R.A., Rosenbaum P.S. English Transformational Grammar. USA: Waltham, Massachusetts, Toronto, 1968, 294 P.
4. Cobbett W. A Grammar of the English language. Oxford: Oxford University Press, 1984, 179 P.
5. Kobrina N.A., Korneyeva E.A., Ossovskaya M.E, etal. An English Grammar-Morphology, Moscow: Просвещение, 1985, 288 p.

Political sciences

FORMATION OF POLITICAL AND ECONOMIC COOPERATION BETWEEN THE EU AND THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA

Kappassova G.

*PhD, associate professor
Kazakhstan, c. Pavlodar
Toraigyrov University*

Alzhanova A.

*master's student,
Kazakhstan, c. Pavlodar,
Toraigyrov University*

Abstract

The EU's interest in Central Asia began to especially grow after the events of September 11, 2001. The intensification of the Shanghai Cooperation Organization (SCO), within the framework of which Russia and China began to establish integration ties with the region and expand cooperation with the countries of Central Asia, also played a significant role in shaping the EU's interest in Central Asia. As noted above, the EU's efforts to create conditions for the economic integration of the region have not yet yielded any obvious results, so bilateral ties still remain the basis of the EU's relations with the countries of Central Asia.

Keywords: European Union, Central Asia, international relations, political and economic cooperation

The growth of trade and investment has been the driving force behind the establishment of economic cooperation between the European Union (EU) and the countries of Central Asia. This chapter examines the development of trade ties, investment patterns, and the role of various EU institutions in nurturing economic cooperation with Central Asian nations, such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan.

The European Union actively cooperates with republics of Central Asia and supports them since 1991 when they became independent. Almost immediately after they gain independence The EU has made its presence known and put forward initiatives in the region. Bilateral relations are regulated by the Partnership and Cooperation Agreement concluded in 1994.[1] The expansion of Kazakhstan's partnership and cooperation with the European Union and its member states was ratified in the country's parliament in March 2016.[2] Kazakhstan is also part of the EU's Central Asia New Partnership Programme.[3]

Due to active cooperation, the EU has developed several strategies regarding Central Asia. On 17 June 2019, the Council of the European Union adopted a new EU Strategy for Central Asia, thereby adapting EU policies to the new opportunities that have opened up in the region.[4]

The Council welcomes the strengthening of relations between the EU and Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan since the adoption of the first EU strategy for Central Asia in 2007.[5]

It is worthwhile to begin with the fundamental information we have on EU-Central Asia trade relations. The European Union has become one of the most important trading partners for Central Asian nations. Last year, the volume of direct investment from the European Union into the economy of Kazakhstan grew by almost 23% and amounted to \$12.5 billion, which was a record high over the past 10 years.[6] And at the end of last year, trade turnover between Central Asia and the European Union increased by 61% and amounted to \$49 billion. Oil and gas, minerals, textiles, and agricultural

products are the primary exports from Central Asia to the EU, while the EU exports machinery, vehicles, and chemical products to the region [7].

Kazakhstan, the largest economy in the region, is the EU's most important trading partner in Central Asia. The parties' total commerce volume reached 39.9 billion US dollars by the end of 2022, a 38% increase over the previous year. Exports totaled 32,3 billion dollars, while imports amounted to 7.6 billion dollars. Simultaneously, the volume of investments made by European firms in Kazakhstan in 2022 grew by 23% to reach 12.5 billion US dollars [8],[9]

Central to the EU's engagement with Central Asian nations are commercial relations and financial assistance. The implementation of the EU-Kazakhstan Enhanced Partnership and Cooperation Agreement (EPCA) in 2020 was a defining moment for this partnership. The agreement, which encompasses trade, investment, energy, and sustainable development, has been instrumental in strengthening the EU's and Kazakhstan's trade relationship [10].

Over the past decade, trade relations between the European Union and Central Asian nations have expanded significantly, highlighting the benefits of such agreements. Nonetheless, there is substantial latent potential in diverse industries such as agriculture, textiles, and pharmaceuticals. To capitalize on these opportunities, the European Union and Central Asian nations must collaborate. This involves lowering trade barriers, improving customs procedures, and adopting standardized regulations. In addition, bolstering the regulatory framework and promoting good governance would foster a favorable business climate, attracting foreign direct investment and reviving trade.

In addition to promoting trade, the EU has actively contributed to the economic development of Central Asian nations through a variety of investment and financial assistance initiatives. Since 2007, the Investment Facility for Central Asia (IFCA) has allocated over €1.3 billion in grants to finance initiatives in critical sectors such as energy, transportation, water, and the environment [11]. This financial support has played a significant role in the development of essential infrastructure and the promotion of sustainable economic growth in the region.

European financial institutions such as the European Investment Bank (EIB) and the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) have also played significant roles. The European Investment Bank (EIB) and the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) have supported economic cooperation by financing transport, energy, and water infrastructure projects (EIB) and by providing support for private and public sector initiatives in a variety of industries (EBRD).

While these efforts have produced positive outcomes, it is becoming clear that a more strategic focus is required on sectors such as renewable energy, digital infrastructure, and sustainable agriculture. By investing in these innovative sectors, the EU can promote technological progress, create new business opportunities, and contribute to the region's long-term sustainable development. Promoting public-private partnerships and encouraging private sector investments can simultaneously diversify Central Asia's funding sources and fuel economic growth. By harmonizing trade relations with targeted investments, the EU is paving the way for a partnership with Central Asia that is mutually beneficial.

The economic cooperation between the EU and Central Asian nations is complex and multidimensional, involving a number of EU institutions and initiatives, the development of trade relations and investment patterns, and an emphasis on education, research, and innovation.

Several EU institutions and initiatives have been instrumental in promoting economic cooperation with Central Asian nations. For instance, the 2019 EU Central Asia Strategy identifies critical areas for cooperation, such as inclusive and sustainable economic development, resilience to global challenges, regional security, and promotion of human rights and the rule of law [12]. In addition to these initiatives, the EU promotes regional integration and capacity development in Central Asia through programs such as the Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) and the EU-Central Asia Platform for Environment and Water Cooperation. Both initiatives seek to promote sustainable development, enhance regional connectivity, and facilitate trade.

However, these direct economic measures are not the only ones that matter; Education, Research, and Innovation are also crucial indirect factors. These regions are crucial to the

development of economic cooperation between the European Union and Central Asian nations. By nurturing collaboration in these areas, it is possible to cultivate a knowledge-based economy, thereby producing a skilled labor force and enhancing global competitiveness.

On the road to economic cooperation's expansion, obstacles and difficulties remain. In Central Asian nations, improvements in governance, the elimination of trade barriers, and the implementation of economic reforms are required. To overcome these obstacles, the EU's ongoing efforts in capacity building, good governance promotion, and rule of law advocacy are essential. In addition, enhancing collaboration and fostering regional integration among Central Asian nations can boost economic cooperation and advance regional development. In addition to the established areas of cooperation, new avenues such as renewable energy, digitalization, and sustainable agriculture present substantial opportunities for mutual growth and addressing global issues such as climate change and food security.

The multifaceted approach to economic cooperation between the European Union and Central Asian nations, with trade and investment at the center, has been instrumental. The sustained collaboration and support from EU institutions and initiatives, along with a strong emphasis on education, research, and innovation, provide promising avenues for future growth. This partnership can significantly contribute to the EU's and Central Asia's sustainable development and prosperity.

The strong partnership between the European Union and Central Asian nations has evolved substantially, fostering economic cooperation and shared development. This relationship has been profoundly impacted by a number of factors, including the facilitation of trade relations, strategic investment patterns, the promotion of capacity building, regional integration, and, most importantly, the indispensable role of EU institutions and initiatives.

Education and Capacity Building is one of these sectors where EU institutions have played a significant role. In this regard, one of the most important programs is Erasmus+, which offers scholarships, mobility opportunities, and capacity-building support to Central Asian students, researchers, and academic staff. Over 3,500 students and academic staff from Central Asia participated in Erasmus+ mobility initiatives between 2015 and 2020 [13]. In addition, the program has funded over 40 initiatives focused on curriculum development, quality assurance, and university governance within Central Asian higher education institutions. However, institutional capacity building, research infrastructure, and the implementation of innovative policies have space for improvement. Expanding the scope of programs such as Erasmus+ and Horizon 2020 can aid in the development of a highly qualified workforce and strengthen Central Asia's ecosystem for research and innovation. Moreover, fostering connections between academia, industry, and government can facilitate the commercialization of research, resulting in the development of new products, services, and technologies.

In establishing economic cooperation between the European Union and Central Asia, collaboration in research and innovation has also been crucial. Horizon 2020, the largest research and innovation funding program in the world, has made it possible for Central Asian researchers to participate in collaborative initiatives and gain access to cutting-edge research infrastructure. This collaboration has facilitated the exchange of knowledge, the transmission of technology, and the creation of innovative solutions to global problems.

Digitalization and information and communication technology (ICT) have emerged as crucial development and competitiveness drivers in the twenty-first century. Recognizing this potential, the European Union has supported a number of initiatives intended at promoting digitalization and ICT development in Central Asia. The EU4Digital program aims to extend the benefits of the EU's Digital Single Market to Central Asian countries by harmonizing digital markets, enhancing e-services, and developing ICT infrastructure [14].

Central Asia has made significant strides in digitalization and ICT development, but the region still confronts obstacles such as low internet penetration, insufficient digital infrastructure, and a lack of digital skills among the population. The EU can further support Central Asia's digitalization initiatives by providing technical assistance, promoting digital literacy, and encouraging innovation in the ICT industry. This would not only enhance economic cooperation, but also assist Central Asian

nations in their transition to a digital economy, thereby generating new growth and development opportunities.

In conclusion the development of trade relations, investment patterns, and the role of various EU institutions and initiatives in facilitating financial support, promoting capacity building, and promoting regional integration have had a significant impact on the establishment of economic cooperation between the EU and Central Asian countries. The promotion of education, research, innovation, and digitalization has been indispensable to the expansion of this cooperation, the creation of new opportunities for mutual development, and the improvement of regional competitiveness. EU and Central Asian countries can strengthen their partnership and contribute to the region's sustainable development and prosperity by continuing to collaborate in these areas.

Promoting regional collaboration and sustainable development is the key to advancing economic cooperation between the EU and nations of Central Asia. Regional integration and the mitigation of mutual environmental challenges, such as climate change, water scarcity, and environmental degradation, can pave the way for long-term economic growth and prosperity in both regions.

The EU has made significant progress in promoting regional cooperation and sustainable development in Central Asia, but more attention should be paid to transboundary issues such as water management, environmental conservation, and adaptation to climate change. Strengthening regional dialogue and cooperation can endow Central Asian nations with the tools necessary to address these shared challenges effectively and efficiently. In addition, aligning economic cooperation strategies with the Sustainable Development Goals (SDGs) and the Paris Agreement ensures that the partnership between the EU and Central Asia is consistent with regional and global sustainability objectives.

In Central Asia, the EU has been a staunch supporter of regional cooperation and integration. Initiatives like the Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) Program and the EU-Central Asia Platform for Environment and Water Cooperation have been instrumental in fostering regional dialogue and collaboration on a variety of economic, environmental, and social issues [15]. By promoting regional connectivity, trade facilitation, and policy coordination, the EU has contributed to the integration and economic vitality of the Central Asian region.

In addition to sustainable development and environmental cooperation, the establishment of economic cooperation between the EU and Central Asian nations was also dependent on these factors. Numerous initiatives promoting sustainable resource management, climate change adaptation, and environmental governance in the region have received EU support. The EU-funded SWITCH-Asia Program focuses on promoting sustainable consumption and production practices in Central Asian nations [16].

The commitment of the EU to the 2030 Agenda for Sustainable Development and the Paris Agreement on Climate Change has strengthened its engagement with Central Asian nations on sustainable development issues. By aligning their development strategies and policies with the Sustainable Development Goals (SDGs) and the Paris Agreement, EU and Central Asian nations can enhance their economic cooperation and contribute to global efforts to address environmental and social challenges.

The development of trade relations, investment patterns, and the promotion of education, research, innovation, and digitalization have influenced the establishment of economic cooperation between the EU and Central Asian countries. In addition, regional cooperation and sustainable development have played a crucial role in establishing a stable and enduring foundation for economic growth and prosperity in the region. By continuing to collaborate in these areas, the EU and Central Asian nations can strengthen their partnership and contribute to regional and global development.

Significant opportunities exist for enhancing economic cooperation between the EU and Central Asian nations through tourism and cultural exchange. By promoting the rich cultural heritage, natural beauty, and diverse tourist attractions of Central Asia, the EU can contribute to the expansion of the tourism industry in the region, thereby generating jobs and bolstering local economies. Moreover, promoting cultural exchanges and people-to-people interactions can contribute to greater understanding and cooperation between the European Union and Central Asia. The EU can support

initiatives that seek to develop sustainable tourism infrastructure, improve tourism services, and promote cultural events and exchanges in the region[4]. Development of infrastructure and connectivity are essential for establishing strong economic connections between the EU and Central Asian nations. By providing financial and technical assistance for initiatives in the transport, energy, and water sectors, the EU can further aid infrastructural development in Central Asia. Central Asia's economic development can be stimulated by improved infrastructure that facilitates trade, enhances regional connectivity, and stimulates regional connectivity. Moreover, encouraging green infrastructure and sustainable urban development can contribute to the region's long-term environmental sustainability. The EU and Central Asian countries can strengthen their economic cooperation and contribute to regional and global stability and development by addressing challenges and expanding collaboration in a variety of areas including trade, investment, education, research, innovation, digitalization, labor mobility, SMEs, tourism, and infrastructure development.

References

1. «Partnership and Cooperation Agreement between the EU and Kazakhstan 1995»
2. «On the ratification of the Agreement on Enhanced Partnership and Cooperation between the Republic of Kazakhstan, on the one hand, and the European Union and its member states, on the other hand» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000475>
3. <https://web.archive.org/web/20160412112849/http://tvnewsroom.consilium.europa.eu/event/eu-kazakhstan>
4. «New EU strategy for Central Asia 2019.» <https://wecoop.eu/wp-content/uploads/2020/04/Council-conclusions-on-the-New-EU-Strategy-on-Central-Asia.pdf>
5. *EU Strategy for Central Asia 2007.*
6. <https://kaztag.kz/ru/news/za-30-let-pochti-polovinu-investitsiy-v-kazakhstan-privlekli-iz-evropy-tokaev>
7. European Union, Trade in goods with Central Asia. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/region/details_central-asia-5_en.pdf
8. European Commission. (2020). EU-Kazakhstan Enhanced Partnership and Cooperation Agreement (EU-Kazakhstan projects). Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/kazakhstan/eu-projects-kazakhstan_en?s=222
9. Topical issues of strengthening political and economic cooperation were discussed at a meeting with the Ambassador of the European Union <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/553517?lang=ru>
10. European Commission. (2020). EU-Kazakhstan Enhanced Partnership and Cooperation Agreement (EU-Kazakhstan projects). https://www.eeas.europa.eu/kazakhstan/eu-projects-kazakhstan_en?s=222
11. Investment Facility for Central Asia (IFCA). <https://www.eib.org/en/products/mandates-partnerships/ifca/index.htm>
12. European Commission. (2019). The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_the_eu_and_central_asia_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf
13. Erasmus+ Annual Report 2020. (2021). Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7bda9285-5cc4-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en>
14. European Commission. (2021). EU4Digital: Supporting Digital Economy and Society.
15. "Social innovation" - European Commission (2021)
16. SWITCH-Asia. (2021). Sustainable Consumption and Production in Asia. Retrieved from <https://www.switch-asia.eu/>

**UNDERSTANDING THE PROBLEM OF NATIONAL SECURITY IN THE HISTORY OF
POLITICAL THOUGHT**

Kappassova G.

*PhD, associate professor
Kazakhstan, c. Pavlodar
Toraigyrov University*

Ospanov O.

*master's student,
Kazakhstan, c. Pavlodar,
Toraigyrov University*

Abstract

The article deals with this problem of national security, which is one of the most pressing in the modern political process for most countries of the world seeking to preserve their identity and sovereignty in the context of globalization. National security reflects the connection between security and the nation, including social relations and public consciousness, institutions of society and their activities, ensuring the participation of national interests in historical history, which we tried to reveal in the article.

Keywords: politics, political history, security, national security.

The concept of "security" has been one of the key concepts throughout the history of mankind, since security is a vital need for any person. The word safety was formed from the antonymous adjective dangerous, i.e. safety is a state in which there is no danger, there is protection from danger. Accordingly, most researchers adhere to the understanding of security as a state of security, but differ in the definition of threats and other additional characteristics.

There are several approaches to defining the types of security. Ensuring security can be considered both in relation to objects (security of the system, various complexes, state institutions) and to subjects (security of an individual, society, state). At the same time, the security of the subject cannot be ensured without ensuring the proper level of security of the object. For example, a malfunction of the equipment (object) can lead to an emergency situation, as a result of which a person (subject) will suffer. Security can be determined depending on the level of its provision: personal, public, national/state, regional, international and global security. Personal security presupposes the protection of a person's life, interests and goals, freedoms and rights from any dangerous phenomenon, actions by another person, etc. Regional security presupposes the protection of a certain part of the world, uniting a group of states on its territory. International security is responsible for the peaceful existence of all States of the world, and global security is responsible for planetary security, regulation of global processes and the preservation of humanity as a unique biological species and social stage of evolution. Depending on the sphere of human activity, there are such types of security as economic, political, environmental, social, military, information, cultural and a number of others. Also, security can be divided into internal and external in accordance with the place of origin of security challenges and threats. The understanding of the concept of "security" has been engaged in since ancient times. In philosophy, as well as political thought, one can find the reflections of the authors on this issue. It should be borne in mind that ideas about the essence of security have changed, improved, and refuted depending on the stages of development of society. The influence was exerted by completely different factors: economic, political, social, religious and many others. Let's consider the evolution of views on the security problem in different periods of political history.

In ancient Greece, philosophers considered security based on the collapse of the foundations of an archaic society and the accompanying revolutions and wars that existed at that time. It was they who contributed at that time to the search for laws that would be able to guarantee the safety of society.

In the philosophy of Antiquity, responsibility for the safety of society is primarily assigned to the state, that is, ensuring security is the primary task of state activity. Plato in his writings identified the concept of "security" with the concepts of "help", "salvation". According to the philosopher, if the state ensures its security, then it also ensures the security of society. Soldiers are engaged in the implementation of state security, so they need to be given special attention. Warriors need to be educated and provided with everything necessary so that they do not get distracted from their duties. Such a system of providing and educating soldiers allows us to preserve the integrity of the state and the peaceful living of society. Plato also paid attention to the mechanisms that support security. These are the creation of social institutions, the formation of public consciousness in the field of security, the presence of social stratification and the provision of funds necessary for citizens to live [1].

Aristotle also assigned an important role to the elements of the security system. He spoke about the need for a reasonable size of the territory and the configuration of the borders of the state, about the creation of social institutions that protect the state and its citizens. Aristotle also drew attention to factors that negatively affect security, such as the property stratification of citizens and the incorrect structure of the state.

However, over time, the security system began to be viewed from a different perspective. The security of the state began to mean the personal security of the ruling circles, which initiated the creation of a security system at that time. Cicero explained this by the appearance of ownership of land that needed protection. Hence the need to ensure the safety of its owners, and hence the need for state security.

In the Middle Ages, religion began to occupy a special place in the life of both an individual and the whole society, and, as a result, security began to be considered from a religious point of view. One can single out the works of Thomas Aquinas, who argued that every person should fulfill his duties, which are established by God, since their fulfillment serves as a guarantee of universal security. At the same time, the good of the state is higher than the good of an individual, since the safety of a citizen of this state depends on the safety of the state [2].

The Renaissance is accompanied by a return of human interest in secular culture. Niccolo Machiavelli made a significant contribution to the development of modern security theory. He spoke about the inherent connection between politics and culture, believing that with the help of the collective will of the nation, the state can be secured. Thanks to Francis Bacon, there was such a thing as a "safety culture". He attributed the contradictions in lawmaking to the sources of the formation and development of a safety culture, and also formed a new approach to ensuring safety through culture [3].

In Modern times, it is worth referring to the works of Thomas Hobbes and John Locke, who made a significant contribution to the study of the problem of security. T. Hobbes considered the principles of the social contract, which should replace the natural state of "war of all against all". He believed that the creation of the state was conditioned by the need to ensure universal peace. The state was formed by a treaty between people, which put an end to the natural state of "war of all against all." It is the state that can "use the power and means of all people in the way it deems necessary for their peace and common protection." J. Locke studied the processes that can destroy the mechanism of government of a country (for example, the inconsistency of violence as a means of achieving security) [4].

Charles Louis Montesquieu considered the similarity of the ideas of political and civil liberties, consisting in the presence of security and confidence in it. To ensure safety, in his opinion, it is necessary first of all to comply with the laws.

The revolutionary period of history has increased the attention of scientists and politicians to security issues. Security has become a necessary and natural human right. French philosopher and scientist Paul Henri Holbach noted the interdependence of personal security and the security of society, and also defined the foundations on which security is built: "The external security of the state is based on the power of weapons, its internal security is based on the power of laws." Rousseau, Vol-

taire and other French educators devoted their works to explaining the fact that the security of a nation's development depends on the security of an individual citizen. This was enshrined in the Declaration of Human and Civil Rights of 1789 and the French Constitution of 1791.

It is also necessary to consider German classical philosophy. Immanuel Kant saw the need to divide security into internal and external, to develop legislative and executive mechanisms, as well as to identify the interaction and interdependence of the security of an individual state with international security. His work "Towards Eternal Peace" contains such concepts as the state of eternal peace between all states, the inviolability of peaceful relations between peoples, and the universal legal status of citizens. It is particularly worth paying attention to his statements regarding the creation of alliances between states, "where each, even the smallest state, could expect its security and rights not from its own forces, but exclusively from such a great union of peoples" [5].

Starting from the end of the XVIII century, the concept of national security began to be formalized. The provisions of this concept were formulated by Walter Lippman. He believed that "a nation is in a state of security when it does not have to sacrifice its legitimate interests in order to avoid war and when it is able to protect these interests through war if necessary" The purpose of this concept is to prevent possible threats that may be external or internal, real or potential, as well as local, regional or global. It is assumed that the following is necessary to maintain security:

- respect for the territorial integrity and inviolability of the State;
- non-interference in the internal affairs of the State;
- prevention and prevention of possible threats to the life of the state and its citizens [6].

Revolutions and large-scale wars of the XIX - XX centuries made significant adjustments to the understanding of security. In the second half of the 19th century, security began to be considered as a combination of personal security, the security of society and the state. If there is a threat to the security of the state, then there is a threat to the security of society and, of course, of the individual. Moreover, security has gradually begun to include not only the security of a single State, but also the security of the entire world community.

In the 19th century, for the first time in history, a peace conference was held (1899, The Hague). The Hague Conference was attended by 26 States, and its main task was to limit armaments and ensure peace. The following conventions have been adopted:

1. on the peaceful settlement of international conflicts;
2. on the customs of land warfare;
3. On the application of the Geneva Convention of 1864 to naval warfare.

One of the conventions emphasized that "the Contracting Parties agree to refrain from the use of any projectiles, the sole purpose of which is to spread suffocating and harmful gases" [7]. The fact is that throughout history, people have used all kinds of weapons to protect and get rid of the enemy. They resorted to the use of poisonous substances and poisoned bullets. But it was only in the 19th century that the issue of banning the use of chemical weapons was first raised. Before the Hague Peace Conference, the St. Petersburg Declaration "On the Abolition of the Use of Explosive and Incendiary Bullets" (1868, St. Petersburg) was adopted, and then in 1874 the Brussels Conference on the Codification of the Laws and Customs of War was held.

After the First World War, the ideas of the United States of America about peace achieved through collective security, democratization, free trade and self-determination of the nation began to be actively promoted. All these ideas were enshrined in Woodrow Wilson's post-war world order program proposed in January 1918.

After the Second World War, there were significant changes in relations between the USSR and its former allies. The Cold War began, accompanied by an arms race. The confrontation between the USSR and the United States led to the fact that the military power of these states began to increase intensively, huge funds began to be allocated for the development of more advanced weapons. There is a threat to the world and its security. The USSR could not remain indifferent to the fact that the United States has nuclear weapons, so scientists began to develop them. In 1949, such a weapon was created, and already in August 1953. They reported on the testing of a hydrogen bomb in the USSR.

XII international scientific conference. London. Great Britain. 04-05.01.2024

Gradually, awareness of the danger of such weapons led to the signing in 1963 of an agreement between the USSR, the United States and Britain banning nuclear weapons tests in the atmosphere, underwater and outer space. An important event was the signing of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons in 1968 (in 1995, over 170 States agreed to extend it). Then, in 1972 and 1979, the treaties between the USSR and the United States on the limitation of strategic offensive arms (OSV-1 and OSV-2). And finally, in 1991. The Soviet and American states signed the treaty on the Reduction and Limitation of offensive weapons (OSNV-1).

It was in the twentieth century that international organizations began to appear to maintain and strengthen peace and security. In 1919 – the League of Nations, 1945 – the United Nations (UN), 1949 – the North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1992 – the Collective Security Treaty Organization (CSTO), 1995 – the Organization for Security and Cooperation in Europe and others.

In the 1980s and 90s, they began to talk about general security. This happened immediately after the end of the cold War, when criticism of the concept of national security arose. The fact is that, unlike the concept of general security, it considers human security only as the security of a citizen, i.e. from the point of view of the political aspect. The concept of common security implies not only political, but also economic, social, and ethnocultural human security. Some provisions of this concept have been incorporated into State doctrines and international acts. The Charter of European Security of 1999 can be cited as an example.

The concept of "human security" became actively used in the political sphere after 1994, when the "Human Development Report" of the United Nations Development Programme (UNDP) was released. The Report emphasized the need to consider security not as the security of individual States, but rather as general human security. In addition, it was suggested that approaches and ways of ensuring security should be reviewed. According to proponents of the concept of human security, security should be implemented not through weapons, but through human development. At the same time, sustainable development was recognized as an effective form of development. The Report also identified the main characteristics of safety: universality, interdependence, preventive actions and people-centricity. Economic, food, environmental and political security, health sector security, public and personal security were considered as key areas of security.

Today, researchers are increasingly coming to understand that considering the problem of ensuring national security solely from the point of view of power tools and structures is incorrect. In order to identify the reasons why there is a need to revise the traditional principles and mechanisms of ensuring national security, it is necessary to analyze the modern national security system.

On the way of integration into the world community, Kazakhstan has faced many problems, the solution of which requires new ways of implementing foreign policy. In this regard, an important area of scientific research is the study of the foreign policy of specific states and interstate relations in general, a fundamental review and analysis of Kazakhstan's activities in the international arena in the light of the new global situation. This topic belongs to an important area of political science, as it helps to understand from a scientific point of view how international relations in the era of globalization affect the security and political stability of Kazakhstan.

References

- 1 Platon. Dialogues. M. : Mysl, 1986. 607 p.
- 2 Akvinskyi F. Summa against the Pagans. Dolgoprudny: Vestkom, 2000. p. 121.
- 3 Bacon F. Works in 2 volumes. Vol. 2. M.: Thought, 1978. pp. 348-481.
- 4 Locke J. Two treatises on government // Locke J. Works: In 3 vols. 3. M.: Mysl, 1998. p. 273.
- 5 Kant I. Zum ewigen Frieden. Akademie Verlag GmbH, Berlin 2004. 290 Seiten
- 6 Lippman W. U.S. Foreign Policy. Boston: Little, Brown and Company, 1943. P.5.
- 7 Laws of War: Declaration on the Use of Projectiles the Object of Which is the Diffusion of Asphyxiating or Deleterious Gases; July 29, 1899.

Nato Songulashvili

Georgian Technical University, Georgia

Maia Manchkhashvili

Georgian Technical University, Georgia

Regarding the Soviet system, there are many scientific studies in Georgian and foreign historiography, and therefore, there are many opinions in relation to the mentioned topic. Naturally, in this background, it is difficult but necessary to discuss the question from a different angle and analyze the research in a new, objective direction; get comprehensive conclusions about the problems that have evoked after finding Georgia in the new space. The events that developed in the 1921-1991 and their separate aspects have been studied scientifically and there is quite a large amount of special literature. Although, time edits the scientific literature; the approach to the issue and the trends of assessment of problems change and at a certain stage there is need to revise the history and bring to light the facts “hidden in the labyrinths of time”. Specialist circles are not unfamiliar with the vestiges established and preserved by the Soviet system, which had a certain influence and in many cases even determined the worldview of a part of society. This was facilitated by the attempts to cover the issue unilaterally and keep separate historical sources unknown to wide circles. The monographs created during the Soviet period are mostly written due to the ideology of the epoch. In the result of proper and purposeful approach to the issue, determined by the relevance, complexity and versatility of the problem, huge materials will be obtained, then evaluated, discussed and studied to reach the final result. Proceeding from the afore mentioned, the main goal of the project will be: not only to expose documentary material, but also to analyze problems and ideas with the help of the above-mentioned material.

The years 1921-1991 are quite difficult and full of contradictions for Georgia. Here, different chronological sections, events should be distinguished that determined and influenced the political, socio-economic, religious or cultural situation of the mentioned period. The policy of the Soviet Union served the Sovietization of the states under its control, for which an active struggle was underway both at the ideological level and with practical steps. The history of the Soviet regime covers the years 1921-1991, and this is a stage of seemingly unified politics, ideology, however, like all epochs, ideology has a certain way of development. In this regard, the Soviet policy was not an exception, which was undergoing development and change from the day of its formation, and Georgia, naturally, received these transformations directly and responded in its own way, as far as possible. The research will be carried out envisaging these characteristics, challenges, and changes.

Challenging modern scientific trends, refining the methodology allows us to present and investigate the problem in a different direction. Therefore, we consider the problem of the national identity of Georgia to be an important and unexplored issue. The issue of national identity is discussed mainly based on the well-known values characteristic of the existence of the nation. These are: language, religion, historical memory, tradition, territory, and how society perceives each of them. Naturally, the above should be understood based on the needs and spirit of the era, because the consciousness of the society undergoes certain changes over the centuries. The years 1921-1991 are distinguished by the complexity and frequent changes of political and socio-economic events. Therefore, along with the national characteristics mentioned above, it is important to take into account the changing consciousness of the era and social strata in order to understand the Georgian national identity. To study the issue, first of all, it is necessary to define the main events of the era, i.e. 1921-1991, and their impact on society, and secondly, it is necessary to classify social strata, highlight the values of each of them and understand them as a whole. These are issues that cannot be studied with only one type of source, it is necessary to take into account all the details, make a complex analysis and then form a certain opinion. The aim of the project is to draw attention to public perceptions, based on the comparison of information preserved in different sources.

THE CONTENT OF THE DIGITALIZATION PROCESS AND ITS IMPACT ON POLITICAL PROCESSES

Kappassova G.

*PhD, associate professor
Kazakhstan, c.Pavlodar
Toraigyrov University*

Myrzabek M.

*master's student
Kazakhstan, c.Pavlodar
Toraigyrov University*

Abstract

This article examines the essence of the digitalization process, the impact of digitalization on political and economic processes. Thus, the development of the knowledge society, to which digitalization now makes a key contribution, is not uniform and depends on the level of education, investment, and technological power of the countries of the world, and since the distribution of these indicators across countries is uneven, the digital development of the world is uneven. This circumstance forms the main global problem generated by digitalization and related to it, which is called digital inequality – although it would seem that as a result of the diffusion of innovations, developing countries can acquire new knowledge and escape from poverty.

Keywords: digitalization, globalization, digital economy, politics, international relations, political processes.

Digitalization in its most general form can be defined as the process of saturation with digital technologies of the economy, public and political life, military affairs, public administration, culture, sports, media, medicine, social security, scientific and technical sphere, etc. (in general, all spheres of human life and human communities), including the process of their development. In addition, digital development should also be called not only the process of creating and implementing digital technologies, but also the changes caused by it in politics, economics, i.e. in all spheres of human and social life.

Indeed, in the last few decades, the development of the Internet, mobile communications and computer technologies has formed a new "digital sphere" of socio-political activity. The Global Digital 2022 review shows that the number of Internet users continued to grow during the COVID-19 pandemic. More than two thirds of the world's population (67.1%) use mobile phones (5.31 billion people), 4.95 billion people use the Internet (62.5% of humanity), 4.62 billion people use social networks (58.4%). In 10 years, since 2012, the number of Internet users has more than doubled (from 2.18 billion people), and the audience of social networks – 3.1 times. At the same time, the annual increase in the number of Internet users decreased from almost 12% in 2013 to 4% in 2022 (compared to the previous year) [1]. The Internet has become a "necessity" for a significant part, if not the majority of humanity (especially during the pandemic), today the "average" Internet user of the world spends about 7 hours a day online. Thus, there is reason to believe that the past decade has become an era of universal coverage of the world with digital technologies and may mark a qualitative social transformation at the global level associated with the rapid progress towards universal access and use of digital technologies.

The international legal regulation of the Internet currently continues to be mainly in the space of regulating commercial relations, this process began in the 1990s and is associated with the activities of such organizations as the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL), the World Intellectual Property Organization, the International Chamber of Commerce, the United Nations Center for Trade Promotion and Electronic business , etc . At the same time, the

active, expanding activities of the state, society and individual citizens on the World Wide Web inevitably generate political problems related to both intra-border and trans-border data flows. At the same time, digitalization undoubtedly helps to implement internal political procedures, both in the field of e-democracy and public administration.

The original economic essence of digitalization is also emphasized by the currently available system of definitions. In recent years, the term "digital economy", "digitalization of the existing economy", "transition to a digital state", "implementation of the digital Silk Road", "digital Kazakhstan", etc. have enjoyed considerable popularity in state documents of the Republic of Kazakhstan and research works (as an object of study). There is a significant program "Digital Kazakhstan": "The goals of the state program "Digital Kazakhstan" (are to accelerate the pace of development of the economy of the Republic of Kazakhstan and improve the quality of life of the population through the use of digital technologies in the medium term, as well as create conditions for the transition of the economy of Kazakhstan to a fundamentally new development trajectory, ensuring the creation of a digital economy of the future in the long term" [2]. The policy of states, including foreign ones, in recent decades has been largely aimed at maximizing the use of benefits from digital technologies in the national economy, however, on the other hand, at the same time, the sphere of political management was increasingly interested in information security issues that escalated with the development of digital technologies, and the military, representatives of other security agencies and diplomats – the expanding possibilities of using digital technologies to create military superiority, carry out cyber attacks on information infrastructure, destabilize society through social networks or digital media, conduct intelligence activities, etc.

Thus, a relatively new US National Security Strategy brings cyber threats to the fore in importance among others. Further "digital" modernization of the State Department, including the creation of the Bureau of Cyberspace and Digital Policy, as well as the establishment of the post of special envoy for Critical and new technologies, is called as the priority organizational measures to overcome them [3].

Whereas, among the strategic planning documents directly related to both foreign policy and digitalization, the "Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the field of international information security" approved in 2021 stand out [4]. Interestingly, the terms "digital", "digitalization" and "digital development" are not used in this document. Among the threats to international information security are: the use of ICT for military and political purposes, including in a "hybrid" format (in the form of, for example, computer attacks on state information infrastructure), for terrorist, extremist, criminal acts, as well as the use of technological dominance in the field of ICT by individual countries to monopolize the market and maintaining its hegemony.

Despite the interest and active attempts to take certain measures in the interests of both global development and individual states, the Internet is a fairly free sphere from global regulation, its regulation has been provided since the 1990s only by economic norms. Only China initially gained state control over input and output data flows, as well as over all internal user activity.

At the same time, the rapid development of the Internet has brought a number of new challenges and threats to international information security, which has a number of features, in particular, sources of tangible threats to the state are not only other states or large terrorist networks, but some individuals or organized criminal groups, and difficult to identify [5]. In general, the key areas of work to ensure international information security today are countering (in a broad sense) military and political threats (emanating from hostile countries and including destructive information impact, including propaganda, as well as specific cyber attacks on critical information facilities), as well as countering crime, which operates in the information sphere the sphere as part of the high-tech sphere.

The problems of international information security are being solved quite successfully within the framework of blocs and organizations of allies and strategic partners, for example, the CSTO, NATO, SCO, the EU, etc. They include such structures as the CSTO Advisory Coordination Center for Responding to Computer Incidents, the NATO Cyber Defense Committee, the NATO Cyber Defense Directorate, the NATO Communications and Information Agency and the Cyber Threat Re-

response Center established within its framework, the European Union Network and Information Security Agency, and the European Center for Cybercrime created within the framework of Europol. The UN is also actively involved in these issues. However, there are currently no universal treaties defining the principles and mechanisms of cooperation between all countries of the world in the field of both military-political and anti-criminal security in the information sphere.

Meanwhile, both developing and developed countries can suffer from attacks in the information sphere, despite the fact that the latter have developed tools in the field of information security, they are much more dependent on information infrastructure and may be much more vulnerable to attacks of this kind.

So, the global information space is used, among other things, for crimes and "hybrid" military-political actions. In general, international information security deals with only one of the manifestations of digitalization, from which, as from a complex process, there are significantly more complex problems requiring regulation – for global and national development, for the sustainability of this development, and therefore for international security. In order to consider the problems associated with digitalization from the point of view of a "globalist" approach, it is necessary to consider digitalization as a global process, the beginning of which is associated with the emergence of the concept of the digital economy. At the same time, the generation of problems related to digitalization of a socio-political nature can occur without hostile or criminal intentions, but due to internal imbalances of digital development that have a purely economic basis.

Thus, digitalization is one of the main, main processes of global development, while digital development (as a development based on digital technologies) faces certain problems both at the national and global levels, at the same time, it itself can generate certain and very serious problems. The problems for successful digitalization and the problems from digitalization form the problematic field of digital development, which has a political projection and requires political solutions.

References

1. Digital development / Plan international URL: <https://plan-international.org/how-we-work/digital-development- itc4d/> (accessed: 1.12.2023).
2. Official website of the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/activities/14764?lang=ru> (date of application: 2.12.2023)
3. National Security Strategy// White House, Washington. October 12, 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (date of application: 20.10.2023).
4. Decree of the President of the Russian Federation dated 04/12/2021 No. 213 "On Approval of the Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the field of international information security". URL: <http://kremlin.ru/acts/news/65350> (date of application: 1.12.2023).
5. Pavlovsky A. A. Some aspects of threats to information security in the international sphere // Information security as a component of national security of the state: materials of the International Scientific and Practical Conference, Minsk, July 11-13, 2013 : in 3 volumes / In-t National. Security Rep. Belarus; edited by S. N. Knyazev (Chief editor) [and others]. Minsk, 2013. Vol. 2. pp. 105-109.

Sociological sciences

INFLUENCE OF ADVERTISING ON THE CONSUMERS OF ADVERTISING CONTENT: SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

Goryunova Svetlana Alexandrovna

postgraduate student of the

Department of Political Analysis and socio-psychological processes

G.V. Plekhanov Russian University of Economics, Moscow, Russia

ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ НА ПОТРЕБИТЕЛЕЙ РЕКЛАМНОГО КОНТЕНТА: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Горюнова Светлана Александровна

аспирант кафедры политического анализа и социально-психологических процессов

ФГБОУ ВО «Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова»,

Москва, Россия

Abstract

The sociology and psychology of perception of any advertising messages are based on various forms of influence on the consumer both on his consciousness and subconsciousness. Good advertising does not just persuade the consumer, it manipulates him. The authors of the article note that the manipulation is based on the most common method, when communications bypass all conscious and rational attitudes of a person, directly affecting the subconscious. This is a subtle game, the purpose of which is to change the views, attitudes, behavioral and consumer dogmas of the buyer. We can say that in the case of manipulation, the "system of psychological coordinates" of a person can be changed, stereotypes and even established values are replaced. The article provides a classification of advertising by type of perception: visual, auditory and audiovisual, and also considers the AIDA model, which allows you to create advertising of goods, affecting the significant emotional and motivational states of the consumer, and the main factors of advertising impact on consumers of advertising content, which form a mechanism for attracting and retaining the attention of the entire audience, are also noted. In conclusion, the authors emphasize that advertising shapes a person's perception of products or services, causing positive or negative emotions, it has a direct impact on their emotional state, motivation and preferences. Advertising not only informs about the product, but is also a powerful tool that shapes human opinion, attitudes and behavior.

Аннотация

В основе социологии и психологии восприятия любых рекламных сообщений лежат разнообразные формы воздействия на потребителя как на его сознание, так и подсознание. Хорошая реклама не просто убеждает потребителя, она манипулирует им. Авторы статьи отмечают, что в основе манипуляции лежит самый распространенный метод, когда коммуникации минуют все сознательные и рациональные установки человека, напрямую воздействуя на подсознание. Это - тонкая игра, целью которой является изменение взглядов, установок, поведенческих и потребительских догм покупателя. Можно сказать, что в случае с манипуляцией изменению поддается «система психологических координат» человека, происходит замена стереотипов и даже устоявшихся ценностей. В статье приводится классификация рекламы по типу восприятия: визуальная, аудиальная и аудиовизуальная, рассматривается модель AIDA, позволяющая создавать рекламу товара, воздействуя на значимые эмоциональные и мотивационные состояния потребителя, а также отмечаются основные факторы воздействия рекламы на потребителей рекламного контента, которые образуют механизм привлечения и удержания внимания всей аудитории. В заключение авторы подчеркивают, что реклама формирует у человека представление о товарах или услугах,

вызывая положительные или отрицательные эмоции, она оказывает непосредственное влияние на его эмоциональное состояние, мотивацию и предпочтения. Реклама не только информирует о продукте, но и является мощным инструментом, формирующим мнение, установки и поведение человека.

Keywords: advertising, perception, need, behavioral reactions, manipulation, persuasion, consumer.

Ключевые слова: реклама, восприятие, потребность, поведенческие реакции, манипуляция, убеждение, потребитель.

В основе социологии и психологии восприятия любых рекламных сообщений лежат разнообразные формы воздействия на потребителя как на его сознание, так и подсознание. Хорошая реклама не просто убеждает потребителя, она манипулирует им.

Если когда-то считалось, что реклама - это донесение информации, то сейчас в пору говорить о таком психологическом феномене, как программирование человеческого сознания. Естественно, оно применяется не всегда. Часто рекламные сообщения воздействуют на рациональное мышление, представляя аргументы и доказательства уникальности и качества товара [1].

Одним из необходимых элементов успешного внушения является частота показа рекламы. Тем самым, многократный повтор и приводит к программированию сознания. Потребитель начинает верить в то, что товар или услуга действительно хороши, даже при наличии изначального скептицизма.

В основе манипуляции лежит самый распространенный метод, когда коммуникации минуют все сознательные и рациональные установки человека, напрямую воздействуя на подсознание. Это - тонкая игра, целью которой является изменение взглядов, установок, поведенческих и потребительских догм потребителя. Можно сказать, что в случае с манипуляцией изменению поддается «система психологических координат» человека, происходит замена стереотипов и даже устоявшихся ценностей [8]. И все это происходит неосознанно. Вся суть манипуляции в том, чтобы свести давление к минимуму, когда потребитель не будет ощущать силу убеждения. Но тем не менее, станет действовать иначе.

Манипуляция заменяет собой «воздействие в лоб», убеждение посредством аргументов и создает эффект проблемы; вызывает у потребителя эмоциональную реакцию; преподносит решение таким образом, что убеждает потребителя в том, что он сам к нему пришел.

Как отмечает И.В. Мкртумова, стратегии рекламного манипулирования зачастую основаны на принципах внедрения скрытых убеждений и ценностей, подчиняющихся коммерческим интересам на уровне подсознания, что приводит к неосознанному структурированию потребительского выбора. Также, использование современных цифровых технологий позволяет целенаправленно сегментировать молодежную аудиторию и углублять манипулятивные эффекты через персонализированный подход, дополнительно усиливая влияние рекламы в социальном поле [5].

Если рассматривать всю рекламу по типу восприятия, то ее можно классифицировать следующим образом [2]:

1. Визуальная, то есть – зрительная, то, что мы видим. Рекламные макеты в СМИ, наружная реклама, баннеры в интернете. Воздействие оказывается на зрительном уровне. Уровень внушения, как на сознательное, так и на подсознательное восприятие очень высок, особенно - если применяются тщательно подобранные образы, слоганы и текстовые сообщения.

2. Аудиальная. Эту рекламу мы воспринимаем на слух. К ней, прежде всего, относится реклама на радио, а также — рекламные голосовые сообщения в общественном транспорте, в торговых центрах, магазинах, кинотеатрах, на спортивных объектах и т.д. Считается, что восприятие на слух менее эффективно, чем визуальное, но это спорная точка зрения. Звуковые эффекты, музыка, интонации и тембр способны вызвать сильные ощущения.

3. Аудиовизуальная. Это телевизионная реклама, а также вся видеореклама в интернете и социальных сетях. Она воздействует как на зрительные, так и на слуховые органы чувств и считается самой оптимальной, так как работает в комплексе. Аудиовизуальная реклама позволяет задействовать все технологии воздействия — как рационально-сознательные, так и манипуляции.

Однако технологии рекламы позволяют воздействовать и на «другие кнопки», вовлекая наше осязание и обоняние, так называемые тактильные ощущения.

К примеру, они проявляются при визуальном контакте с многочисленной рекламной сувенирной продукцией. А воздействие на органы обоняния проявляется через полиграфические материалы и журналы. Наиболее иллюстративно в этом случае - наличие специальных вставок с парфюмерным запахом там, где присутствует соответствующая реклама. Любые рекламные сообщения строятся на каком-то определенном средстве воздействия и аргументации, на рациональности или эмоциях [9].

Далее стоит отметить такой элемент, как восприятие. Это цельная картина, вызванная реакцией нашего мозга на увиденное. Восприятие также проявляется на зрительном и слуховом уровне, на уровне вкуса и осязания.

Этот процесс психологи считают в высокой степени осмысленным, в котором важен фактор узнаваемости. На этой основе складывается так называемый «долгоиграющий» образ, оказывающий влияние на поведенческую модель. В зависимости от проработки, образ может быть успешным или нет.

Восприятие складывается из «пазлов», но решающую роль играет визуальная часть. Она наиболее доходчива и понятна, и работает лучше «вербальной» составляющей (хотя это и не догма). Визуальные образы и цветовая палитра откладываются в подкорке мозга и программируют запоминание и дальнейшую реакцию. Это очень важно для сегментов, где велика конкуренция, где невероятно трудно привлечь внимание. Доказан факт, что многие люди из раза в раз выбирают определенную марку, основываясь на устойчивой привычке, и не могут объяснить свои предпочтения. А так, при «слепом тестировании» они не в состоянии отличить предложенные образцы.

Социологи и психологи называют это феноменом простоты. Дело в том, что наш мозг воспринимает все по принципу «от сложного к простому», старается упрощать, делить глобальное на несколько более понятных, четких составных частей.

Процесс усвоения информации будет улучшен, когда товары [7]:

- актуальны для жизни и работы;
- воспринимаются с точки зрения важности в будущем, в развитии;
- решают проблемы и задачи, с которыми человек сталкивается ежедневно (либо они связаны с глобальными планами);
- непосредственно вызывают интерес.

Соответственно, если потребитель не считает увиденное жизненно важным, такая реклама не задержится в памяти, автоматически не будет восприниматься.

Выделим следующий важный элемент - внимание. Его свойства весьма многообразны. Маркетологи, социологи и психологи выделяют особенность, позволяющую сосредоточиться на определенном объекте, а также возможность его переключения с одного на другое. Перечисленное влияет на обработку данных от увиденного (то есть, на осмысление).

Из-за обилия носителей (будь то теле- и радиореклама, реклама в социальных сетях и медиа, наружная или печатная), мы не можем сосредоточить внимание: оно «прыгает», и является неустойчивым. Задача маркетинга в целом - заставить сосредоточиться на конкретном объекте. Непросто, так как внимание является некоей производной наших потребностей, и зависит от настроения.

По мнению Ф. Котлера, произвольное внимание - раздражитель, оно основывается на оригинальности, динамике, ряде других моментов. Хотя не следует забывать, что излишне шокирующие образы отталкивают. Также внимание носит выборочный характер и фиксирует только нужные детали [3].

Эмоции важны не только при оценке людей, событий. Если не рассматривать сугубо рациональные сообщения, то вся остальная реклама в разной степени вызывает к нашим эмоциям. К одним брендам мы относимся позитивно или нейтрально, другие вызывают симпатию, третьи - отталкивают, четвертые вызывают противоречивые чувства. Хуже всего, когда реклама оценивается по принципу «ни рыба ни мясо». Она просто не способна сыграть роль «крючка». Еще хуже отторжение. Идеал - когда реклама «цепляет», а увиденное вырастает до уровня восторга.

Эмоции от увиденной рекламы проецируются на товар или услугу, а затем вызывает цепную реакцию: купить по возможности, немедленно приобрести, отказаться. Проявления эмоций многообразны. К базовым, на которые опирается значительная часть рекламы, относятся проявления любви, радости, счастья. Эффективно и чувство удивления. Можно сработать на чувстве страха (реклама охранных систем, сигнализаций). Но стоит избегать таких тем, которые провоцируют гнев, печаль, отвращение. Реклама, которая подается в формате негатива, отталкивает (исключение составляет некоторая социальная реклама) [6].

Человеческие переживания составляют эмоциональную часть памяти, и новые эмоции автоматически сравниваются с уже пережитыми. К примеру, при демонстрации видеоролика мы видим сюжет, и если он талантливо создан, переживаем перипетии (пусть и уложенные в 30 сек). При этом, увиденное должно быть психологично, последовательно. При отсутствии этого у многих не происходит реакции вовлечения, переживания. Такая реклама будет слабой.

Очень действенно то, что «продает мечту», демонстрируя яркие картины повышения статуса. В этом случае, эмоциональная окраска просто необходима.

Самой применяемой формулой рекламы, по мнению А.И. Кравченко, является модель AIDA (аббревиатура из четырех ключевых терминов), состоящая из четырех основных шагов [4].

1. Первый шаг - привлечение внимания, обозначен литерой А (attention). Как уже было сказано, здесь хороша яркость, оригинальность, юмор, неожиданные ходы, интрига.

2. Реклама замечена? Прекрасно! Теперь нужно вызвать любопытство, глобально - удерживать в рамках интереса. В формуле это обозначено буквой I (interest). Внимание может быть осознанным, когда потребитель ищет информацию, и непроизвольным (большая часть рекламы, когда важна максимальная заинтересованность).

3. Желание получить рекламируемое — следующий этап, обозначенный буквой D (desire). Тут важно убеждение, аргументы, демонстрация выгоды: что человек получит после того, как совершит покупку? Замечательно, если товар имеет уникальное торговое предложение, но доказано, что покупают не только решение проблемы, но и эмоции, мечту, статус. Дорогие часы, красивые платья, косметические услуги — это не только функционал, но и ощущение того, что жизнь удалась, демонстрация возможностей и красоты.

4. Заключительный этап - конечно же, действие - А (action). Установка на совершение покупки, убеждение в правильности решения. У человека не должно остаться сомнений. Наоборот, у него усиливается впечатление, что откладывать покупку не стоит - нужно попробовать без промедления.

Данная формула разработана в середине прошлого века, и является тезисным руководством к созданию рекламы. Со временем, она была несколько расширена, дополнена новыми терминами: доверие, мотивация, рядом других.

В заключение следует отметить, что рекламный контент в целом можно считать символически организованным пространством, в котором интерпретатор имеет дело со знаками различных семиотических систем. Любая реклама формирует у человека представление о товарах или услугах, вызывая положительные или отрицательные эмоции, она оказывает непосредственное влияние на его эмоциональное состояние, мотивацию и предпочтения. Реклама не только информирует о продукте, но и является мощным инструментом, формирующим мнение, установки и поведение потребителей.

List of references

1. Arzhanov, K.V. History of Russian advertising: Gallery of advertising classics / K.V. Arzhanov, T.A. Pirogova. - Moscow: Norma: Studcenter, 2020. - 287 c.
2. Goryunova, S.A. Advertising of goods and services in the social network INSTAGRAM, collection of articles of the international scientific journal "Development and topical issues of modern science", № 3 (22), 2019. - C. 56-62.
3. Kotler, F. Fundamentals of marketing / Kotler, F. - M.: Progress, 2019. - C. 167.
4. Kravchenko, A.I. General sociology: textbook for universities - M.: Unity, 2018. - 439 c.
5. Mkrtumova, I.V. From "Trojan Horse" to "Fake Eaters": a sociologist's view on the images of information behavior and manipulation // In the collection: Scientific research in the modern world: problems, trends, prospects. Collection of articles based on the results of the Scientific Professor Forum February 7, 2023. All-Russian public organization "Russian Professors' Assembly". 2023. - C. 228-236.
6. Orishev, A.B. Sociology of advertising activity: Textbook / A.B. Orishev. - M.: ITS RIOR, NITS INFRA-M, 2016. - 235 c.
7. Pronina, E.E. Psychological expertise of advertising / E.E. Pronina. - Moscow: RIP-holding, 2019. - 165 c.
8. Rushkoff, D. Mediavirus, K. How pop culture secretly influences your consciousness / Per. from Engl. D. Borisov. - Moscow: Ultra. Culture, 2021. - C. 176.
9. Psychology of advertising - influence on a person - [Electronic resource]. Mode of access: <https://sunmag.me/sovety/17-03-2014-psikhologiya-reklamy-priemy-vozdjstviya-reklamy-na-che-loveka.html> (date of address 17.12.2023).

**METHODS OF RESOLVING DISPUTES IN E-COMMERCE – THE EVOLVING
APPROACHE TO ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION**

Predrag Mirković

*PhD, associate professor,
Faculty of Law for Commerc and
Judiciary in Novi Sad,*

University Business Academy in Novi Sad,

Jelena Stojšić Dabetić

*PhD, associate professor,
Faculty of Law for Commerc and
Judiciary in Novi Sad,*

University Business Academy in Novi Sad

Abstract

The progress of the Internet has revolutionized the way business is conducted, leading to a dynamic and transformative phenomenon known as electronic commerce or e-commerce. E-commerce refers to the process of buying, selling and exchanging goods, services and information via electronic networks, primarily the Internet. It transcends geographic boundaries, enabling seamless transactions around the world and creating new avenues for economic growth. At the same time, the legal framework governing e-commerce, aptly named e-commerce law, plays an indispensable role in regulating, facilitating and securing these digital transactions. The Electronic Commerce Act aims to establish rules that ensure the fair and secure conduct of e-commerce transactions, fostering trust between parties and mitigating potential legal or other disputes. It is a dynamic field that is constantly evolving to address new challenges brought about by technological advances, new business models and changing consumer behavior. In the field of e-commerce, disputes are an inevitable aspect of digital transactions. Resolving these disputes is critical to maintaining trust, protecting consumer rights, and ensuring the smooth functioning of online commerce. In this paper, the authors discuss the necessity of creating new dispute resolution mechanisms in the field of interaction between e-commerce entities. The goal of the research is to point out the necessity of the evolution of traditional legal mechanisms for dispute resolution, that is, the creation of new innovative solutions that will functionally contribute to the further development of e-commerce. The focus of the paper is to acknowledge the existence of alternative disputes resolution, as more effective way of resolving disputes in e-commerce.

Keywords: digital society, e-commerce, legal protection mechanisms, legal remedies, alternative dispute resolution models.

Introducing remarks

In the rapidly evolving digital age, electronic commerce, commonly known as e-commerce, has emerged as a transformative force reshaping the way businesses and consumers engage in commercial transactions (Stojšić Dabetić, Mirković, 2023, 34-42). E-commerce refers to the process of buying, selling and exchanging goods, services and information via electronic networks, primarily the Internet. It transcends geographic boundaries, enabling seamless transactions around the world and creating new avenues for economic growth. At the same time, the legal framework governing e-commerce, aptly named e-commerce law, plays an indispensable role in regulating, facilitating and securing these digital transactions.

E-commerce, short for electronic commerce, encompasses a wide range of online commercial activities. At its core, it is a digitized counterpart to traditional commerce, where buying and selling extends beyond physical storefronts to include digital marketplaces, websites, mobile apps and other virtual platforms (Menna Barreto 2009,109-123). The essence of e-commerce lies in its use of digital technologies to facilitate transactions, ranging from the purchase of physical goods and digital

products to the use of services and the sharing of information. E-commerce thrives on the speed, affordability and convenience offered by the Internet, allowing consumers to shop from the comfort of their homes and businesses to expand their reach to a global customer base. This dynamic environment has given rise to various e-commerce models, including business-to-consumer (B2C), business-to-business (B2B), consumer-to-consumer (C2C), and more recently, platform-based ecosystems (Mirković, 2023, 17-37).

The general context of contracting in modern society, which relies heavily on the use of digital technology, so much that society is primarily defined as digital, has changed a lot in relation to the traditional postulates of contracting, which are based on a written contract or contract done in writing (Stojšić Dabetić, Mirković, 2021). In the digital age, the process of contract formation through offers, negotiations and pre-contractual agreements has undergone a transformative change. E-commerce, as a virtual marketplace, presents unique legal considerations in this regard. Businesses that engage in online transactions must navigate a complex landscape that includes forming valid contracts, ensuring fair negotiations and obtaining informed pre-contractual consent. This paper addresses the alternative perspective surrounding these aspects, shedding light on the intricacies, challenges and safeguards that underpin the e-commerce contracting process in area of resolving disputes between parties.

Phenomenology of conducting business in e-commerce - a necessity for dispute resolution alternatives mechanisms

E-commerce transactions are centered on the exchange of physical or digital goods and services between buyers and sellers. Transactions may include online payments, shipping and delivery. E-commerce transactions are a fundamental aspect of the modern commercial landscape, offering a seamless and convenient way for individuals and businesses to exchange goods and services. The digitization of these transactions has revolutionized the way commerce works, allowing buyers and sellers to connect across geographic boundaries.

E-commerce transactions encompass a wide range of interactions, each tailored to different types of goods, services and transaction models. The following are some common forms of e-commerce transactions:

1. Business-to-Consumer (B2C). This is perhaps the most well-known form of e-commerce, where businesses sell products or services directly to individual consumers. Retail stores, marketplaces and online service providers fall into this category;

2. Consumer-to-Consumer (C2C). In C2C transactions, individuals sell goods or services directly to other individuals through online platforms. Online auction websites and classified ads are typical examples of C2C e-commerce;

3. Business-to-Business (B2B). B2B e-commerce involves transactions between businesses. This category includes supply chain interactions, wholesale trade, and procurement processes conducted electronically;

4. Direct-to-Consumer (DTC). DTC transactions involve manufacturers or brands selling their products directly to consumers, bypassing traditional retail intermediaries. This model allows brands to establish a direct relationship with their customers (Stojšić Dabetić, Mirković, 2022, 77-87).

In the context of using computers and other forms of digital technology for concluding contracts via e-commerce, the contracting parties, in accordance with the principle of freedom of contract and consensualism, can agree that in mutual business communication the relevant will is expressed in an appropriate, technical way or in a certain technical or electronic format (Dukić Mijatović, Mirković, 2022, 59-63)

In the domain of e-commerce transactions, consent serves as a fundamental principle for establishing mutual understanding and agreement between the parties involved. The concept of consent finds its footing in contractual arrangements, forming the legal basis that underpins the integrity of the interaction between consumers and businesses. When talking about the use of digital technology in contracting, passive and active mechanisms of contract creation can be distinguished, depending on what the contracting parties use for communication or for the purpose of concluding a contract without the need for personal presence. The distinction is based on the degree of involvement of the human factor in contracting (Gisler et. al, 2000, 15-18).

In the dynamic landscape of e-commerce, contractual agreements stand as beacons of assurance, outlining the terms, conditions and mutual obligations of the parties. An act of consent is inherently built into these agreements, as the parties expressly or implicitly acknowledge their understanding and willingness to abide by the stipulated terms. E-commerce platforms often use mechanisms through which parties provide implicit consent. By clicking "I accept," "I agree," or a similar term during the checkout process, consumers are effectively entering into a contractual agreement with the business. This acceptance signifies not only agreement to the terms, but also recognition of the implications of the terms for data use, privacy and transaction integrity. In addition to wider acceptance of the conditions, express consent may be requested for certain activities. For example, consumers may provide express consent to receive promotional emails or share their information with third-party partners. These consents, when explicitly given, are integrated into the wider contractual framework. Treaties not only establish the parameters of consent, but also provide mechanisms for enforcement. When one party violates the terms it has agreed to, the other party may seek remedies through legal or other channels. This reinforces the importance of consent within the contractual context, highlighting its key role in maintaining the balance of e-commerce transactions. Consumer protection regulations often intersect with contractual agreements to ensure that consents are transparent, fair and informed. Regulatory frameworks can mandate that contracts be written in plain language, providing consumers with the clarity necessary to make informed decisions. Therefore, e-commerce by itself transform the way businesses are done, and legally defined. In that regard a new type of contract, smart contracts have been introduced in e-commerce, specifically in specific markets. Smart contracts have found their application in the practice of banks for granting loans and automatic payments, insurance companies for processing claims, courier services for payment after delivery (Mirković, Stojšić Dabetić, 2019, 58-62). Because of the nature of e-commerce, the "*speed of transaction*", the distance between entities and the usage digital technology, arising question of regulations for future disputes is more then ever a question that transforms traditional legal remedies and concepts. A necessity for quick solutions in this matter is the one that can determine how much and how often the subject are going to be engaged in this type of business. One can argue that the future of e-commerce is not on the ledger of technological advancement, but more on the aspect of security associated by the level of trust and protection in conducting business and the speed of which disputes are resolved.

Resolving disputes in e-commerce - the necessity of securing the usage of alternative methods

The dynamic progress of e-commerce brought a massive level of necessity to subjects of e-commerce to find new and alternative ways of resolving disputes in favor of doing business. Traditional ways of resolving disputes by legal methods and institutes are in need to be reevaluated to be in favor of e-commerce. Also, the binderies of "*traditional legal institutes*" means that there is a necessity of finding new, alternative ways of resolving disputes in every faze of e-commerce business. In the field of e-commerce, disputes are an inevitable aspect of digital transactions. Resolving these disputes is critical to maintaining trust, protecting consumer rights, and ensuring the smooth functioning of online commerce. From contractual disagreements to issues related to product quality or data privacy, e-commerce entities must use a variety of dispute resolution methods to resolve conflicts. This research takes on alternative perspective on e-commerce dispute resolution, shedding light on the mechanisms, frameworks and regulatory considerations that guide dispute resolution in the digital age. The concept of this part of paper is to address and explain different methods of resolving disputes that can be identified in different fazes of conducting business in the field of e-commerce. Because of the nature of e-commerce, there are different types of issues that can be identified in every phase of business as potential problems that can lead to disputes and therefore in a need for resolution.

Negotiations and communication as the first mechanism of resolving disputes

The first step in dispute resolution involves direct negotiations between the parties involved. E-commerce businesses and consumers can engage in open communication to address issues, clarify misunderstandings, and reach mutually acceptable solutions. Negotiation is a flexible and informal method that can often lead to quick solutions without involving third parties.

Negotiations and communication play a pivotal role as the initial and often the first line of defense in resolving disputes within the realm of e-commerce. In the dynamic and digital landscape of online transactions, where misunderstandings, logistical issues, or other disputes may arise, the ability to engage in effective negotiations and clear communication is crucial. This mechanism offers flexibility, fosters understanding, and has the potential to preserve relationships between parties involved in e-commerce transactions. First and foremost is a necessity of open channels of communication. Establishing open and prompt lines of communication is essential. Parties should feel encouraged to communicate concerns, questions, or issues as they arise. In that regard, e-commerce platforms and businesses should provide clear contact information, ensuring that customers and clients can reach out easily. This system need to integrate adequate level of personal information of every participant in this process. On the other hand, there's a necessity for data collection regarding each participant to be minimized and secured for privacy protection. This method of resolving disputes is the one that traditionally is in use for every type of business, going from traditional commerce business to new ones in area of digital economy including e-commerce as part of it (Dukić Mijatović, Mirković, 2022, 59-63). Therefore, first method or mechanism for resolving disputes is the one that is not formal, rather that is the one that is used often as first method. Positive aspects are that they are very unformal, easy and cost effective. A negative aspect is a necessity for more in-depth information about all participants involved in particular business transactions in a domain of e-commerce. Every possible conflict must be addressed by this method as the researchers have found that majority of initial problems in conducting business in area of e-commerce are resolved in the first unformal manner.

Real-time communication platforms – new approach in resolving disputes in e-commerce

E-commerce is based on the usage of different types of digital products, mainly in area of communication. Progress that world have seen in Industry revolution 3.0 and 4.0, Internet and AI, have transformed many aspects of social interaction, consequently also in conducting business. Therefore, a new ways of doing business that has emerged in area of e-commerce brought a new possibility's of, not only doing business, but also establishing new ways of resolving potential conflicts between interest parties. As we can acknowledge, not only that that e-commerce had impacted and transformed the ways of businesses interactions are conduct, the majority of changes have also impacted the way that disputes, conflicts and misunderstanding in every day businesses activity's are dealt with.

There are different models of conducting businesses activities in a area of e-commerce, and therefore are a different types of communication platforms. Their role are primarily to be a platforms that connect sellers and buyers. But the necessity is that this platform need to be able to deal with potential misalignment of interest of business subjects in particular transactions. On that regard real time communication platforms are now transforming in the way they can be in use of resolving various types of problems that may arise. This platform are now one on new approach in area of this research. Many e-commerce websites as “platforms” incorporate live chat features, allowing customers to communicate with support representatives in real-time. This immediate access to assistance can prevent issues from escalating in more problematic disputes (Dukić Mijatović M., Uzelac O., Mirković P., 2022, 1225-1239). Every subject in this types of transactions have in their best interest for particular business to be resolved successfully. That brings us to the role of web site platforms, and their role in this particular case. Primary role of this platforms is to provide customer support hotlines and to be a bridge in communication between seller and buyer. E-commerce platforms must have transparent policies regarding product descriptions, shipping, returns, and other relevant information. Clear communication of policies helps manage expectations and give valid information of relevant to every aspect of business transaction, including also a communication between relevant parties. Providing a customer support hotline enhances direct communication, enabling customers to speak with a representative and resolve issues efficiently. In that regard, legal responsibility of platforms are to comply with regulation in regard to personal privacy and information. Also, a person behind this process associated to platform in some form of employment, is in special legal connection with representatives of platforms and have various types of obligations

in a domain of conducting his role and protection data and privacy of each subject. Positive aspects of this type of resolving disputes is that in more cases problems are solved in direct communication with all interested parties at beginning of possible dispute. Essential, there's role are to mediate between subjects and resolve disputes in its initial phase. Many problems are associated with miscommunication between subjects in e-commerce, and this way of addressing this issue is proving to be effective, specially in correlation with little cost and time effectiveness. The limiting factor of this model of is that a more difficult problems between parties is going to be more challenging, and therefore not suitable for resolving disputes.

The role of e-mail communication in resolving disputes

Ensuring that business ententes are aware of, and understand, the terms of service can prevent disputes is one of key aspects of resolving disputes. In that regard, clear language and accessible documentation contribute to transparency of each individual business transaction via e-commerce. Toolset that are eligible for resolving disputes are closely associated with various communication channels. The benefits of digital technology in a domain of digital economy is the variety digital tools that can have significant role, not only in initiating business but also in resolving potential conflicts, problems or disputes (Dukić Mijatović, Mirković, 2022, 53-70). E-mail communication is the first kind of digital communications technology that have had a significant impact on the rise of digital economy and therefor e-commerce as its main “*product*”. One of characteristics of e-mail, is in its technical element and that is that e-mail serves have a written record of communication between users, in this case a business entities. There is a digital written proof of every communication that's have been established and digitally processed between businesses entities. Therefore, e-mail as it self is not only a way to communicate to other subject, but also a possible tool for dissolving disputes, specially when occurs in some domain of business. When a possible dispute arise, communication via e-mail can be very useful digital tool to address the issues that arise in some aspect of business transaction. Structured and detailed emails can be used to articulate concerns, propose solutions, and engage in a documented negotiation process. Positive aspects of this mechanism of resolving disputes are direct communication between interested parties, that is not linked to other entities such as is with communication platforms. Also, a technical aspect of email communication is a history of every e-mail sent or received, which can be useful in any possible miscommunication that can be easily traced because of the stored history information. A negative aspect, or better said a limitation, is remote distance between entities that can only communicate with one and other via text message trough e-mail. Therefore this method of resolving any disputes in e-commerce is limited by the technical aspect of one, in this particular case a communication via email has its own limitations.

Online dispute resolution (ODR) platforms

Many e-commerce platforms have their own internal mediation processes. When disputes arise between buyers and sellers on these platforms, the platform's mediation services can help facilitate communication and reach a mutually beneficial solution. Online Dispute Resolution (ODR) platforms are digital platforms designed to facilitate the resolution of disputes that arise in online transactions, that is commonly identified in e-commerce. These platforms leverage technology to provide a virtual space where parties involved in a dispute can engage in negotiations, present evidence, and ultimately reach a resolution without the need for traditional legal proceedings. The basic principle is based on the legal aspect of arbitration as an alternative method for legal disputes (Mirković, Lampe, Džudović, 2009). These platforms provide a virtual forum where parties can present their cases, exchange evidence and engage in discussions to reach a resolution. As we can conclude, this mechanism of resolving legal or other disputes is much in common with the arbitration's system known as alternative method that doesn't include state courts. The main difference is that ODR platforms often use technology to facilitate efficient and cost-effective dispute resolution, placing the whole process in virtual domain. One can say that the ODR platforms play a crucial role in the e-commerce landscape. Nonetheless, the progress of e-commerce have had a big effect on establishing this type or method of resolving disputes.

Main components of ODR platforms include following. Firstly, ODR platforms offer virtual mediation and arbitration services. Mediation involves a neutral third party facilitating negotiations

between the disputing parties (Počuča, Mirković, 2009, 109-116). The main difference in association with arbitration on the other hand, entails a third-party arbitrator making a binding decision after considering the evidence presented. Therefore the ruling of arbitrator is final in legal terms and it is the one that is given by the third-party person-arbitrator. Mediation only facilitate the process, bringing two parties in position to mutually come to the agreement. Secondly, one of the primary advantages of ODR platforms are its accessibility. Parties can engage in the resolution process from anywhere with an internet connection, eliminating the need for physical presence in a courtroom or mediation office. On the other spectrum, arbitration is done primarily in physical presence of each subject, what can be a difficult task to comply, especially in cross-border business transactions. The convenience factor is particularly important in cross-border disputes where participants may be located in different countries and time zones. One of components of ODR platforms is that many of e-commerce platforms integrate ODR mechanisms directly into their systems. This integration streamlines the dispute resolution process, making it easier for users to access ODR services when needed, which is convenient for every party involved. The integration often includes features such as a dedicated dispute resolution portal, automated notifications, and seamless data transfer. Finally, ODR platforms provide tools for managing documents related to the dispute. Parties can submit evidence, documents, and relevant information electronically, creating a centralized repository for the resolution process. This digital evidence submission streamlines the dispute resolution timeline and ensures that all relevant informations are easily accessible. Also worth mentioning is that ODR platforms are often a cost-effective alternative to traditional litigation. The virtual nature of the process reduces the need for physical facilities and can significantly lower the overall costs associated with dispute resolution.

Concluding remarks

The legal perspective of e-commerce dispute resolution encompasses a range of methods that meet the unique challenges of the digital environment. The method chosen depends on the nature of the dispute, the parties involved and the applicable legal framework. As e-commerce continues to evolve, effective dispute resolution mechanisms remain vital to maintaining consumer trust, encouraging responsible business practices and fostering a thriving digital marketplace. Establishing clear lines of communication, utilizing various platforms, and embracing transparency can lead to effective negotiations and, ideally, prevent disputes from escalating to more formal mechanisms. This approach not only addresses immediate concerns but also contributes to the long-term success and reputation of e-commerce businesses. Dispute resolution methods in e-commerce must uphold the principles of fairness, transparency and impartiality. Parties should have equal access to the process and the opportunity to present their case. If other methods do not bring a satisfactory solution, the parties can resort to litigation - take the dispute to court. Litigation involves formal legal proceedings and can be time-consuming and expensive. However, it can provide a final and enforceable decision when disputes cannot be resolved by other means. There is a clear correlation between the progress of e-commerce and the "innovation" of different types or methods of resolving disputes. One can argue that the future of e-commerce is directly in correlation with the effectiveness of resolving disputes in timely manner. Therefore, it is crucial that all methods addressed in this paper of resolving disputes are presented to the subjects of e-commerce.

References

1. Dukić Mijatović, M., Mirković, P. (2022). *Digitalna ekonomija i informaciono društvo – domet i pristup pravne regulacije*. Ekonomija – teorija i praksa, vol. 15, br. 2, str. 53-70.
2. Dukić Mijatović M., Uzelac O., Mirković P. (2022). *Digital token in the business function of cooperatives*. Ekonomika poljoprivrede, 2022, Vol. 4, pp. 1225-1239, ISSN 0352-3462
3. Gisler, M., Stanoevska-Slabeva, K., Greunz, M. (2000). *Legal Aspects of Electronic Contracts*. Infrastructures for Dynamic Business-to-Business Service Outsourcing (IDSO'00), Stockholm, 5-6 June 2000.
4. Menna Barreto, R. (2009). *Electronic contracts as legal cyber communication*. Revista DIREITO, Sao Paulo, 109-123.

5. Mirković, P., Stojšić Dabetić, J. (2020) *Alternativni načini organizovanja privrednog poslovanja za vreme pandemije Covid 19 - izazovi elektronske trgovine*, Kultura polisa, No. 17, Izdavač: Kultura - Polis, Novi Sad i Institut za evropske studije, Beograd, ISSN: 1820-4589, UDK 351.77:330.34, 55-68
6. Mirković P. (2023). *Digitalna imovina - legislativni pristup regulisanju novog imovinskopravnog instituta*. Pravo - teorija i praksa. 2023; vol. 40(suppl):17-31
7. Mirković, P. Stojšić Dabetić, J. (2023). Pravni osnov e-trgovine – komplementarnost zakonskih propisa u pravu Republike Srbije. *Zbornik radova XX međunarodni naučni skup „Pravnički dani -prof. dr Slavko Carić: Dve decenije razvoja pravne misli“*, Novi Sad, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, str. 597-613. ISBN: 978-86-86121-58-5
8. Mirković, P., Lampe, R. i Džudović, M. (2009). *Arbitražno rešavanje sporova - medijacija, postupak mirenja pred arbitražnim organom sa osvrtom na normativna rešenja EU*. Časopis, “Pravo-teorija i praksa” 5-6/09.
9. Mladenov, M., Stojšić Dabetić, J. (2021). *Ažuriranje „prava da se bude zaboravljen” kao principa zaštite podataka u Evropskoj uniji*. Kultura polisa, No. 18, ISSN: 1820-4589, UDK 343.2:341.1/.8, 99-109.
10. Stojšić Dabetić, J, Mirković, P. (2021). *The role of digital technology in keeping modern digital society sustainable*, International Scientific Forum “Danube – River of Cooperation”, Beograd, 135-147, ISBN 978-86-82825-22-7
11. Stojšić Dabetić, J., Mirković, P. (2022). Ugovaranje i ugovorno pravo u digitalnom društvu. *Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu*. ISBN:978-86-86121-48-6.
12. Stojšić Dabetić J, Mirković P. (2023). Contracting in modern digital society – phenomenological and legal Outlines. *VII International scientific conference „Development of science in the XXI century “*, September 14-15, 2023, Dortmund, Germany, 34-42, ISBN: 978-92-44513-67-5.
13. Počuča, M., Mirković, P. (2009). *Mirno rešavanje radnih sporova*. Časopis „Pravo - teorija i praksa“, vol. 26, br. 7-8, str. 109-116.

UDC 316.7

INNOVATIVE POTENTIAL OF ETHNO-CULTURAL TRADITIONS

Syzdykova M.B.

Candidate of Social Sciences, Acting Associate Prof. of the Chair of Philosophy and social-humanitarian disciplines Kazakhstan, Kyzylorda

УДК 316.7

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ

Сыздыкова М.Б.

*канд.соц.наук, и.о.ассоц. проф. кафедры философия
и социально-гуманитарных дисциплин
Казakhstan, г.Кызылорда*

Abstract

The article deals with the potential of ethno-cultural traditions and their realisation in the modern practice of professional training of designers. The author speaks about the logic and organisation of project work, selection of its content, mechanisms of including students in the discussion and analysis of already implemented projects of peasant, merchant dwellings, palace and park ensembles, gives concrete examples of analysis of such projects with students. Particular attention is paid to the activity and initiative of students themselves in the process of analysing projects, the need for competent psychological and pedagogical support of this work on the part of the teacher.

Аннотация

В статье рассматриваются потенциал этнокультурных традиций и их реализация в современной практике профессиональной подготовки дизайнеров. Автор говорит о логике и организации проектной работы, отборе ее содержания, механизмах включения студентов в обсуждение и анализ уже реализованных проектов крестьянских, купеческих жилищ, дворцово-парковых ансамблей, приводит конкретные примеры анализа со студентами таких проектов. Особое внимание обращено на активность и инициативу самих студентов в процессе анализа проектов, необходимость грамотного психолого-педагогического сопровождения этой работы со стороны преподавателя.

Keywords: pedagogy of professional education, design education, project activity, professional culture of designer, evaluation of students' project activity efficiency.

Ключевые слова: педагогика профессионального образования, дизайн-образование, проектная деятельность, профессиональная культура дизайнера, оценка эффективности проектной деятельности студентов.

Результаты социологических и психолого-педагогических исследований существующих образовательных практик общего образования (Е. П. Белозерцев, А. В. Мудрик, В. А. Сластенин, В. С. Собкин и др.) показывают, что образование не всегда согласуется с подлинными образовательными интересами учащихся, потребностями, национальными особенностями. Преодоление объективных трудностей в сложившейся ситуации происходит путем расширения возможностей отдельно взятой общеобразовательной организации через создание единого регионального образовательного пространства, учитывающего национальные и региональные особенности народа, специфику общинного образования, роль семейного образования (отца и матери). Это обеспечивает формирование каждым учеником индивидуально-личностного (субъектного) образовательного пространства, отражающего представление своего народа о мироустройстве. Понятия «инновационное общество», «инновационный бум», «инновационный хаос» и т.п. характеризуют существенные черты

социокультурного процесса возникновения, распространения, диффузии нововведений в обществе и культуре. Однако специфика сциентистски ориентированного мышления, направленного на сугубо положительное коннотативное восприятие новации в качестве безусловной ценности прогрессивистской модели культуры, заключается в том, что кризисно-негативные черты в процессе инновизации социума связываются, в первую очередь, с косностью мышления, отсталостью культуры, стагнацией социума, этнокультурной ограниченностью и т.д. При этом упускается весьма важный аспект в изучении данной темы - речь идет о количественной перегруженности новациями социума, находящегося в ситуации качественного изменения.

Доминанта новоевропейской культуры состояла в признании безусловно позитивной значимости рационально обоснованной новации, причем человек в технократической цивилизации воспринимался в качестве объекта, который следовало бы изменить в рамках определённой, целерациональной технологии. При этом индивид оказывался объектом воздействия более «неподатливым», чем природный объект, поскольку мог находиться под властью предрассудков, устаревших традиций, подсознательных импульсов и т.д. Сама идея прогресса основывалась на принятии новации как основного способа развития, совершенствования человеческого социума. Традиция с этой точки зрения есть косная сила, которая неуклонно вытесняется новыми, основанными на разуме технологиями. Однако ситуация уже в XX веке складывалась далеко не однозначным образом - фетишизация инноваций привела к возникновению вполне зримых глобальных проблем. Безудержный технический, научный, экономический прогресс в условиях глобализации несет угрозу самому существованию человечества.

Для радикального либерализма и постмодернизма само представление о некоем поле ценностей, ядре культуры выглядит архаичным. Однако «конец истории», так поспешно заявленный Фукуямой, отнюдь не означает абсолютной конечной победы идеи либерализма. Само представление о том, что общество есть лишь сумма суверенных индивидов, преследующих свои личные цели, сводит на нет идею культуры как единства не только индивидуальных, но и общественных ценностей. Поведение людей реально оказывается далёким от сугубо рационалистической калькуляции, взвешивания соотношения оценок издержек и приобретений. Готовность человека жертвовать собой во имя идеалов не является сугубо ирреальным стремлением. Ещё Макс Вебер показал, что такой вид поведения является более организованным по сравнению с утилитаристским и относится к «рациональности по ценности».

Любое изменение в социальной среде всегда связано с качественным преобразованием повседневных практик, заменой или упразднением моделей поведения и институциональных форм, регулирующих поведение, что провоцирует неизбежное столкновение старого и нового. Последнее порождает особое культурное состояние, которое с одной стороны определяется как столкновение культур, а с другой стороны как столкновение разных подсистем общества, но всегда сопутствует динамике общества - культурный шок, разрыв ткани повседневности.

Наиболее устойчивым элементом «ядра» культуры, границы, ограждающей общество от хаоса-развала, является этническая культура. Какие механизмы обновления действуют здесь, каково соотношение новации и этнической традиции? Следует ли относиться к традиции как к редуцируемому, архаическому элементу современной культуры, противостоящему инновационной динамике общества XXI века? Изучение процессов инновизации традиционных культур этносов, в том числе Кавказского региона, позволяет сделать ряд выводов, носящих как социально и политически значимый, так и общеметодологический для культурологии характер.

Качественные и резкие изменения, произошедшие в нашей стране в постсоветское время, в ходе перехода к рыночной экономике, демократической модели развития, требуют от человека большей индивидуальной инициативы, принятия на себя ответственности за собственную судьбу, что встречает значительное сопротивление в сложившихся «традиционалистских» культурных моделях поведения и самоидентификации. Отсюда

следует настоятельная необходимость в культурологическом анализе, определении готовности человека к восприятию социальных изменений и нахождении возможных границ его поведения в рамках реализации нововведения. Мало того, жизненно необходимым оказывается нахождение и научное обоснование модели поведения индивида, где его этнокультурное начало релевантным образом оптимизирует процессы органической модернизации и обновления.

Итак, теоретико-методологическая актуальность диссертационной работы состоит и в необходимости совершенствования гносеологических основ и научно-исследовательского аппарата культурологии для изучения современных новационных преобразований глобального характера.

Анализ инновации, превратившейся в важнейший социокультурный регулятив развития во всех сферах общественного организма, находящегося в непрерывном состоянии изменения, перехода, «гонки за новизной», только средствами и методами, сформированными для изучения стабильного социума с отдельными элементами обновления, оказывается явно недостаточным. С нашей точки зрения, данное обстоятельство полностью относится к этнической культуре, которая, как правило, рассматривается метафизическим образом как неизменная и «раз и навсегда данная». Между тем этнические константы также подвержены изменениям и культурно-антропологический тип современного человека в значительной степени меняется под воздействием «волн» урбанизации, модернизации и глобализации.

В XXI в. наглядно проявляет себя глубокий кризис техногенной цивилизации, и общество, заведённое в тупик «инновационного транса», ищет выход во внетехнической, внеэкономической сферах. Этнокультурная детерминанта (как всегда это бывает в «смутное время») становится той силой, которая придаёт стабильность обществу на путях выхода из кризиса. Отсюда важнейшее значение приобретает экспликация этнокультурной составляющей инновационного процесса как конституирующей части общественного прогресса.

Степень разработанности проблемы. В данной работе мы исходим из социокультурного представления о содержании понятия «динамика». Данный термин употреблялся еще Аристотелем, но в современный научный оборот был введен О. Контом. В его концепции соотношение категорий «социальная статика» и «социальная динамика» отражает момент изменчивости и момент стабильности в социальной практике, помогая достичь диалектической глубины в рассмотрении общественных изменений. Исследовательская стратегия в изучении развития в этнокультурной среде конкретизируется на основе идей П.Сорокина, который показал, что, хотя социальная и культурная динамика общества онтологически неразделима, но гносеологически дифференцируема.

Одним из видов социокультурной динамики является культурогенез, сущность которого «заключается в процессе постоянного самообновления культуры не только методом трансформации уже существующих форм и систем, но и путем возникновения новых феноменов, не существовавших в культуре ранее».

По мере того как молодые люди осваивают объекты философских исследований и изучают процессы действительности, они обогащают свое понимание и восприятие новых аспектов духовной культуры. Поэтому очень важно учитывать вопросы духовной культуры на будущее. Прежде всего, стремление молодых людей к инновациям, присущее духовной культуре, не должно затмевать ее свойства. Во-вторых, не должно быть никаких сомнений в содержании духовной культуры молодежи. Только тогда мы не столкнемся с определенными ситуациями, такими как хаос, произвол или открытая новая проблема. В-третьих, необходимо понимать социально-философские аспекты духовной культуры молодежи, то есть развивать культуру различения используемых ими понятий, терминов, духовных категорий. Все это может быть сведено к какому-то общему знаменателю, или это может стать общей отправной точкой для молодежной духовной культуры, общим аспектом понятий и терминов, используемых в обществе.

Также было бы ошибкой в системе большинства современных представлений в обществе утверждать, что духовная культура молодежи влияет только на положительные аспекты общественной жизни. Например, «Пресса и телеэкраны оказывают сильное влияние на понимание первоначальной идеологической модели. С прискорбием приходится констатировать, что как проявление массовой культуры некоторые киноактрисы, певицы и звезды эстрады ведут себя непритязательно на телеэкранах, и их аморальные выступления не редкость в обществе, особенно сейчас. оказывает негативное влияние на пробуждающиеся умы молодых людей».

Таким образом, современная теория и практика нововведений показывают, что инновации в настоящее время носят всеобщий характер, механизмы их возникновения и реализации не могут найти исчерпывающего объяснения в рамках тех или иных специализированных форм знаний. Возникает настоятельная необходимость преодолеть ограниченность позиционного анализа и исследовать социокультурную сущность нововведения как сложного общественного феномена, осуществляемого в этнокультурной среде.

Заключение

Необыкновенная устойчивость образов, идей и ценностей, идущих из глубин культурного наследия и исторической памяти народов, во многом определяет его общественную психологию и культуру в современном мире. Мировой социокультурный опыт свидетельствует о неискоренимости многообразия человеческого бытия и глубоком влиянии этого фактора на самообновление мира. Этническая культура - это не просто историческое достояние, но сильнейший фактор модернизации нашей цивилизации, существеннейшая стратегия ее развития.

Безусловным императивом становится сегодня осознание этнонациональной культуры не как переламываемого эволюцией побочного фона, а как важнейшего источника творческой энергии людей. Даже специализированные области современной культуры демонстрируют в той или иной мере национальную специфику.

Взаимоотношение между традицией и модернизацией является одним из важных элементов классической европейской модели развития. Органическая модернизация всегда связывалась с инновационным процессом, который происходит на базисе традиций как на устойчивой основе общества, и тем самым модернизация в идеале предстаёт в качестве процесса, реформирующего традицию, но не уничтожающего и разрушающего её. Традиция, как всегда это было в истории общества, выполняет стабилизирующую, трансляционную функцию и ограничивает безудержную модернизацию. Развитие, основанное на такой модели, представляет собой плавный эволюционный процесс без потрясений и революций. Обычно в качестве модели подобного развития называют Англию XVIII -XIX веков - передовую индустриальную страну того времени и, одновременно, бережно сохраняющую традиционные элементы политической, социальной и культурной жизни. Правда, модернизационной революции и ей не удалось избежать. В настоящее время можно привести пример достаточно органической модернизации в Японии, где традиция оказалась союзником модернизации. Во многих странах Юго-Восточной Азии конфуцианские традиции позволили рационально и селективно подойти к модернизационным процессам, не ускоряя их и вовремя блокируя негативные последствия. Если традиционные механизмы стабилизации общества перестают действовать в результате вытеснения и разрушения традиции модернизацией, то именно архаика появляется в социуме благодаря данному процессу. «Экстремистская» неорганическая модернизация неизбежно порождает архаику. Инновизация общества парадоксальным образом может быть связана с его архаизацией. Модернизационный процесс в данном случае приводит к парадоксальным результатам: вместо движения вперёд к более совершенному обществу, возникает процесс возвращения к примитивным формам развития. Иррациональные процессы, связанные с выбросом архаической энергетике, подавляют рациональность и логическую осознанность модерна. В результате безудержной инновации

борьба с традициями оборачивается появлением ещё более страшного «врага» - возрождением варварского архаического этоса.

Данное исследование было профинансировано Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан. Грант AP19577138 "Кросс-культурный и аксиологический анализ процессов национальной идентичности этнических меньшинств в южном регионе Казахстана".

Список литературы

1. Абакарова Р.М. Двоеверие в этнокультурной традиции Кавказа // Религия и нравственность в секулярном мире. Материалы научной конференции. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество. 2001.
2. Абдулатипов Р.Г. Кавказская цивилизация: самобытность и целостность // Научная мысль Кавказа. 1995. № 1.
3. Абушенко В.Л. Традиция // Новейший философский словарь. Минск, 1998.
4. Аванесова Г.А. Динамика культуры. Вып. 1-2. М., 1997.
5. Аганбегян А.Г. Управление социалистическим предприятием: вопросы теории и практики. М.: Экономика, 1979.
6. Азиев М., Марковин В., Чахкиев Д. Каменная летопись страны вайнахов. М, 1994.
7. Айпин Е. И уходит мой род//Народов малых не бывает. М., 1991.
8. Акаев В.Х. Ислам: социокультурная реальность на Северном Кавказе. -Ростов н/Дону, 2004.

Technical sciences

THE POSSIBILITY OF USING THE LATEST TECHNOLOGIES RECHARGEABLE BATTERIES ON THE WHEELED AND TRACKED VEHICLES SAMPLES

Alexander Serhieiev

PhD,

*Military Institute of Tank Troops of
National Technical University "KhPI", Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9833-9851>

Mykhailo Mosiichuk

*Military Institute of Tank Troops of
National Technical University "KhPI", Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5682-2842>

Yevhen Lapchenkov

*Military Institute of Tank Troops of
National Technical University "KhPI", Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9032-8995>

Ivan Zhyvchenko

*Military Institute of Tank Troops of
National Technical University "KhPI", Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3161-166X>

Oleksandr Dzekun

*Military Institute of Tank Troops of
National Technical University "KhPI", Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8134-6619>

Formulation of the problem and research tasks

Currently, the majority of wheeled and tracked vehicles (WTV) mainly use rechargeable lead-acid starter batteries as power sources, which, in terms of their technological design, belong to the serviceable class.

The emergence of new technologies in modern industries for the production of rechargeable batteries (AB) can significantly increase the service life of batteries and expand their use [1]. Thus, as an alternative for using them as starters on WTV samples, the possibility of using selenium, AGM- and Li-ion batteries of both the most suitable types and more is generally considered to be the most suitable types, and more ABs have their advantages and disadvantages.

Of course, a change in the ideology of the consumption of material resources, approaching global industrial standards and world standards, in particular, require research into the possibility of using the latest AB technologies. In turn, lithium-ion batteries can be very interesting for consideration in this sense, as they are characterized by both high performance and economic indicators [1-3].

To substantiate recommendations for the installation of batteries on promising and existing models of wheeled and tracked vehicles, it is necessary not only to analyze the features of their operation, the weight and size characteristics of batteries, but also to study their design, electrical, operational parameters and energy capabilities. In addition, accounting also requires an economic assessment of the prospects for replacing existing batteries with non-maintenance costs for operating materials, personnel providing battery maintenance, etc. The above indicates the relevance of studying the prospects for using the latest AB production technologies on samples of wheeled and tracked vehicles. To this end, the authors propose to conduct a comparative analysis of the design and functional features of existing rechargeable batteries and explore the possibility of using WTV samples when forming a power source using the modular principle of batteries manufactured using the latest technologies.

“Starter” discharge modes and energy capabilities of batteries manufactured using technologies of different generations

In their development, starter batteries have gone through certain stages. The first generation of batteries includes lead-acid batteries with liquid electrolyte of an open or closed type, having a capacity from 36 to 5328 Ah and a service life of 10 to 20 years or more. Open type batteries do not have caps and the electrolyte is directly exposed to open air. Closed-type batteries have special plugs that retain sulfuric acid aerosols. The plugs for filling electrolyte and adding water are unscrewed during operation. Closed-type batteries can be serviced or not serviced. In the latter case, the batteries are supplied from the manufacturer filled and charged, and during the service life there is no need to fill the system, since the design of the plugs of such batteries ensures that its vapors are retained in the form of condensate.

A serviced battery is the cheapest energy storage device. But at the same time, they not only require daily monitoring of operation, but also have a short service life caused by cracking, depressurization, and oxidation of battery cells.

For batteries with filled electrolyte, in order to prolong the service life of the battery, it is recommended to carry out a control and training cycle: first discharge with a current equal to 0.1 capacity, at an electrolyte density corresponding to the area of operation, and then charge in the usual way, after which it can be used. The advantages of lead-acid starter batteries include low cost and ease of production. At the cost of 1 Wh of energy, these batteries are the cheapest; proven, reliable and well-understood service technology; high discharge currents are permissible.

At the same time, lead-acid ABs have such disadvantages as low energy density and, as a result, the large weight of rechargeable batteries; the smallest number of charge-discharge cycles compared to other types of batteries (250 cycles on average); acid electrolyte and lead have a harmful effect on the environment, dangerous for service personnel; with improper charging, overheating is possible; cannot be stored in a discharged state, because a complete discharge causes the formation of sulfates and such a loss of capacity, after which the batteries are not restored; are sensitive to deep discharges, so a deep discharge causes an additional voltage similar to that of a mechanical device. In fact, each discharge / charge cycle takes a small amount of capacity from the battery. This loss is very small if the battery is in good condition, but becomes more noticeable as soon as the capacity drops below 80% of the nominal; hydrogen release; at a temperature above 30°C, the formation of sulfate occurs in a geometric progression; at low temperatures, the capacity of AB decreases, which significantly worsens their energy capabilities; limited shelf life of AB with electrolyte (1,5 years at a temperature not higher than 0°C and 9 months at a temperature above 20°C to avoid irreversible processes); slow charge reception (usual time - from 8 to 16 hours) compared to other types of batteries; large self-discharge - up to 1-2% per day, which leads to the formation of sulfate, during operation, this indicator increases; energy losses for heat generation during charging are up to 15-20%; the need to carry out control charge-discharge cycles in stationary conditions at least once every six months; the need to check and top up the electrolyte level due to its boiling over during operation; the service life of the battery is limited to 5 years, subject to maximum compliance with the rules of operation. Thus, lead-acid batteries are generally used when a large capacity is required, weight requirements are not critical, and the cost of the battery is low.

GEL and AGM batteries have a lower internal resistance compared to other types of batteries, capable of producing higher currents in a short time. Self-discharge evaluations made by the authors based on research results indicate that AB 6CT-140 AZ (3) EXTREME E89AF0_1 as well as AB EXTREME 670901105 and Monbat 205X175X190 or ever LG Chem 7s1p have better characteristics than AB 12CT-85P. According to estimates of energy capabilities, such batteries have advantages over lead-acid batteries while maintaining the same weight-dimensional characteristics [4-8].

Li-ion rechargeable batteries are becoming increasingly common in the operational space due to their long service life and independence from many factors that would certainly affect the condition of GEL or AGM batteries for the worse. Batteries of this type have a service life of up to 20 years, and the number of charge-discharge cycles is more than 2500. At the same time, lithium-ion batteries

are not afraid of deep discharges, storage in a discharged state, and can also be installed in any position, which will not affect their performance.

Thus, with regard to Li-ion LG Chem batteries, despite their obvious advantages, their "starter" modes of operation and the possibility of providing the required values of starting currents (CCA) require additional study. With the declared values of CCA up to twice the capacity (2C), ABs of this type can be considered as a power source for WTV samples during the technical implementation of the appropriate connection of ABs to form a power source [9].

Formation of a power source on WTV samples using AB latest technologies

The use of WTV AB models made using the latest technologies does not require fundamental design changes in the electrical equipment of the machine. At the same time, the circumstances that batteries of the latest technologies will occupy a smaller volume and have side terminals will require modification of the installation locations in the car – namely, baskets and jumpers. Taking into account the characteristics of AB AGM technology, in order to meet the requirements of standards for voltage parameters in the WTV on-board networks, it is necessary to install a voltage generator with a power of more than 5.0 kW and an appropriate voltage regulator.

The issue of exceeding the cost of gel and AGM batteries in comparison with the cost of type 12CT-85 batteries can be compensated for by the absence of costs for operating materials, personnel providing maintenance of type 12CT85 batteries, as well as the long service life of GEL or AGM batteries in comparison with conventional lead-acid batteries.

Thus, features of operation on WTV samples AB developed using the latest technologies, do not require additional costs to ensure the qualification of personnel.

References

1. Gumelev V. Yu. and Kochurov A. A. (2013) "Factors Affecting Battery Life" [On-line], *Issledovaniya v oblasti yestestvennykh nauk*, № 5 – URL: <http://science.snauka.ru/2013/05/4946>.
2. Yurov Yu.Yu., Postnikov A.A. and Gumelev V.Yu. (2015) [On-line], "Brief evaluation of methods for diagnosing lead-acid storage batteries.", *Sovremennaya tekhnika i tekhnologii*, № 12, URL: <http://technology.snauka.ru/2015/12/8775>.
3. Kochurov, A. A. Shevchenko, N. P. and Gumelev V. Yu. (2009), *Teoreticheskiye osnovy resheniya problemy uvelicheniya srokov sluzhby akkumulyatornykh batarey pri khraneni i povysheniya effektivnosti sposobov ikh vosstanovleniya* [Theoretical foundations for solving the problem of increasing the service life of storage batteries and improving the efficiency of methods for their recovery], RVAI, Ryazan', RU.
4. Patrick T. Moseley, Jurgen Garcke, and C. D. Parker, D. A. J. Rand. (2004), [On-line] Valve-Regulated Lead-Acid Batteries, Amsterdam: Elsevier B. V., NL. – URL: <http://bookree.org/reader?file=676368&pg=1>.
5. Aleshkin A. A. (ed.) (2013), "Method of on-line diagnostics of the available capacity of lead-acid accumulators (batteries)", *Elektrokhimicheskaya energetika*, № 1, pp.46–53.
6. Postnikov A.A., Yurov Yu.Yu. and Gumelev V. Yu. (2018), "Evaluation and selection of parameters for monitoring the technical condition of batteries", *Nauchnyy rezerv*, № 1(1), pp. 54-59.
7. Battery Council International, Lead Acid Batteries [On-line]: http://batteryCouncil.org/?page=Lead_Acid_Batteries.
8. Lead-acid batteries: The growing need for monitoring state-of-charge and health[On-line] // Electronic Products. Cambridge, MA – URL: <https://www.electronicproducts.com/lead-acid-batteries-the-growing-need-for-monitoring-state-of-charge-and-health/>
9. Slyusar, V.I. (2019), "Finding sources of strength. Problematic aspects of energy management of transport platforms - taking into account the main trends and approaches of scientific structures of NATO", *Defense Express*. 2019, № 8, pp. 38–41.

**USING MATHEMATICAL APPARATUS OF GAME THEORY IN SUPPORT SYSTEMS
AND DECISION MAKING ON LOGISTICS MANAGEMENT**

Oleksandr Serpukhov

PhD, Senior Research

Military Institute of Tank Troops of National Technical University "KhPI", Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5029-1016>

Volodymyr Chalapko

Military Institute of Tank Troops of National Technical University "KhPI", Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9833-9851>

Tetiana Rybak

Military Institute of Tank Troops of National Technical University "KhPI", Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0788-9686>

Taras Khlimentsov

Military Institute of Tank Troops of National Technical University "KhPI", Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-1674>

Oleksandr Chechui

PhD, Associate Professor

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7584-4457>

**ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНОГО АПАРАТУ ТЕОРІЇ ІГОР У СИСТЕМАХ
ПІДТРИМКИ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ З ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

Серпухов Олександр Васильович

к.т.н., с.н.с.

Військовий інститут танкових військ

Національного технічного університету "ХПИ", Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5029-1016>

Чалапко Володимир Вікторович

Військовий інститут танкових військ

Національного технічного університету "ХПИ", Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9833-9851>

Рибак Тетяна Валеріївна

Військовий інститут танкових військ

Національного технічного університету "ХПИ", Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0788-9686>

Хліманцов Тарас Володимирович

Військовий інститут танкових військ

Національного технічного університету "ХПИ", Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-1674>

Чечуй Олександр Вікторович

к.т.н., доцент

Харьковский национальный университет

Воздушных Сил имени Ивана Кожедуба, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7584-4457>

Постановка проблеми

Аналіз можливих варіантів дій, в тому числі за допомогою розіграшу є перспективним інструментарієм логістичного менеджменту в сучасних умовах. Моделювання подій у сенсі розгляду найбільш ймовірних і небезпечних ситуаційних обставин та власних дій передбачає складання таблиці аналізу варіантів дій для прийняття рішення. За обраними критеріями

оцінювання визначають відносну ефективності та об'єктивності одного варіанту дій відносно інших. Аналіз варіантів дій для прийняття рішення проводиться на основі матриці, значення елементів якої визначаються експертним методом, та в ході брифінгу відповідних посадових осіб. Експертні оцінки зазвичай є суб'єктивними, а множина варіантів прийняття рішення за допомогою "мізкового штурму" може бути не досить повним.

Отже, розроблення методики аналізу варіанту дій для прийняття рішення з логістичного менеджменту на основі наукових підходів є актуальним завданням.

Формування матриці (таблиці) аналізу варіантів дій для прийняття рішення з логістичного менеджменту

Порівняння варіантів дій (ВД) передбачає аналіз та оцінювання переваг й недоліків кожного з них. Критерії оцінювання – це показники, які штаб застосовує для визначення відносної ефективності та об'єктивності одного ВД відносно інших. Критерії оцінювання, розроблені до проведення розіграшу, відображають у матриці та є аналітичним інструментом, який використовується для підготовки рекомендацій щодо прийняття стратегічних рішень. Критерії оцінювання обираються під час проведення брифінгу з розгляду ВД або з аналізу завдання.

Приклади критеріїв оцінювання для залежать від галузевої специфіки логістичного забезпечення та в загальному вигляді можуть включати:

- виконання завдання в межах прийнятних втрат;
- правові норми ведення дій;
- використання вимог керівних документів;
- ризики.

Елементами такої таблиці зазвичай є певні аргументи на користь того чи іншого варіанту дій. Варіанти подання аргументу можуть бути вербальними або у закодованому вигляді за бальною або іншою визначеною шкалою. Службові особи за напрямками діяльність можуть використовувати свою власну матрицю (таблицю) аналізу ВД для прийняття рішення, надаючи перевагу своїм сферам функціонування.

Приклад матриці аналізу варіантів дій на основі вагових коефіцієнтів представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Матриці аналізу варіантів дій на основі вагових коефіцієнтів

№ з/п	Критерії	Ваговий коефіцієнт	ВД 1	ВД №2	ВД№3
1	Маневр	3	2(6)	3(9)	1(3)
2	Простота	3	3(9)	1(3)	2(6)
3	Мобільність / живучість	1	3(3)	2(2)	1(1)
4	Управління	1	1(1)	2(2)	3(3)
5	Остаточний ризик	2	1(2)	2(4)	3(6)
6	Інформаційне забезпечення	1	2(2)	1(1)	3(3)
	Загалом (загалом з вагою)		<12(37)	<11(21)	<13(22)

Для подальшого формулювання задачі вибору оптимального варіанту дій елементи матриці пропонується упорядкувати шляхом двовимірної індексації.

Приклад узагальненої матриці (таблиці) аналізу варіантів дій для прийняття рішення наведений у таблиці 2.

Узагальнена матриця аналізу варіантів дій для прийняття рішення

Критерій оцінювання	ВД ₁		...	ВД _j		ВД _m	
	Сильні сторони	Слабкі сторони		Сильні сторони	Слабкі сторони	Сильні сторони	Слабкі сторони
Критерій ₁		Аргумент ₁₁	...		Аргумент ₁₁		Аргумент ₁₁
Критерій ₂	Аргумент ₂₁		...	Аргумент ₂₁		Аргумент ₂₁	
...
Критерій _i	Аргумент _{i1}			Аргумент _{i1}		Аргумент _{i1}	
...
Критерій _n	Аргумент _{n1}			Аргумент _{n1}		Аргумент _{n1}	

В цьому випадку $i = \overline{1, n}$ – кількість критеріїв оцінки варіантів дій, $j = \overline{1, m}$ – кількість варіантів дій.

Отже, вибір оптимального рішення на основі критеріїв з ваговими коефіцієнтами має тяжіння до послідовного розгляду варіантів дій, що в певному сенсі знижують його ефективність [1]. Можна зауважити, що якщо набір критеріїв принципово не впливає на методику прийняття рішення, то бальна оцінка аргументів дає змогу звести задачу вибору оптимального ВД до класичної задачі розв’язання теорії ігор.

3. Матрична гра на основі варіантів дій

Представимо матрицю аналізу варіантів дій як платіжну матрицю теорії ігор. Нехай, розглядається m варіанти дій, які відповідають множині стратегій першого гравця. Кожний варіант дій має n критеріїв оцінки ефективності виконання його стратегії. Аргументи на користь того чи іншого критерію подаються у вигляді бальних оцінок, які відображають сильні та слабкі сторони кожного варіанту дій. Множину критеріїв визначимо за [1], тобто за кожним варіантом дій може застосовуватися m стратегій з виграшем $a_{ij} \geq 0$ відповідно, $i = \overline{1, n}$, $j = \overline{1, m}$, які реалізують сильні сторони варіанту дій (непарні стовпчики таблиці 2 виражені через кількість балів і становитиме елементи платіжної матриці).

Так, платіжна матриця формується з виграшів свідомого гравця, а задача пошуку кращого варіанту дій, або комбінації декількох варіантів дій полягає у знаходженні оптимальної стратегії першого гравця.

Оскільки дії другого гравця для нас є невизначеними, дану гру будемо визначати як гру з природою, а відповідні критерії оцінювання в термінах теорії ігор – як стани (стратегії) природи Π_j $j = \overline{1, m}$.

Таким чином, може бути сформована платіжна матриця $A = \{a_{ij}\}$ ($i = \overline{1, n}$ – кількість критеріїв оцінки варіантів; $j = \overline{1, m}$, m – кількість варіантів дій) визначатиме виграш гравця при застосуванні j -ї стратегії в стані i -го критерію, сама матриця буде однозначно визначати ситуацію прийняття рішення (конфліктну ситуацію), а оптимальне рішення буде визнане через виграш гравця A .

В цьому випадку прийняття рішення буде полягати у виборі деякого набору $\{x_{ij}^*\}$, оптимального у певному сенсі. Отже, в термінах теорії ігор дану гру можна класифікувати як гру з природою з ненульовою сумою.

Матриця гри або платіжну матрицю матиме вигляд:

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Аналогічно може бути сформована матриця ризиків. $R = \{r_{ij}\}$ ($i = \overline{1, n}$ – кількість критеріїв оцінки варіантів; $j = \overline{1, m}$, m – кількість варіантів дій) визначатиме ризик гравця A при застосуванні стратегії j -ї в стані i -го критерію Π .

Елементи матриці R можуть бути визначені на основі даних про слабкі сторони того чи іншого варіанта дій (парні стовбці таблиці 2)

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & r_{nn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Методи розв'язання матричних ігор відомі. Наприклад, задача може бути зведена до задачі лінійного програмування [2].

Автори пропонують використовувати максимінний критерій Вальда. [3], згідно якого гра з природою ведеться як гра з розумним, причому агресивним перешкодити нам досягти успіху. Оптимальною вважається стратегія, при якій гарантується виграш у будь-якому випадку не менший, ніж заданий.

Множина стратегій першого гравця буде визначатися як

$$X = \{x_{ij}\}, \quad i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, m} \quad (3)$$

Тоді оптимальною будемо вважати стратегію $X^* = \{x_{ij}^*\}$, для якої середнє значення виграшу максимально:

$$A(X) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij} x_{ij} \Rightarrow \max \quad (4)$$

А середній ризик за кожним критерієм задовольняє обмеженням:

$$\sum_{j=1}^m r_{ij} x_{ij} \leq r_i^{\text{зад}} \quad (5)$$

$$i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, m}$$

Для наближення до основних теоретичних положень класичної теорії ігор, значення матриці ризиків пропонується пронормувати по рядках

$$r'_{i,j} = \frac{r_{i,j}}{\sum_{i=1}^n r_{i,j}}, \quad (6)$$

надавши тим самим їм сенс імовірності

$$0 < r'_{i,j} < 1 \quad (7)$$

де

$$i = \overline{1, n}, \\ j = \overline{1, m}$$

Тоді значення граничних ризиків будуть інтуїтивно зрозумілими і складатиме вектор-стовбець.

$$R^{3a\delta} = \begin{bmatrix} r_1^{3a\delta} \\ r_2^{3a\delta} \\ \dots \\ r_j^{3a\delta} \\ \dots \\ r_m^{3a\delta} \end{bmatrix}$$

$$0 < r_j^{3a\delta} < 1 \quad (8)$$

$$j = \overline{1, m}$$

В цьому випадку відповідна задача лінійного програмування формулюється таким чином:

Знайти $X^* = \{x_{ij}^*\}$, який максимізує цільову функцію

$$A(X) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij} x_{ij} \Rightarrow \max \quad (9)$$

при обмеженнях

$$\sum_{j=1}^m r_{ij} x_{ij} \leq r_i^{3a\delta}$$

$$i = \overline{1, n},$$

$$j = \overline{1, m} \quad (10)$$

де

n – кількість критеріїв оцінки варіантів;

m – кількість варіантів дій.

За допомогою програмних засобів [4] авторами була з'ясована адекватність математичного апарату теорії ігор для формального опису процесу прийняття рішення на бойові дії з урахуванням усіх можливих ризиків [5].

Висновки. Методика аналізу варіантів прийняття рішення на логістичний менеджмент за допомогою математичного апарату теорії ігор є такою, що позбавлена суб'єктивності.

Розв'язання матричної гри, складеної на основі оперативних даних є адекватним запропонованій методиці логістичного супроводження у формах і методах інструментарію за світовими стандартами.

References

1. (2022), "Recommendations for planning and organizing a battle according to NATO standards" [on-line]. – URL: <https://sprotyv7.com.ua/lesson/rekomendacii-z-planuvannya-ta-organizacii-boyu-za-standartami-nato-chastina-2>
2. Ruskin, L and Kyrychenko, I. (2005), *Matematychni osnovy teorii vohnevnykh dueley: monohrafiya* [Mathematical foundations of the theory of fire duels: monograph], Troops Institute of the Armed Forces of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv, UA.
3. Wald, A. (1971), *Statistical Decision Functions*, Chelsea Publishing Co, [New York City](#), US.
4. *Programme 4 you* [on-line]. – <https://programforyou.ru/calculators/simplex-method>
5. Makogon, H., Serpukhov, O., Rybak, T., Tereshchenko, O., Lavrut, O. і Sukhoteplyi, V. (2023) Логістичне супроводження планування та організації бою у формах і методах інструментарію військового менеджменту за стандартами нато на основі використання математичного апарату теорії ігор, *Системи управління, навігації та зв'язку. Збірник наукових праць*. Полтава: ПНТУ, 4(74), с. 59-62. doi: <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2023.4.059>.

ISBN

9 789244 513835

<https://conference-w.com/england>
eng@conference-w.com